

หญิง ทำให้มีโอกาสรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพที่ดีได้มากกว่า ทำให้ผู้สูงวัยเพศชายมีพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพที่ดีกว่าผู้สูงวัยเพศหญิง

ประเด็นสุดท้ายที่นำมาอภิปราย คือ นโยบายด้านการส่งเสริมสุขภาพเชิงรุกของรัฐบาล ช่วยให้ผู้สูงวัยได้รับบริการทางด้านสุขภาพที่ทั่วถึง ซึ่งสอดคล้องกับ จารุณี จันทร์เปล่ง (2550) ที่ได้รายงานไว้ว่า ปัจจัยเสริมที่มีผลต่อพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงวัย คือ การได้รับการสนับสนุนจากบุคลากรทางการแพทย์/เจ้าหน้าที่สาธารณสุข และสอดคล้องกับ ชลธิชา จันทศิริ (2549) ที่ได้รายงานไว้ว่า การสนับสนุนทางสังคม มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงวัย และสอดคล้องกับ กัตติกา ณะขำ (2552) ที่ได้รายงานไว้ว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ในระดับสูงกับพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงวัย คือ การสนับสนุนทางสังคม

พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพ ของผู้สูงวัยตำบลชะยูง อำเภอบัวชุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

จากผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมด้านความรับผิดชอบต่อสุขภาพอยู่ในระดับปานกลาง โดยพฤติกรรมที่ผู้สูงวัยปฏิบัติมากที่สุด คือ ผู้สูงวัยบอกเล่ากับญาติเมื่อรู้สึกไม่ค่อยสบาย โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.08 ± 0.81 รองลงมา คือ ผู้สูงวัยสังเกตอาการผิดปกติของตนเอง โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.04 ± 0.81 และ พฤติกรรมที่ทำน้อยที่สุดคือ หาความรู้หรือสิ่งใหม่ๆ ที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดูแลสุขภาพของตนเอง เช่น อ่านหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุ ดูรายการโทรทัศน์ หรือการเข้าร่วมอบรมความรู้ทางด้านสุขภาพ เท่ากับ 2.77 ± 0.89 (ดังตารางที่ 4.3) ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า ผู้สูงวัยส่วนใหญ่ (ร้อยละ 58.72) มีโรคประจำตัว จึงเอาใจใส่ต่อสุขภาพของตนเอง โดยการปฏิบัติตามแผนการรักษาของแพทย์เพื่อให้อาการเจ็บป่วยหรือมีภาวะพึ่งพาบุคคลอื่นน้อยที่สุด สอดคล้องกับ Resnick (1999) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยที่มีการเจ็บป่วยหรือมีโรคประจำตัว จะมีการสนใจตนเองในการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อให้ตนเองมีสุขภาพที่ดี หรือหาจากการเจ็บป่วยได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อไม่ให้เป็นการระงับผู้อื่น เช่นเดียวกับผลการศึกษาของ แสงเดือน พรหมแก้วงาม (2543) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยที่ป่วยด้วยโรคหลอดเลือดหัวใจโคโรนารี มีความรับผิดชอบต่อสุขภาพอยู่ในระดับดี โดยมีการดูแลสุขภาพของตนเองอย่างสม่ำเสมอ แสวงหาข้อมูลในการดูแลตนเองจากบุคคลในครอบครัวและจากคนที่มีความรู้ประสบการณ์การเจ็บป่วยมาก่อน นอกจากนี้จากผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงวัยส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสคู่ ร้อยละ 58.36 ซึ่งคู่สมรสถือเป็นบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับผู้สูงวัยมากที่สุด คอยดูแลเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ ส่งผลให้ผู้สูงวัยมีความรับผิดชอบต่อสุขภาพของตนเองมากขึ้น และมีพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพที่ดีตามมา สอดคล้องกับผลการศึกษาของ จีรพรรณ อินคัม (2541) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยโรคหลอดเลือดหัวใจตีบที่มีพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพในระดับดี ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสคู่ เพราะคู่สมรส

จะเป็นผู้ที่คอยให้การสนับสนุนและช่วยเหลือทำให้ผู้สูงวัยมีความรับผิดชอบต่อสุขภาพของตนเองมากขึ้น

ส่วนพฤติกรรมหาความรู้หรือสิ่งใหม่ๆ ที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดูแลสุขภาพของตนเอง เช่น อ่านหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุ ดูรายการโทรทัศน์ หรือการเข้าร่วมอบรมความรู้ทางด้านสุขภาพ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ผู้สูงวัยปฏิบัติน้อยที่สุด ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า ผู้สูงวัยส่วนใหญ่ได้เรียนจบแค่ระดับประถมศึกษา ร้อยละ 93.24 จึงไม่ค่อยสนใจอ่านหนังสือต่างๆ และศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับสุขภาพ และความเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายของผู้สูงวัยในระบบประสาทสัมผัส ได้แก่ สายตา หู คอหอย เสมอมน้ำ โดยตาจะเล็กลง หนังตาตกลง ประสาทตาเสื่อม เลนส์เสียความยืดหยุ่น แก้วตาขุ่นมัว ขอบเขตการมองเห็นแคบลง การปรับตัวสายตา ทำให้การมองเห็นระยะใกล้และไกล ความชัดเจนของภาพลดลง ในส่วนของหู ประสาทรับเสียงเสื่อมลง ทำให้หูตึง จึงทำให้ไม่ค่อยได้ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ หรือการเข้าร่วมอบรมสุขภาพนั่นเอง

พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ของผู้สูงวัยตำบลชะบอง อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดศรีสะเกษ

จากผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอยู่ในระดับดี โดยพฤติกรรมที่ผู้สูงวัยปฏิบัติมากที่สุด คือ ผู้สูงวัยมีคนในครอบครัวดูแลและช่วยเหลือ โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.28 ± 0.79 รองลงมา คือ ผู้สูงวัยพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกันกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.17 ± 0.80 และ พฤติกรรมที่ทำน้อยที่สุด คือ สังสรรค์หรือพูดคุยกับเพื่อนบ้าน โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.04 ± 0.83 (ตารางที่ 4.4) ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า ผู้สูงวัยส่วนใหญ่มักอาศัยอยู่กับบุคคลในครอบครัว ซึ่งจากผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงวัยอาศัยอยู่กับบุตรมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 59.07 ซึ่งในสังคมไทยนั้น ความผูกพันในครอบครัวเป็นความสัมพันธ์พื้นฐานมายาวนานแล้ว ครอบครัวไทยมีความเคารพและยกย่องผู้สูงวัย และคอยดูแลเอาใจใส่อย่างดี สอดคล้องกับ จารุณี จันทร์เปล่ง (2550) ที่ได้รายงานไว้ว่า ปัจจัยเสริมที่มีผลต่อพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงวัย คือ การได้รับการสนับสนุนจากบุคคลในครอบครัว สอดคล้องกับ สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ที่ได้รายงานไว้ว่า ความต้องการพื้นฐานที่สำคัญของผู้สูงวัยในระดับปานกลางถึงค่อนข้างสูง คือ ต้องการคนดูแลยามเจ็บป่วย ต้องการการยอมรับจากครอบครัว และมีเพื่อน และสอดคล้องกับปัญญภัทร ภัทรกันทากุล (2544) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยที่มีสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลในครอบครัวจะมีการเข้าร่วมกิจกรรมในสังคมกับผู้อื่นมากขึ้น และยังพบว่าผู้สูงวัยในชุมชนชนบท มักจะมีกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกัน มีการพูดคุยกับเพื่อนบ้านอยู่เสมอ เนื่องจากสภาพที่อยู่อาศัยของชาวอีสานมักอยู่ใกล้ชิดกัน ซึ่งทำให้ผู้สูงวัยคุ้นเคยและมีความใกล้ชิดกัน สามารถพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกันกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงได้ สอดคล้องกับ สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ที่ได้รายงาน

ไว้ว่า ความต้องการพื้นฐานด้านสังคมที่สำคัญของผู้สูงวัยในระดับปานกลางถึงค่อนข้างสูง คือ การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา และการทำประโยชน์ต่อชุมชน สอดคล้องกับ เยาวลักษณ์ จิตตะโคตร และนันทพันธ์ ชั้นลำประเสริฐ (2546) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยที่ยังสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคมได้ จะเป็นการเพิ่มสัมพันธภาพระหว่างผู้สูงวัยกับบุคคลอื่น มีผลให้ผู้สูงวัยตระหนักในคุณค่าชีวิตของตนเอง และมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลในวัยเดียวกันที่มีปัญหาคล้ายคลึงกัน ส่งเสริมให้มีพฤติกรรมที่ดีตามมา และทำให้ผู้สูงวัยได้รับความช่วยเหลือและมีเครือข่ายทางสังคมเพิ่มขึ้น ซึ่ง สุธรรม นันทมงคลชัย และคณะ (2552) กล่าวว่า การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมมีผลต่อการทำให้ผู้สูงวัยประสบผลสำเร็จ (Successful Aging)

พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านกิจกรรมทางกาย ของผู้สูงวัยตำบลชะยูง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

จากผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมด้านกิจกรรมทางกายอยู่ในระดับปานกลาง โดยพฤติกรรมที่ผู้สูงวัยปฏิบัติมากที่สุด คือ ผู้สูงวัยทำกิจกรรมเพื่อยืดเส้นยืดสาย เช่น แกว่งแขน ยืดขา โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.06 ± 0.98 รองลงมา คือ ผู้สูงวัยรู้สึกผ่อนคลายและสนุกในขณะที่ออกกำลังกาย โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 2.93 ± 0.90 และพฤติกรรมที่ทำน้อยที่สุด คือ ผู้สูงวัยออกกำลังกายจนรู้สึกเหงาใจเร็วและแรง โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 2.61 ± 0.96 (ตารางที่ 4.5) ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า ผู้สูงวัยมีกิจกรรมทางกาย แต่ยังไม่ได้ออกกำลังกายที่เป็นรูปแบบจนรู้สึกเหงาใจเร็วและแรง และในระหว่างการออกกำลังกายยังขาดการอบอุ่นร่างกายและยืดเหยียดกล้ามเนื้อ อาจเนื่องจาก ผู้สูงวัยส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาเท่านั้น ร้อยละ 93.24 ทำให้ผู้สูงวัยขาดความรู้เกี่ยวกับการออกกำลังกายที่ถูกต้อง การมีกิจกรรมทางกายที่เหมาะสม และขาดความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของการออกกำลังกาย หรือการมีกิจกรรมทางกายที่เพียงพอ นอกจากนี้จากผลการศึกษายังพบว่า ผู้สูงวัยส่วนใหญ่ไม่ค่อยหาความรู้หรือสิ่งใหม่ๆ ที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการดูแลสุขภาพของตนเอง เช่น อ่านหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุ ดูรายการโทรทัศน์ หรือการเข้าร่วมอบรมความรู้ทางด้านสุขภาพ (ตารางที่ 4.3) ซึ่งปัจจัยที่กล่าวมานี้จึงส่งผลให้ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านกิจกรรมทางกายอยู่ในระดับปานกลางดังผลของการศึกษา ซึ่งเหตุผลด้านระดับการศึกษานี้ สอดคล้องกับ ปรีชา ชิติจกร (2552) ที่ได้รายงานไว้ว่า ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านกิจกรรมทางกาย สอดคล้องกับ จารุณี จันทร์เปล่ง (2550), โสภิต ทิพย์รัตน์ (2551) และ Thanavaro et al. (2010) ที่ได้รายงานไว้ว่า ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ แต่ไม่สอดคล้องกับ ชลธิชา จันทร์ศรี (2549) ที่ได้รายงานไว้ว่า ระดับการศึกษาไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงวัย สำหรับเหตุผลการรับรู้ถึงประโยชน์ของการออกกำลังกายหรือมีกิจกรรมทางกายนั้น พบว่า สอดคล้องกับ Lee, TW. et al (2006) ที่ได้รายงานไว้ว่า การรับรู้สถานะทางสุขภาพ มี

ความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิต และสอดคล้องกับ กัตติกา ธนะขำ (2552) ที่ได้รายงานไว้ว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ในระดับสูงกับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงวัย คือ การรับรู้ประโยชน์ของการกระทำพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ แต่ไม่สอดคล้องกับ ดวงเดือน พันธุโยธี (2539) ที่ได้รายงานไว้ว่า การรับรู้ประโยชน์ของการออกกำลังกาย ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการออกกำลังกายในกลุ่มผู้สูงวัย นอกจากนี้อาจสืบเนื่องจากผู้สูงวัยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ร้อยละ 67.62) และเห็นว่าการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ถือเป็นกิจกรรมการออกกำลังกายที่เพียงพอแล้ว ทำให้ผู้สูงวัยขาดการออกกำลังกาย หรือกิจกรรมทางกายในรูปแบบอื่น สอดคล้องกับ สุดา วิไลเลิศ (2538) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยออกกำลังกายจากการทำงานบ้านที่ไม่ใช้แรงมาก และเป็นการออกกำลังกายระยะสั้น ไม่ต่อเนื่อง และสอดคล้องกับ ปรีชา ชัดจิกร (2552) ที่ได้รายงานไว้ว่า อาชีพ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านกิจกรรมทางกาย

ประเด็นสุดท้ายที่น่าสนใจคือ การมีรายได้ที่ไม่เพียงพอ ทำให้ผู้สูงวัยขาดความสนใจในการออกกำลังกาย/กิจกรรมทางกาย และมีพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านกิจกรรมทางกายที่ไม่ค่อยดีด้วย ซึ่งจากผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงวัยที่ไม่ได้ทำงาน ร้อยละ 25.27 และประกอบอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ 67.62 ดังนั้นรายได้ที่ได้รับไม่เพียงพอกับรายจ่ายทำให้ขาดความสนใจในการออกกำลังกายที่เป็นรูปแบบเนื่องจากต้องหารายได้เพื่อเลี้ยงชีพ สอดคล้องกับ ขวัญใจ ต้นติวฒนเสถียร (2533), จารุณี จันทร์เปล่ง (2550) และ โสภิต ทิพย์รัตน์ (2551) ที่ได้รายงานไว้ว่า รายได้มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงวัย

พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านโภชนาการ ของผู้สูงวัยตำบลชะบุง อำเภอดุหมพพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

จากผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมด้านโภชนาการอยู่ในระดับดี โดยพฤติกรรมที่ผู้สูงวัยปฏิบัติมากที่สุด คือ รับประทานผัก โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.38 ± 0.76 รองลงมา คือ รับประทานผลไม้ และผู้สูงวัยดื่มน้ำสะอาดอย่างน้อยวันละ 6-8 แก้ว โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.23 ± 0.84 ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากันทั้งสองรายการ ส่วนพฤติกรรมที่ทำน้อยที่สุด คือ ผู้สูงวัยรับประทานอาหารรสเค็มจัด โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 2.76 ± 1.00 (ตารางที่ 4.6) ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า ผู้สูงวัยส่วนใหญ่เป็นผู้สูงวัยเพศหญิง ถึงร้อยละ 72.24 ซึ่งสังคมกำหนดให้เพศหญิงมีบทบาทเป็นแม่บ้าน มีหน้าที่ดูแลสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะด้านอาหารการกิน ทำให้มีโอกาสเลือกและจัดอาหารที่มีประโยชน์ได้ตามที่ตนต้องการเพื่อให้บริการสมาชิกในครอบครัวและตนเองตั้งแต่วัยเยาว์จนถึงช่วงวัยสูงอายุ ทำให้ผู้สูงวัยมีความเชื่อด้านโภชนาการอยู่ในระดับดี ซึ่งส่งผลให้มีพฤติกรรมด้านโภชนาการอยู่ในระดับดีด้วย สอดคล้องกับ กิ่งทิพย์ แด้มทอง (2546) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยเพศหญิงมีภาวะโภชนาการที่ดีกว่าผู้สูงวัยเพศชาย และ ทวีศิลป์ ศรีอักษร (2551) ที่ได้รายงานไว้ว่า ปัจจัยนำที่มีความสัมพันธ์กับ

พฤติกรรมการบริโภคอาหารของผู้สูงวัย คือ ความเชื่อเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร นอกจากนี้ผลการศึกษายังพบว่า ผู้สูงวัยส่วนใหญ่ เป็นผู้สูงวัยตอนต้น (60-69 ปี) ถึงร้อยละ 53.74 โดยช่วงวัยนี้เป็นช่วงวัยที่ยังสามารถประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ให้กับตนเองได้ จึงไม่ต้องพึ่งพาบุตรหลานเหมือนผู้สูงวัยตอนกลาง (70-79 ปี) และตอนปลาย (อายุ 80 ปีขึ้นไป) มากนัก ดังนั้นจึงทำให้ผู้สูงวัยมีรายได้เพื่อจะใช้จ่ายในการสินค้าบริโภคและเลือกบริโภคอาหารที่เป็นประโยชน์กับตนเองได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับ ปรีชา ชติจักร (2552) ที่ได้รายงานไว้ว่า อายุ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านโภชนาการ และ ชลธิชา สงวนวงษ์ (2539) กับ กิ่งทิพย์ แต้มทอง (2546) ที่ได้รายงานไว้ว่า รายได้ มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการบริโภคอาหารของผู้สูงวัย นอกจากนี้อาจจะเกิดจากผู้สูงวัยใหญ่อาศัยอยู่กับบุตร (ร้อยละ 59.07) และอาศัยอยู่กับคู่สมรส (ร้อยละ 43.77) และนอกจากนี้ผู้สูงวัยส่วนใหญ่ยังสามารถพึ่งพาเพื่อนบ้านใกล้เคียงได้ ซึ่งทำให้มีบุคคลที่คอยดูแลเรื่องอาหารให้กับผู้สูงวัยเป็นอย่างดี ส่งผลให้ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมด้านโภชนาการอยู่ในระดับดี สอดคล้องกับ กิ่งทิพย์ แต้มทอง (2546) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยที่อาศัยอยู่ในครอบครัวที่อบอุ่นมีภาวะโภชนาการที่ดีกว่าผู้สูงวัยที่อาศัยอยู่ในครอบครัวที่ไม่อบอุ่น และ ผู้สูงวัยที่อยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่ดีมีภาวะโภชนาการที่ดีกว่า ผู้สูงวัยที่อยู่อาศัยในสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี สอดคล้องกับ ทวีศิลป์ ศรีอักษร (2551) ที่ได้รายงานไว้ว่า ครอบครัว และเพื่อน เป็นปัจจัยเสริมที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการบริโภคอาหารของผู้สูงวัย และ สอดคล้องกับ ปรีชา ชติจักร (2552) ที่ได้รายงานไว้ว่า สถานภาพสมรส มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านโภชนาการ

พฤติกรรมที่ผู้สูงวัยส่วนใหญ่ปฏิบัติมากที่สุด คือ รับประทานผัก (ตารางที่ 4.6) อาจกล่าวได้ว่า ในชุมชนชนบทมีผักตามธรรมชาติอยู่มากมายหลายชนิด ทำให้ผู้สูงวัยมีโอกาสเลือกรับประทานผักที่เป็นประโยชน์ได้มาก สอดคล้องกับ ทวีศิลป์ ศรีอักษร (2551) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมรับประทานผักเป็นประจำ และสอดคล้องกับ อัยพร สุรินทร์คำ (2544) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยส่วนใหญ่รับประทานผัก โดยผักที่รับประทานเป็นประจำ คือ แตงกวา ผักตำลึง ฟักทอง ผักกระถิน นอกจากการรับประทานผักแล้วยังพบว่า ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมการรับประทานผลไม้ อยู่ในเกณฑ์ดีด้วย อาจกล่าวได้ว่า ผู้สูงวัยส่วนใหญ่ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ร้อยละ 67.62) ซึ่งมีการปลูกทั้งข้าว ผักต่างๆ และผลไม้ตามฤดูกาลเอง เช่น มะละกอ มะม่วง ขนุน เป็นต้น ทำให้ผู้สูงวัยสามารถเลือกรับประทานผลไม้ที่มีประโยชน์ต่อร่างกายได้ นอกจากนี้ปัจจุบัน ผัก ผลไม้ และเนื้อสัตว์ต่างๆ ยังสามารถหาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาดทั่วไป จึงทำให้ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมรับประทานผักและผลไม้ อยู่ในระดับดี และอีกประเด็นคือ ผู้สูงวัยดื่มน้ำสะอาด วันละ 6-8 แก้ว อยู่ในเกณฑ์ดีด้วยเช่นกัน อาจเนื่องในชนบทน้ำที่ใช้เพื่อการบริโภคส่วนใหญ่ได้จากน้ำฝนตามธรรมชาติ และมีเพียงพอต่อการบริโภคของแต่ละครอบครัวโดยไม่จำเป็นต้องเสียเงินในการซื้อน้ำเพื่อบริโภค ดังนั้นผู้สูงวัยจึงมีพฤติกรรมการดื่ม

น้ำสะอาด อยู่ในเกณฑ์ที่ดี สอดคล้องกับการศึกษาของ สุทธินันท์ จิตต์ภาณุโสภณ (2543) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยที่มีอายุที่ยืนยาว ร้อยละ 62.2 ดื่มน้ำวันละ 6-8 แก้ว

ประเด็นสุดท้าย พบว่า ยังมีผู้สูงวัยบางส่วนรับประทานอาหารรสเค็มจัด สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ทวีศิลป์ ศรีอักษร (2551) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยรับประทานอาหารรสเค็มจัด ร้อยละ 13.1 สายชล อวดเส็ง (2548) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัย ร้อยละ 10.4 มีพฤติกรรมที่ชอบรับประทานอาหารที่มีรสชาติดหวาน เผ็ดจัด และเค็มจัด รวมถึงมีพฤติกรรมชอบรับประทานอาหารหมักดอง และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ เขาวฤทธิ์ ชุมพร (2548) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยช่วงอายุระหว่าง 70-79 ปี ที่เป็นโรคความดันโลหิตสูงยังคงมีพฤติกรรมการบริโภคอาหารที่มีรสเค็ม ถึงร้อยละ 60 และมีพฤติกรรมการเติมเครื่องปรุง เช่น น้ำปลา ซีอิ๊ว หรือเกลือ ร้อยละ 54.8 ที่เป็นเช่นนี้อาจกล่าวได้ว่าเครื่องปรุงอาหารของคนไทยส่วนใหญ่มีส่วนประกอบที่สำคัญ คือ น้ำปลา พริก น้ำส้ม น้ำตาล ซึ่งทันทีที่รับประทานคนไทยแทบจะเรียกว่าตั้งแต่วัยเยาว์ถึงช่วงวัยสูงอายุ มักจะต้องมีการปรุงอาหารในจานนั้นเสียก่อนจึงรับประทานได้ ดังจะเห็นได้จากปัจจุบันทั้งในเขตเมืองและชนบทบนโต๊ะอาหารในร้านอาหารทั่วไปจะมีเครื่องปรุงอาหาร และพริกน้ำปลาไว้คอยบริการอยู่เสมอ จึงทำให้ผู้สูงวัยบางส่วนยังคงมีพฤติกรรมที่รับประทานอาหารเค็มจัด ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของรุ่งอรุณ ประสบศาสตร์ (2548) ที่ได้รายงานไว้ว่า คนวัยหนุ่มสาว และวัยทำงาน นิยมเติมเครื่องปรุงทุกอย่าง ลงในถ้วยเดียวในปริมาณที่เกินกำหนดทั้งสิ้น ด้วยเหตุผลเพียงว่า ต้องการ “รสแซ่บ” หรือ “รสจัด” แต่อย่างไรก็ตามยังไม่มีการศึกษารายละเอียดประเด็นนี้ในกลุ่มผู้สูงวัย

พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ ของผู้สูงวัยตำบลชะยูง อำเภอบัวชุมพรมพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ

จากผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมด้านการพัฒนาด้านจิตวิญญาณอยู่ในระดับดีมาก โดยพฤติกรรมที่ผู้สูงวัยปฏิบัติมากที่สุด คือ ผู้สูงวัยสามารถยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน 3.36 ± 0.69 รองลงมา คือ ผู้สูงวัยเป็นที่เคารพนับถือของเพื่อนบ้าน โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.34 ± 0.64 และ พฤติกรรมที่ทำน้อยที่สุด คือ ผู้สูงวัยสมหวังในสิ่งที่ต้องการ โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 2.98 ± 0.77 (ตารางที่ 4.7) ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า เนื่องจากผู้สูงวัยเป็นวัยที่ผ่านประสบการณ์ชีวิตมามากและมีวุฒิภาวะสูง ทำให้มีการคิดอย่างมีเหตุผล มีความเข้าใจธรรมชาติของชีวิต สอดคล้องกับ กัตติกา ธนะขำ (2552) ที่ได้รายงานไว้ว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ในระดับสูงกับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงวัยคือ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง และสอดคล้องกับ จุฑามาศ คำแพร่ดี (2541) ที่ได้รายงานไว้ว่าผู้สูงวัยมีพัฒนาการทางจิตวิญญาณอยู่ในระดับดี เข้าใจความเป็นจริงของชีวิต มีที่พึ่งทางใจเพื่อให้ตนเองดำรงชีวิตในบั้นปลายได้อย่างสงบสุข นอกจากนี้ผู้สูงวัยที่ทำการศึกษาในครั้งนี้ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเกิดพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพที่ดี กล่าวคือ ได้รับการสนับสนุน

จากครอบครัว เพราะผู้สูงวัยส่วนใหญ่ มีสถานภาพสมรสคู่ ร้อยละ 58.36 และอาศัยอยู่กับบุตร ร้อยละ 59.07 ทำให้ผู้สูงวัยรู้สึกว่ามีคนรัก ยกย่อง ยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวและสังคม ก่อให้เกิดความมั่นใจในการดูแลตนเองและรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ดัง ปาลีรัตน์ พรทวีภักธา (2541) ที่กล่าวไว้ว่า ผู้สูงวัยได้รับการยกย่องและเห็นคุณค่าจากบุคคลในครอบครัวและชุมชน จะทำให้ผู้สูงวัยรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง กล้าที่จะคิด และตัดสินใจในเรื่องราวต่างๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ ฉวีวรรณ แก้วพรม (2530) ที่ได้รายงานไว้ว่า การตอบสนองความต้องการ ด้านการได้รับการยอมรับ ยกย่อง และมีผู้เห็นคุณค่ามีความสัมพันธ์กับสุขภาพจิตของผู้สูงวัยด้วย

นอกจากนี้ยังมีอีกประเด็นที่น่าสนใจอีกประการ คือ ศาสนา อาจเนื่องจากผู้สูงวัยส่วนใหญ่นับถือ ศาสนาพุทธ โดยหลักธรรมของศาสนาพุทธสอนให้มองภาวะทุกอย่างด้วยความเป็นจริงตามธรรมชาติ ให้บุคคลรู้จักตนเองและยอมรับความเสื่อมหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามวัย ซึ่งสอดคล้องกับ โสภิต ทิพย์รัตน์ (2551) ได้ศึกษาไว้ว่า ความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ แต่ผลการศึกษครั้งนี้ไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2547) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความต้องการด้านจิตใจมากกว่าภาคอื่นๆ

พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพด้านการจัดการกับความเครียด ของผู้สูงวัยตำบลชะบุง อำเภอกุหลาบหมื่นพิจัย จังหวัดศรีสะเกษ

จากผลการศึกษา พบว่า ผู้สูงวัยมีพฤติกรรมด้านการจัดการกับความเครียดอยู่ในระดับดี โดยพฤติกรรมที่ผู้สูงวัยปฏิบัติมากที่สุด คือ ผู้สูงวัยสามารถที่จะเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างมีสติ โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.09 ± 0.84 รองลงมา คือ ผู้สูงวัยสามารถบอกกับตนเองได้ว่าปัญหาทุกอย่างแก้ไขได้ โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 3.06 ± 0.84 และพฤติกรรมที่ทำน้อยที่สุด คือ ปฏิเสธคำขอร้องของผู้อื่นบ้างในบางโอกาส โดยมีค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงมาตรฐาน เท่ากับ 2.46 ± 0.94 (ตารางที่ 4.8) ทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่า การที่ผู้สูงวัยมีสัมพันธภาพที่ดีทั้งในครอบครัวและบุคคลอื่นนั้นเป็นแหล่งประโยชน์สำคัญที่จะช่วยจัดการกับความเครียดได้ สอดคล้องกับ ปราณี ทองพิลา (2542) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยโรคความดันโลหิตสูงมีการจัดการกับความเครียดอยู่ในระดับดี เนื่องจากผู้สูงวัยมีการพูดคุยปรึกษาเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพของตนเองจากผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงเหมือนกันทำให้มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน จึงช่วยลดภาวะเครียดที่เกิดจากปัญหาทางสุขภาพได้ เช่นเดียวกับ ทศพร ศรีบริกิจ (2548) ที่ได้รายงานไว้ว่า ผู้สูงวัยมีความเข้าใจ และสามารถยอมรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ รวมถึงการปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วได้ดีขึ้น ทำให้มีพฤติกรรมด้านการจัดการกับความเครียดอยู่ในระดับดีสามารถเผชิญปัญหาต่างๆ ได้อย่างมีสติ

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ อาชีพ เนื่องจากเมื่ออายุมากขึ้นผู้สูงวัยไม่ได้ประกอบอาชีพ ทำให้ผู้สูงวัยมีเวลาใช้ชีวิตร่วมกับคู่สมรสมากขึ้นและอยู่ตามลำพังมากขึ้น สิ่งที่ทำให้ผู้สูงวัยมีความสุขในชีวิตสมรสช่วงนี้คือ การเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข คอยดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ร่วมคิดแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ซึ่งการพูดคุยหรือระบายความทุกข์ใจให้ผู้ใกล้ชิดได้รับทราบ ก็ถือเป็นการผ่อนคลายความเครียดทางหนึ่งด้วยเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับ ปรีชา ชัดิจกร (2552) ที่ได้รายงานไว้ว่า อาชีพ มีความสัมพันธ์การจัดการกับความเครียด

ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

1. เป็นข้อมูลพื้นฐานให้บุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพในกลุ่มผู้สูงวัยทั้งในชุมชนที่ทำการศึกษ หรือชุมชนอื่นๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน ให้สามารถใช้เป็นแนวทางในการวางแผนหารูปแบบในการส่งเสริมสุขภาพอย่างต่อเนื่องได้

2. ควรจัดให้มีโครงการส่งเสริมสุขภาพให้กับผู้สูงวัยในชุมชนที่มีพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพที่ไม่ดี หรือ จัดโครงการส่งเสริมสุขภาพตามสภาพปัญหาของชุมชน และโครงการนั้นต้องเป็นไปตามความต้องการของผู้สูงวัยในชุมชนด้วย ทั้งนี้เพื่อให้ผู้สูงวัยตระหนักถึงความสำคัญของการปฏิบัติพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพที่ดีด้วยตนเอง

3. เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนในสาขาวิชาทางวิทยาศาสตร์สุขภาพ ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงวัย เพื่อให้ นักศึกษามีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถให้คำแนะนำกับกลุ่ม ผู้สูงวัยในการปฏิบัติพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพเพื่อการมีสุขภาพที่ดีอย่างยั่งยืนตลอดช่วงของการเป็นเป็นผู้สูงวัยได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ซึ่งสามารถทราบข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวกับพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงวัยได้เท่านั้น ควรทำการศึกษาเพื่อวิเคราะห์โมเดลเชิงสาเหตุของการมีพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพที่ดีในกลุ่มผู้สูงวัยในพื้นที่ต่อไป และควรนำข้อมูลเหล่านี้ไปออกแบบทำวิจัยแบบกึ่งทดลอง หรือแบบทดลองโดยประยุกต์ทฤษฎีต่างๆ มาช่วยในการส่งเสริมสุขภาพ

2. การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ดังนั้นควรมีการศึกษาเชิงคุณภาพร่วมด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลในอีกมิติหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อนำข้อมูลที่ได้รับมาช่วยอธิบายการมีพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพที่ดีและไม่ดีในกลุ่มผู้สูงวัยให้ถูกต้องมากขึ้น

กระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาบนฐานการบริหารจัดการงานวิจัยกลางน้ำติดตามประเมินผลความก้าวหน้า

ในการดำเนินการศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงวัยตำบลชะยูง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดศรีสะเกษ” ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น และผู้วิจัยได้นำเสนอแยกตามหัวข้อ ดังนี้

ก. แนวคิด และทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง

- ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผู้สูงวัย
- การเปลี่ยนแปลงระบบต่างๆ ทางสรีรวิทยาของผู้สูงวัย
- ขนาดและแนวโน้มของประชากรผู้สูงวัยไทยในปัจจุบัน
- สถานะทางสุขภาพและปัญหาสุขภาพของผู้สูงวัยไทยในปัจจุบัน
- ความหมายของการสร้างเสริมสุขภาพ
- แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพ
- ทฤษฎีการสร้างเสริมสุขภาพของเพนเดอร์

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผู้สูงวัย

ความสูงวัย เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิต มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างช้าๆ ตามเวลาที่ผ่านมา หรือตามอายุขัยที่เพิ่มขึ้น โดยความสูงวัยสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ (สุรกุล เจนอบรม, 2541) คือ

1. ความสูงวัยแบบปฐมภูมิ (Primary aging) เป็นความสูงวัยที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหลีกเลี่ยงไม่ได้ กล่าวคือเมื่ออวัยวะและเซลล์ต่างๆ ในร่างกายถูกใช้งานมานาน ก็จะทำให้เกิดความเสื่อมโทรมหรือเสื่อมสภาพตามอายุขัย ทำให้ร่างกายเสื่อมโทรม ซึ่งการเสื่อมโทรมของร่างกายนี้จะเห็นได้ชัดขึ้นทีละน้อยเมื่ออายุสูงขึ้น

2. ความสูงวัยแบบทุติยภูมิ (Secondary aging) ความสูงวัยในลักษณะนี้มักเกิดจากการปล่อยปละละเลยไม่สนใจ หรือไม่รักษาสุขภาพ เช่น การใช้ร่างกายทำงานหนักเกินไป พักผ่อนไม่เพียงพอ ดื่มสุราจัด และสูบบุหรี่จัด หรือมีโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียนอยู่เสมอ

องค์การอนามัยโลก (WHO, 1989) ได้บัญญัติว่า ผู้สูงวัย หมายถึง ผู้ที่มีอายุ 60 ปี หรือมากกว่าเมื่อนับตามวัย หรือหมายถึงผู้เกษียณอายุจากการทำงานเมื่อนับตามสภาพเศรษฐกิจ หรือหมายถึง ผู้ที่สังคมยอมรับว่าสูงอายุจากการกำหนดของสังคม หรือวัฒนธรรม

พระราชบัญญัติผู้สูงวัย พ.ศ. 2546 (2546) ได้บัญญัติความหมายของผู้สูงวัยว่า “ผู้สูงวัย” หมายถึง บุคคลผู้มีอายุเกินกว่า 60 ปีขึ้นไป

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยพอสรุปได้ว่า ผู้สูงวัย หมายถึง บุคคลทั้งเพศชายและเพศหญิงที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป กล่าวคือ เป็นช่วงวัยที่เกษียณอายุจากการทำงานนั่นเอง แต่สำหรับผู้สูงวัยในความหมายของประเทศแถบตะวันตก หมายถึง ประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป (Clark and Siebens, 2005) ซึ่งในอดีตได้มีคำกล่าวใช้เรียกผู้สูงวัยในประเทศไทยหลายคำ เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ คนแก่ คนชรา ผู้อาวุโส ผู้สูงวัย ซึ่งคำเรียกเหล่านี้มีการเรียกเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ซึ่งในปัจจุบันมีนักวิชาการได้กล่าวว่า “ผู้สูงอายุ” ก็ยังเป็นคำที่ไม่เหมาะสมมากนัก ควรใช้คำว่า “ผู้สูงวัย” เนื่องจากคำว่าสูงวัยในที่นี้หมายถึงการมีวัยวุฒิที่มากกว่า มีประสบการณ์ชีวิตที่สูงกว่า ซึ่งดูเป็นภาษาสุภาพกลางๆ ไม่บ่งชี้ตัวแก่ หรือชราให้ผู้ถูกเรียกเสียความรู้สึกนั่นเอง

ซึ่งคำว่า “ผู้สูงวัย” นอกจากจะพิจารณาจากจำนวนอายุจริงแล้ว ยังขึ้นอยู่กับมุมมองที่ผู้สูงวัยมองตนเอง และสิ่งที่สังคมหรือบุคคลรอบตัวมองผู้สูงวัยด้วย จึงทำให้ลักษณะของความสูงวัยสามารถแบ่งแยกได้ตามสิ่งที่พิจารณา (สุพิตร สมานิต, 2548: 6-7) ดังนี้

1. พิจารณาจากอายุจริงที่ปรากฏ (Chronological aging) ความสูงวัยลักษณะนี้เป็นไปตามอายุขัยของมนุษย์ โดยดูตั้งแต่ปีที่เกิด ดังนั้นบุคคลอายุ 75 ปี ย่อมจะต้องมีความเป็นผู้สูงวัยมากกว่าบุคคลที่มีอายุ 40 ปี เป็นต้น การดูลักษณะของความเป็นผู้สูงวัยตามเกณฑ์นี้จึงดูจำนวนปี หรืออายุที่ปรากฏจริงตามปฏิทิน โดยไม่นำเอาเรื่องของสุขภาพ ความสามารถ สถิติปัญญา บทบาททางสังคมและอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง

2. พิจารณาจากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย (Physiological aging หรือ Biological aging) ความเป็นผู้สูงวัยลักษณะนี้ดูได้จากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่เกิดขึ้น เช่น ผมเริ่มเปลี่ยนสี ผิวหนังเหี่ยวยุ่นตกรูกระ สายตาเริ่มยาว ศีรษะเริ่มล้าน ฯลฯ ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายนี้จะเพิ่มมากขึ้นตามอายุขัยที่เพิ่มขึ้นในแต่ละปี

3. พิจารณาจากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ (Psychological aging) ความเป็นผู้สูงวัยลักษณะนี้ ดูได้จากกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจที่เกิดขึ้น เช่น ซึมเศร้า จุกจิก จู้จี้ ขี้บ่น น้อยใจง่าย หงุดหงิดบ่อย หรือบางคนอาจจะสนุกสนานร่าเริง ใจเย็น มีความสงบสุขมากขึ้น ฯลฯ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงกระบวนการการเปลี่ยนแปลงทางด้านสติปัญญาด้วย เช่น ระบบความจำเปลี่ยน การรับรู้และการเรียนรู้ด้อยลง สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นจากกระบวนการของความเป็นผู้สูงวัยนี้จะแสดงออกมาให้เห็นทางด้านบุคลิกภาพและพฤติกรรมของบุคคลอย่างชัดเจน

4. พิจารณาจากบทบาทสังคม (Sociological aging) ความเป็นผู้สูงวัยลักษณะนี้ดูได้จากบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น อาจจะมีบทบาทภารกิจเพิ่มมากขึ้น หรือลดน้อยลง การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลอื่นๆ รวมไปถึงด้านครอบครัว เพื่อนฝูง ตลอดจนความรับผิดชอบในการทำงานและบทบาททางสังคมด้านอื่นๆ ด้วย

การเปลี่ยนแปลงระบบต่างๆ ทางสรีรวิทยาของผู้สูงวัย

การเปลี่ยนแปลงของทางสรีรวิทยาเมื่ออายุมากขึ้น ถือเป็นธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ แม้มนุษย์จะได้พยายามค้นหาวิธีการต่างๆ มาเป็นเวลานานแล้วก็ตามแต่ก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จในการยับยั้งการพัฒนาร่างกายที่เปลี่ยนไปตามอายุขัยได้ การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงวัยจะเริ่มเปลี่ยนไปทีละน้อย โดยการเปลี่ยนแปลงของระบบต่างๆ ของร่างกายสามารถอธิบายได้ (วิลเลียมส์ คูเปอร์, 2548: 78) ดังนี้

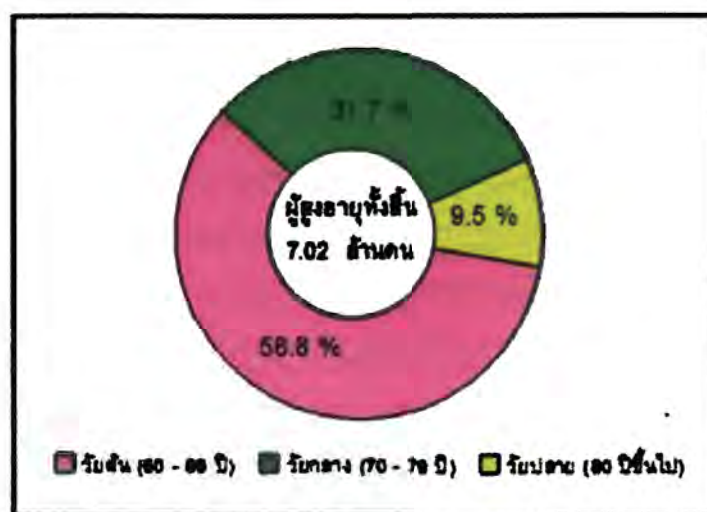
1. องค์ประกอบของร่างกาย ผู้สูงวัยจะมีมวลกล้ามเนื้อโดยรวมลดลง สัดส่วนของไขมันจึงเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 15 เมื่ออายุ 30 ปี เป็นร้อยละ 30 เมื่ออายุ 80 ปี สำหรับมวลของกระดูกจะเริ่มลดลงตั้งแต่อายุ 30-40 ปี ผู้สูงวัยจึงมีปัญหกระดูกพรุนซึ่งทำให้กระดูกหักได้ง่าย
2. ท่าทางการเดิน เมื่ออายุมากขึ้น ท่าทางการเดินจะเปลี่ยนไป ศีรษะและคอจะยื่นไปข้างหน้ามากกว่าปกติ หลังค่อม กระดูกเอวค่อนข้างตรง ไม่ค่อยแกว่งแขน ข้อมือและตะโพกงอ เวลาก้าวขาปลายเท้ากระดกขึ้นเล็กน้อย ก้าวเท้าสั้นๆ ถ้าให้เดินด้วยความเร็วเท่ากัน ผู้สูงวัยจะใช้พลังงานในการเดินมากกว่าผู้มีอายุน้อย ผู้สูงวัยจึงเดินช้าลง
3. ระบบประสาทเปลี่ยนแปลง ผู้สูงวัยมักจะมีอาการมือสั่น (Tremor) กระยะมิดพลาต มีกล้ามเนื้อ Interossei ลิบลง จึงหยิบจับข้าวของไม่ถนัดและทำของหล่นบ่อยๆ นอกจากนี้บางรายอาจมีกล้ามเนื้อตะโพกและต้นขาอ่อนแรง ทำให้ลุกจากเก้าอี้ลำบาก
4. ผิวหนังเปลี่ยนแปลง ผิวหนังผู้สูงวัย ยึดหยุ่นน้อยลง ไวต่อความเจ็บปวดลดลง จึงเกิดแผลกดทับได้ง่าย นอกจากนี้ยังไวต่อความร้อนและความเย็นลดลง ทำให้เกิดอันตรายต่อผิวหนังได้ง่ายด้วย
5. ระบบหัวใจและการหายใจเปลี่ยนแปลง ความสามารถในการหดตัวของกล้ามเนื้อหัวใจของผู้สูงวัยจะลดลงและมักมีความดันเลือดสูงขึ้น ส่วน Vital capacity ลดลงเพียงเล็กน้อย จึงไม่มีผลต่อการใช้ชีวิตประจำวัน
6. ระบบปัสสาวะเปลี่ยนแปลง ผู้สูงวัยมักมีปัญหาปัสสาวะลำบาก ปัสสาวะบ่อยและตื่นมาปัสสาวะกลางดึก จึงหลับไม่สบาย
7. การปรับตัวกับอุณหภูมิ เนื่องจากผู้สูงวัยมักจะมีอาการบวมพร่องในการควบคุมอุณหภูมิร่างกาย จึงมีแนวโน้มจะเกิดทั้งภาวะ Hyperthermia และ Hypothermia ได้ง่ายนอกจากนี้ยังพบว่ามีการตอบสนองต่อการเกิดการอักเสบของร่างกายลดลงด้วย จึงพบว่าผู้สูงวัยบางรายไม่มีไข้เมื่อมีการอักเสบติดเชื้อ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เมื่อเข้าสู่การเป็นผู้สูงวัย ระบบหรืออวัยวะต่างๆ ของร่างกายจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางเสื่อมเกือบทุกระบบ และจะให้กลับมาดีเหมือนกับวัยหนุ่มสาวนั้นย่อมเป็นไปได้ ดังนั้นเมื่อเข้าสู่การเป็นผู้สูงวัย ผู้สูงวัยควรออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ เพื่อบำรุงรักษาร่างกายให้แข็งแรง รับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์และถูกหลักโภชนาการ ทำจิตใจให้สงบด้วยการฝึก

สมาธิ ตลอดถึงระลึกถึงความตายอยู่เป็นนิจเพื่อเตรียมใจอย่างรู้เท่าทัน ซึ่งวิธีการที่กล่าวมาดังกล่าว อาจช่วยชะลอความเสื่อม ช่วยให้ผู้สูงวัยมีอายุยืนยาวขึ้น และมีคุณภาพชีวิตในบั้นปลายที่ดีได้

ขนาดและแนวโน้มประชากรผู้สูงวัยไทยในปัจจุบัน

จากผลการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ 3 ครั้งที่ผ่านมา (วิพรรณ ประจวบเหมาะ, 2552) พบว่า ประเทศไทยมีจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงวัยเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2537 มีจำนวนผู้สูงวัยคิดเป็นร้อยละ 6.8 ของประชากรทั้งประเทศ ปี พ.ศ. 2545 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 9.4 และจากผลการสำรวจครั้งล่าสุด พ.ศ. 2550 พบว่า ผู้สูงวัยไทยเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 10.7 โดยเป็นผู้สูงวัยเพศชายร้อยละ 44.6 และเป็นผู้สูงวัยเพศหญิง ร้อยละ 55.4 ซึ่งเมื่อแบ่งผู้สูงวัยออกเป็น 3 กลุ่มตามช่วงวัย คือ กลุ่มผู้สูงวัยตอนต้น (60-69 ปี) กลุ่มผู้สูงวัยตอนกลาง (70-79 ปี) และกลุ่มผู้สูงวัยตอนปลาย (80 ปีขึ้นไป) (แผนภูมิที่ 2.1) จะพบได้ว่า มากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 58.8) เป็นผู้สูงวัยตอนต้น ร้อยละ 31.7 เป็นผู้สูงวัยตอนกลาง และร้อยละ 9.5 เป็นผู้สูงวัยตอนปลาย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551: 3)

แผนภูมิ 2.1 แสดงร้อยละของประชากรสูงอายุ จำแนกตามกลุ่มช่วงวัย พ.ศ. 2550

ซึ่งจากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นชัดว่าประเทศไทยได้เริ่มเข้าสู่สังคมผู้สูงวัยแล้ว (Aging society) (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551: 3) แม้ว่าสัดส่วนประชากรผู้สูงวัยของไทยจะยังไม่มากเท่าประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งในปัจจุบันมีถึง 1 ใน 4 หรือ 1 ใน 5 ของประชากรทั้งหมด แต่การเปลี่ยนเป็นประชากรสูงวัยของไทยนั้นเกิดขึ้นในระยะเวลาที่สั้นกว่ามาก ดังจะเห็นได้จากการเพิ่มของประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไป จากร้อยละ 7 เป็นร้อยละ 14 ใช้เวลาเพียงประมาณ 22 ปี ในขณะที่ประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา หรือประเทศในยุโรป ใช้เวลากว่าครึ่งศตวรรษหรือเป็น

ศตวรรษ (วิพรรณ ประจวบเหมาะ และคณะ, 2552: 2) การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วนี้ย่อมหมายความว่าประเทศไทยจะมีเวลาสั้นมากที่จะเตรียมการทั้งในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนการเตรียมการในด้านสวัสดิการ บริการ และการสร้างหลักประกันต่างๆ เพื่อรองรับประชากรสูงวัย และยังมีการคาดการณ์ว่าภายใน 40 ปีข้างหน้าจำนวนประชากรผู้สูงวัยไทยจะเพิ่มประมาณ 3 เท่าของจำนวนประชากรสูงวัยในปัจจุบัน และสัดส่วนของประชากรสูงวัยในประเทศไทยจะเพิ่มเป็น 1 ใน 4 ของประชากรทั้งหมด และในช่วงเวลาเดียวกันนั้นคาดว่าจำนวนประชากรผู้สูงวัยจะเริ่มมากกว่าประชากรวัยเด็ก (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงวัยไทย, 2550)

จากข้อมูลสถิติข้างต้น แนวโน้มที่เห็นได้เด่นชัดประการหนึ่ง คือ ประชากรผู้สูงวัยไทยมีแนวโน้มของอายุที่ยืนยาวมากขึ้น ซึ่งสะท้อนจากสัดส่วนผู้สูงวัยตอนปลาย (80 ปีขึ้นไป) มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจน จากสถิติการสำรวจทั้ง 3 ครั้ง และจากข้อมูลการคาดประมาณประชากรของประเทศไทยล่าสุด คาดว่าประชากรผู้สูงวัยตอนปลาย หรืออายุ 80 ปีขึ้นไปจะเพิ่มจำนวนจากประมาณ 729,000 คน ในปี พ.ศ. 2551 เป็นประมาณ 2,155,000 คน ในปี พ.ศ. 2573 (แผนผู้สูงวัย ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2545 ; นภาพร ขโยวรรณ, 2552:5) ขณะเดียวกันสัดส่วนของประชากรผู้สูงวัยตอนปลายนี้ จะเพิ่มจากร้อยละ 9.9 ของประชากรผู้สูงวัยทั้งหมด ในปี พ.ศ. 2551 เป็นร้อยละ 12.4 ในปี พ.ศ. 2573 และลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ แนวโน้มของการมีสัดส่วนผู้สูงวัยเพศหญิงจะมากกว่าผู้สูงวัยเพศชายอย่างชัดเจน หรือเรียกว่า ผู้สูงวัยเป็นเรื่องของผู้หญิง (Feminization of the elderly) (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงวัยไทย, 2550) ซึ่งสาเหตุที่ทำให้สัดส่วนของประชากรผู้สูงวัยเพศหญิงมีสูงกว่าประชากรผู้สูงวัยเพศชาย เนื่องจาก อัตราการตายของประชากรเพศหญิงต่ำกว่าเพศชายนั่นเอง

สถานะทางสุขภาพและปัญหาสุขภาพของผู้สูงวัยไทยในปัจจุบัน

ปัจจุบันผู้สูงวัยไทยส่วนใหญ่ประสบกับปัญหาสุขภาพ คือ การมีโรคเรื้อรัง หรือโรคประจำตัว ซึ่งเป็นโรคไม่ติดต่อ ซึ่งเกิดจากพฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารและวิถีการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมาะสม ประกอบกับภาวะเครียดเหล่านี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดโรคต่างๆ ได้แก่ โรคความดันโลหิตสูง เบาหวาน หัวใจ หลอดเลือดในสมองตีบ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551: 21) ซึ่งจากการสำรวจในปี พ.ศ. 2548 พบว่า มีจำนวนผู้สูงวัยครองเตียงในโรงพยาบาลทั่วประเทศถึงร้อยละ 28 ของปริมาณเตียงทั้งหมด และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ปัญหาทางสุขภาพของผู้สูงวัยที่อยู่ในลำดับต้นๆ ได้แก่ โรคที่เกี่ยวข้องกับสายตาและการมองเห็น โรคหลอดเลือดสมอง อุบัติเหตุ โรคข้อ โดยเฉพาะข้อเข่าเสื่อม โรคความดันโลหิตสูง ภาวะทุพโภชนาการและโลหิตจาง โรคเบาหวาน โรคหลอดเลือดและหัวใจ ความผิดปกติของการได้ยิน และโรคติดเชื้อ (สมนึก กุลสถิตพร, 2549: 7) และจากรายงานโครงการศึกษาวิจัยการสำรวจและศึกษาภาวะสุขภาพของผู้สูงวัย 4 ภาคของไทย (สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ, 2549) แสดงให้เห็นว่าโรคเรื้อรังหรือกลุ่มอาการที่เป็นปัญหาสุขภาพของผู้สูงวัยที่สำคัญ

ได้แก่ กลุ่มโรคข้อและกระดูก กลุ่มโรคหลอดเลือดหัวใจ กลุ่มโรคหลอดเลือดสมอง กลุ่มโรคทางเดินหายใจ ซึ่งนอกจากการเจ็บป่วยเรื้อรังแล้วผู้สูงอายุไม่น้อยยังต้องประสบภาวะทุพพลภาพ หรือต้องพึ่งพาผู้อื่น โดยจากรายงานการประเมินผลการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติฉบับที่ 2 ระยะ 5 ปีแรก (พ.ศ. 2545-2549) ให้ผลที่สอดคล้องกับการศึกษาที่ผ่านมา กล่าวคือ โดยรวมแล้วผู้สูงอายุจะมีอายุยืนยาวขึ้น แต่จำนวนปีที่ต้องพึ่งพา หรือมีปัญหาด้านสุขภาพจนไม่สามารถช่วยตนเองได้มีอัตราเพิ่มสูงขึ้น ดังจะเห็นได้จากจำนวนปีที่ต้องพึ่งพาของประชากรสูงวัยตอนปลาย (80 ปีขึ้นไป) ระหว่างปี พ.ศ. 2545 กับ ปี พ.ศ. 2550 เพิ่มขึ้นจาก 0.5 ปี เป็น 0.6 ปีในผู้สูงอายุเพศชาย และจาก 0.9 ปี เป็น 1.1 ปี ในผู้สูงอายุเพศหญิง (วิพรรณ ประจวบเหมาะ และคณะ อ้างถึงใน นภาพร ชโยวรรณ, 2552:11)

สรุปได้ว่าประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับปัญหาทางสุขภาพของผู้สูงอายุไทยในอนาคต คือ แนวโน้มของการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงวัยตอนปลาย (80 ปีขึ้นไป) ซึ่งเป็นวัยที่สุขภาพเต็มที่ สุขภาพร่างกายถดถอยเป็นสำคัญ จนในที่สุดก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการเจ็บป่วยและการตายได้ ด้วยเหตุนี้ความต้องการบริการการดูแลระยะยาวสำหรับผู้สูงอายุในช่วงบั้นปลายของชีวิตน่าจะเพิ่มขึ้นอย่างมาก โดยมีการคาดประมาณว่า ผู้สูงอายุที่ต้องการการดูแลระยะยาวเนื่องจากมีภาวะทุพพลภาพหรือมีภาวะความเสื่อมจะมีมากกว่า 700,000 คน ในปี พ.ศ. 2563 (สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ และคณะ อ้างถึงใน นภาพร ชโยวรรณ, 2552:12) ซึ่งปัญหาสุขภาพเหล่านี้นำไปสู่ความจำเป็นของความต้องการผู้ดูแล และในอนาคตปัญหาการขาดแคลนผู้ดูแล และปัญหาที่ผู้สูงอายุต้องรับภาระในการดูแลครอบครัว หรือพึ่งพาตนเองจะเพิ่มมากขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วย ซึ่งจะส่งผลทางอ้อมต่อปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ซึ่งประเด็นเหล่านี้ หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนควรตระหนัก และควรหาแนวทางในการป้องกันปัญหาดังกล่าวอย่างเร่งด่วน เพื่อการมีภาวะสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีในกลุ่มผู้สูงอายุไทยในอนาคต

ความหมายของการสร้างเสริมสุขภาพ

การสร้างเสริมสุขภาพ หมายถึง กระบวนการซึ่งทำให้ประชาชน สามารถเพิ่มการควบคุมสุขภาพ และทำให้สุขภาพดีขึ้น การจะบรรลุถึงสุขภาวะ ทั้งร่างกาย จิตใจ และสังคมได้ ปัจเจกชนหรือ กลุ่มบุคคลจะต้องสามารถที่จะพอใจในสิ่งที่ตนปรารถนา และที่จะปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เพราะฉะนั้น การสร้างเสริมสุขภาพจึงไม่ใช่ความรับผิดชอบ แต่เฉพาะของภาคสุขภาพเท่านั้น แต่ยังเลยจากลีลาชีวิต อันเปี่ยมด้วยสุขภาพไปจนถึงความอยู่ดีกินดีอีกด้วย

การสร้างเสริมสุขภาพ หมายถึง ความพยายามของบุคคล หรือชุมชนที่จะส่งเสริมให้เกิดภาวะสุขภาพและป้องกันโรค

การสร้างเสริมสุขภาพ หมายถึง การกระทำที่ช่วยยกระดับภาวะสุขภาพ ความผาสุกในชีวิต และศักยภาพด้านสุขภาพของบุคคล ครอบครัว ชุมชน หรือสังคม

การสร้างเสริมสุขภาพประกอบด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่มีผลโดยตรงต่อการเพิ่มระดับความสมบูรณ์ และการบรรลุเป้าหมายในชีวิตของบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม นอกจากนี้ Pender ได้อธิบายถึงองค์ประกอบที่สำคัญของวิถีชีวิตที่สร้างเสริมสุขภาพ ได้แก่ การสร้างเสริมสุขภาพและป้องกันโรค ทั้งสององค์ประกอบนี้มีพื้นฐานในการมุ่งเน้นและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน

การสร้างเสริมสุขภาพ หมายถึง ผลรวมของการสนับสนุนทางด้านการศึกษาและการสนับสนุนด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดผลทางกระทำ/ปฏิบัติ และสถานการณ์ของการดำรงชีวิตที่จะก่อให้เกิดสภาวะสุขภาพที่สมบูรณ์

การสร้างเสริมสุขภาพเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้ประชาชนสามารถดำเนินการได้ ไม่ใช่สิ่งที่กระทำให้ประชาชน แต่เป็นสิ่งที่ทำร่วมกับประชาชนอาจจะเป็นแต่ละบุคคลหรือกลุ่มประชาชน การมีส่วนร่วมและการเป็นเจ้าของ (หุ้นส่วน) ในการสร้างเสริมสุขภาพ เป็นกระบวนการที่มีคุณค่าในการสร้างเสริมสุขภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้บุคคลมีความชำนาญและมีความสามารถในการทำกิจกรรมด้านสร้างเสริมสุขภาพ

การสร้างเสริมสุขภาพ หมายถึง ผลรวมของการสนับสนุนทางด้านการศึกษา (Educational supports) และการสนับสนุนด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental supports) เพื่อให้เกิดผลทางการกระทำ/ปฏิบัติ (action) และสภาพการณ์ (conditions) ของการดำรงชีวิตที่จะก่อให้เกิดสภาวะสุขภาพที่สมบูรณ์ การกระทำ/ปฏิบัตินั้นอาจเป็นของบุคคล ชุมชน ผู้กำหนดนโยบาย นายจ้าง ครู/กลุ่มบุคคลอื่นๆ ซึ่งกระทำ/ปฏิบัติเหล่านั้นมีอิทธิพลต่อสุขภาพของบุคคล ชุมชน และสังคมส่วนรวม

การสร้างเสริมสุขภาพ เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดในการปฏิรูประบบสุขภาพ การสร้างเสริมสุขภาพ ประกอบด้วยการที่สังคมมีจิตสำนึก หรือจินตนาการใหม่ในเรื่องสุขภาพและเกิดพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน โรงเรียน สถานที่ทำงาน ระบบบริการสังคม สื่อมวลชน ตลอดจนนโยบาย

ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การสร้างเสริมสุขภาพ หมายถึง การใดๆ ที่มุ่งกระทำเพื่อให้บุคคลมีสภาวะทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสังคม และด้านจิตวิญญาณ โดยสนับสนุนพฤติกรรมของบุคคล สภาพสังคม และสิ่งแวดล้อม ที่จะนำไปสู่การมีร่างกายที่แข็งแรงสมบูรณ์ สภาพจิตใจที่สมบูรณ์ อายุยืนยาว และคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืน ซึ่งในระบบบริการทางสุขภาพของประเทศไทยที่ผ่านมา มักใช้คำว่า “การส่งเสริมสุขภาพ” แต่ด้วยเหตุที่ผู้วิจัยเห็นว่า “การสร้างเสริมสุขภาพ” ครอบคลุมการดำเนินการด้วยกลไกทางสังคมนอกเหนือจากการบริการสาธารณสุข ผู้วิจัยจึงใช้คำว่า การสร้างเสริมสุขภาพ ทดแทน การส่งเสริมสุขภาพ เพื่อสะท้อนแนวทางการดำเนินงานที่กว้างกว่าเดิม

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพ

ตามที่องค์การอนามัยโลกได้จัดประชุมนานาชาติว่าด้วยการสร้างเสริมสุขภาพ ครั้งที่ 1 ณ กรุงออกตาวา ประเทศแคนาดา ในปี พ.ศ. 2529 (พิมัย จันทวิมล, 2541 : 56-62) ซึ่งที่ประชุมได้

ประกาศ “กฎบัตรอตตาวา” สารระสำคัญประกอบด้วย กลยุทธ์และกิจกรรมการสร้างเสริมสุขภาพไว้ดังนี้

กลยุทธ์การส่งเสริมสุขภาพ 3 ประการ คือ

1. การชี้นำด้านสุขภาพ (Advocacy) สุขภาพเป็นทรัพยากรสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และส่วนบุคคล รวมทั้งเป็นมิติที่สำคัญประการหนึ่งของคุณภาพชีวิต ปัจจัยต่างๆ ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม พฤติกรรม และชีววิทยา สามารถมีผลทั้งสนับสนุนและบั่นทอนสุขภาพ กิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพมุ่งที่จะช่วยให้เงื่อนไขเหล่านี้เป็นไปในทางสนับสนุนโดยการชี้นำเรื่องสุขภาพ

2. การเพิ่มความสามารถ (Enabling) ให้ทุกคนบรรลุถึงศักยภาพสูงสุดด้านสุขภาพ การสร้างเสริมสุขภาพมุ่งไปที่การบรรลุความเสมอภาคทางสุขภาพ การกระทำเพื่อสร้างเสริมสุขภาพ มีจุดมุ่งหมายเพื่อลดข้อแตกต่างทางสภาวะสุขภาพในปัจจุบัน และสร้างความมั่นใจว่าทุกคนมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ที่เท่าเทียมกัน เพื่อเพิ่มความสามารถของทุกคนให้มีสุขภาพที่ดีที่สุดเท่าที่เขาจะทำได้ ซึ่งรวมถึงการมีรากฐานที่มั่นคงภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวย การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารทักษะการดำรงชีวิต และโอกาสต่างๆ ในการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ถูกสุขลักษณะ คนเราไม่ว่าชายหรือหญิงจะไม่บรรลุถึงศักยภาพด้านสุขภาพที่ดีที่สุดได้ ถ้าเขาสามารถควบคุมปัจจัยต่างๆ ซึ่งเป็นตัวกำหนดสภาวะสุขภาพของตนเอง

3. การไกล่เกลี่ย (Mediating) ระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ที่แตกต่างกันในสังคมเพื่อจุดมุ่งหมายด้านสุขภาพ ปัจจัยกำหนด และความคาดหวังเกี่ยวกับสุขภาพไม่อาจให้ความมั่นใจได้โดยองค์กรในภาคสุขภาพโดยลำพังเท่านั้น ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ งานสร้างเสริมสุขภาพจำเป็นต้องอาศัยกิจกรรมอันเกิดจากความร่วมมืออย่างใกล้ชิดของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล องค์กรภาคอาสาสมัคร องค์กรภาคสังคม และเศรษฐกิจอื่นๆ องค์กรเอกชน องค์กรภาคท้องถิ่น ภาคอุตสาหกรรม และสื่อมวลชน คนทุกเพศวัย และสาขาอาชีพจะต้องมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน กลุ่มวิชาชีพ และกลุ่มสังคมอื่นๆ รวมบุคคลด้านสุขภาพ มีหน้าที่หลักเป็นตัวกลางด้านสุขภาพไกล่เกลี่ยกลุ่มผลประโยชน์ที่แตกต่างกันในสังคมเพื่อจุดมุ่งหมายด้านสุขภาพ

ทฤษฎีการสร้างเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ (Pender's Health Promotion Model)

ในปี ค.ศ. 1975 เพนเดอร์ ได้พัฒนาแบบจำลองการป้องกันสุขภาพที่กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการ ตัดสินใจ และการปฏิบัติของปัจเจกบุคคลในการป้องกันโรค จุดเน้นของบทบาทการพยาบาลตามแนวคิดของเพนเดอร์ในสมัยนั้นเน้นที่การป้องกันและคงไว้ซึ่งสุขภาพของสาธารณชน ต่อมาเพนเดอร์ได้เห็นข้อจำกัดของมโนทัศน์การป้องกันสุขภาพ คือ เป็นมโนทัศน์ทางสุขภาพเชิงลบ เพราะพฤติกรรมส่วนใหญ่จะเป็นการหลีกเลี่ยงแต่การยกระดับสุขภาพ หรือมีความเป็นอยู่ที่ดีนั้นบุคคลต้องได้รับการสร้างเสริมให้มีพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพซึ่งเป็นมโนทัศน์เชิงบวก

เพนเดอร์จึงเสนอแบบจำลองสุดท้ายการสร้างเสริมสุขภาพในปี ค.ศ. 1982 และมีการปรับปรุงแบบจำลองเป็นระยะซึ่งแบบจำลองสุดท้ายได้ปรับปรุงในปี ค.ศ. 2006 ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

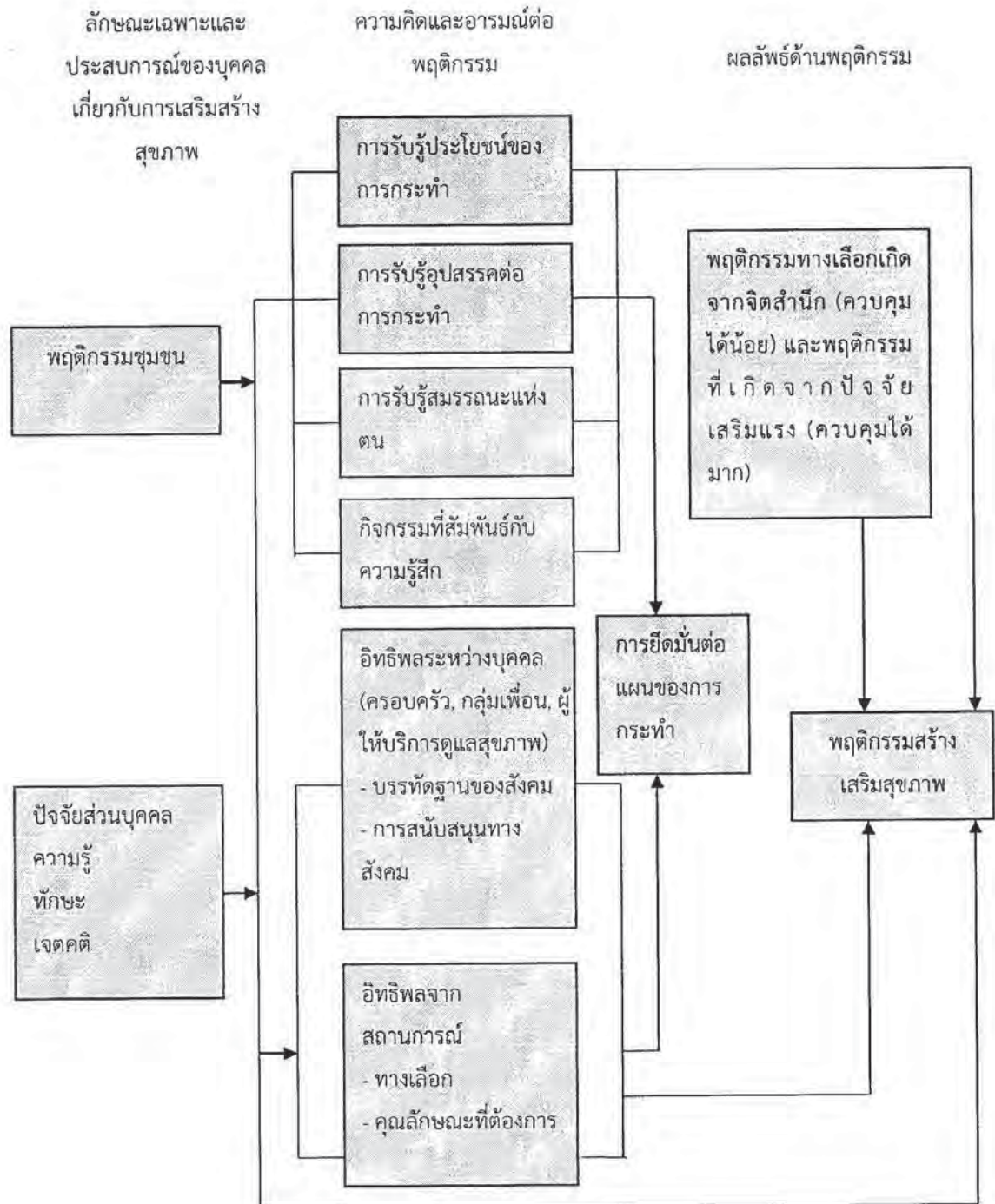
ข้อตกลงเบื้องต้นของแบบจำลอง

1. บุคคลแสวงหาภาวะการณ์ของชีวิตที่สร้างสรรค์โดยการแสดงความสามารถด้านสุขภาพที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน
2. บุคคลมีความสามารถในการสะท้อน การตระหนักรู้ในตนเอง รวมทั้งความสามารถในการประเมินสมรรถนะตนเอง
3. บุคคลให้คุณค่าแก่การเจริญเติบโตในทิศทางบวกและพยายามที่จะบรรลุความสำเร็จในการยอมรับความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงกับการมั่นคง
4. บุคคลแสดงหาการควบคุมพฤติกรรมของตนเอง
5. บุคคลซึ่งประกอบด้วยกาย จิต สังคม มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมและความเป็นอยู่อย่างต่อเนื่อง
6. บุคลากรด้านสุขภาพเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมระหว่างบุคคลที่มีอิทธิพลต่อบุคคลตลอดช่วงชีวิต
7. การริเริ่มด้วยตนเองในการสร้างแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

สาระของทฤษฎี

เป็นแบบจำลองการสร้างเสริมสุขภาพของเพนเดอร์ (Pender, 2006) มีพื้นฐานมาจากแนวคิดด้านการคิดรู้อันประกอบด้วยความคาดหวังต่อผลลัพธ์ของการปฏิบัติพฤติกรรม (Outcome expectancies) จากทฤษฎีการให้คุณค่าการคาดหวัง และความคาดหวังในความสามารถของตนเอง (Self-efficacy expectancies) จากทฤษฎีการเรียนรู้ทางปัญญาสังคม นอกจากนี้การพัฒนาแบบจำลองการสร้างเสริมสุขภาพได้พัฒนามาจากการสังเคราะห์ผลการวิจัยต่างๆ ที่เกิดจากการทดสอบแบบจำลองโดยการศึกษาตัวแปรหรือมโนทัศน์ย่อยๆ ในแบบจำลองซึ่งแบบจำลองที่ได้ปรับปรุงในปี ค.ศ. 2006 นี้ (แผนภูมิที่ 2.2) สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างมโนทัศน์ต่างๆ ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้บุคคลเกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติพฤติกรรมสร้างเสริมสุขภาพ รวมทั้งแนวทางในการสร้างสมมติฐานสำหรับการนำไปทดสอบหรือการทำวิจัยตลอดจนผสมผสานผลงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัมโนทัศน์ในแบบจำลองการสร้างเสริมสุขภาพ

ตารางสรุปแห่งการเปลี่ยนแปลง

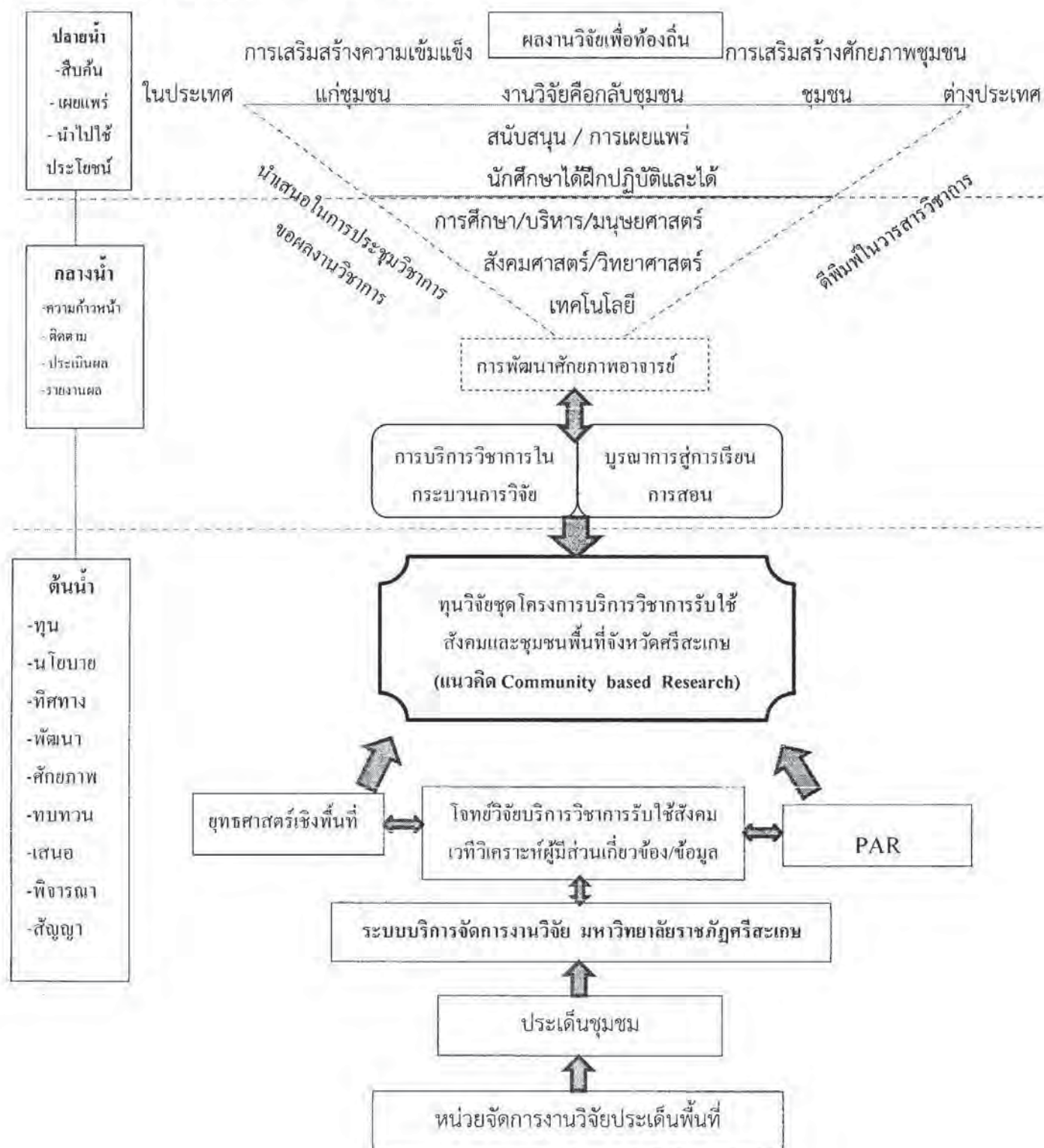

แผนภูมิแสดงการถ่ายทอดความรู้แนวคิดวิจัยรับใช้สังคม

การศึกษากระบวนการขับเคลื่อนมหาวิทยาลัยกับการรับใช้สังคมและชุมชนพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ วิเคราะห์ข้อมูลการขับเคลื่อนวิจัยรับใช้สังคม ภาคใต้ทิศทางการขับเคลื่อนเชิงระบบจากทิศทางการขับเคลื่อนเชิงระบบ
แผนภาพทิศทางการขับเคลื่อนเชิงระบบ

แนวคิดในการบริหารโครงการวิจัย

2) ทิศทางการขับเคลื่อนเชิงระบบที่ดำเนินการเชิงบูรณาการระหว่างเป้าหมายความต้องการเชิงพื้นที่กับบทบาทหน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษาและการขับเคลื่อนของมหาวิทยาลัยรับใช้สังคมและชุมชนนำไปสู่กรอบแนวคิดที่ดำเนินการบริหารโครงการวิจัย โดยผ่านโครงการศึกษาอุทกภัยแห่งลุ่มน้ำห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ

อุทกภัย

สภาพเกี่ยวกับ รองรับการแก้ไขอุทกภัยแบบยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ

ภูมิหลังสภาพปัจจุบันอุทกภัยห้วยสำราญกับการเปลี่ยนแปลงความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” จังหวัดศรีสะเกษ (จากเวทีเสวนากลุ่มผู้รู้-ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับอุทกภัยห้วยสำราญ) ปีพ.ศ. 2553 และ 2556 ศรีสะเกษ ประสบอุทกภัยน้ำท่วมใหญ่อย่างไม่เคยมีมาก่อน ทำให้ทรัพย์สินประชาชนเสียหายมหาศาลและผู้คนลุ่มน้ำห้วยสำราญประสบความยากลำบากในการดำเนินชีวิตมากจากกระบวนการ

สาเหตุที่น้ำท่วม ประเด็นแรกการเกิดน้ำท่วมครั้งนี้เกิดจากภาวะฝนตกหนักน้ำป่าไหลหลากจากเขตอำเภอภูสิงห์ เขื่อนสามแห่งคือเขื่อนห้วยสำราญ เขื่อนห้วยตึกขุ และเขื่อนห้วยศาลาในเขตอำเภอภูสิงห์ ที่ระบายน้ำสู่ลุ่มน้ำห้วยสำราญ เร่งระบายน้ำออกจากเขื่อนด้วยเกรงว่าเขื่อนจะพังเสียหาย ประกอบกับน้ำจากแม่น้ำมูลมีมากหนุนผ่านลำห้วยสำราญเข้ามาจึงทำให้การระบายน้ำเป็นไปอย่างล่าช้า ประเด็นถัดมาจากการเกิดน้ำท่วมทำให้มีการสร้างท่อบกกันลุ่มน้ำห้วยสำราญหลายแห่ง เช่น ทางรถไฟ ถนนสายสะพานขาว ถนนสายสะพานท่าเรือ บ้านจัดสรร และประเด็นที่สำคัญแต่ปัจจุบันมีการถมที่ปลูกสร้างบ้านเรือนและกิจการค้าต่าง ๆ จนไม่มีที่ว่าง บางแห่งเช่นชุมชนสะพานขาวถมที่สูงหลายเมตรเบียดชิดตลิ่งห้วยสำราญจึงทำให้พื้นที่สำหรับน้ำไหลลดน้อยลงเหลือเพียง ร้อยละ 20 ของพื้นที่เดิมเหลือทางเดินของน้ำจริง ๆ เพียงในลำห้วยสำราญเท่านั้นและมีบ้านเรือน สถานที่ราชการ โรงเรียน วัด บางส่วนก็มาถมที่ปลูกสร้างอยู่ในแหล่งที่น้ำเคยท่วมมาทุกปี จึงหนีปัญหาน้ำท่วมนี้ไม่พ้น พื้นที่ลำห้วยหลายสายที่เคยรองรับน้ำหลากไหลผ่าน เช่น ห้วยสำราญ ห้วยแสด ห้วยน้ำคำ ห้วยปูน แต่ขณะนี้ แห้งขอดในหน้าแล้ง สกปรก ริมฝั่งน้ำถูกบุกรุกปลูกสร้าง เต็มไปด้วยขยะมูลฝอย เกิดมลภาวะ ไม่สวยงาม และทำสภาพแวดล้อมเสียหาย

สรุปประเด็นเชิงสาเหตุ แต่ในอดีตพื้นที่ริมทางรถไฟเป็นที่ลุ่มรองรับสายน้ำ มีหนองน้ำในลุ่มห้วยสำราญบริเวณตัวเมืองศรีสะเกษเป็นที่ลุ่มรองรับน้ำมากมายเช่น หนองแดง หนองฮู กุดหวาย กุดหวายน้อย อ่องเอียน หนองกะโหล่ หนองแซ่ หนองสุทง หนองเป้ง หนองลิ้นจี่ หนองเม็ก หนองหล่ม หนองญวน หนองอุทัย ฯลฯ จึงมีที่รองรับน้ำท่วมหลากมาได้ สายน้ำหลาก(น้ำแก่ง)เคยมีทางเดินที่

กว้างขวางตั้งแต่ข้างวัดบ้านเพียนามาถึงกุดหวาย สะพานขาว ตลอดช่องเอียน เป็นลักษณะป่าบุงป่าทามหรือแก้มลิงรองรับน้ำ

การแก้ปัญหา ประเด็นในการแก้ปัญหาน้ำท่วมศรีสะเกษจึงควรแก้ตามสภาพการณ์ที่เหมาะสม เนื่องจากคงไม่สามารถรื้อถอนถนน อาคารบ้านเรือน ร้านค้า สิ่งปลูกสร้างที่เกิดขวางทางสัญจรของกลุ่มน้ำเดิมได้ จึงควรปรับสภาพแวดล้อมและมีมาตรการป้องกันแก้ไข โดยควรคืนฝั่งให้ลำห้วยเพื่อสร้างปอดแก่เมืองศรีสะเกษ โดยขอความร่วมมือจากผู้ถือครองพื้นที่ริมลำห้วยปลูกต้นไม้ธรรมชาติบนน้ำท่วม เช่น จาน มะกอกน้ำ ตะเคียน กระจเบ กัลยัญญ นมแมว หัวลิง เพื่อลดความรุนแรงของกระแสน้ำ ไม่ทิ้งขยะและปล่อยน้ำเสียลงลำห้วย รวมทั้งไม่ถมที่รุกล้ำเข้าไปจนชิดริมห้วยซึ่งจะบีบให้พื้นที่น้ำไหลหลากยิ่งน้อยลง นอกจากนี้เพื่อความสวยงามควรจัดทำเขื่อนกันฝั่งน้ำสวนหย่อม ให้ประชาชนไปพักผ่อนหย่อนใจ เช่น เขิงสะพานหน้าโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จุดช่วงต่อระหว่างสะพานดำสะพานขาวต่อเนื่องจากสวนหย่อมเฉลิมพระเกียรติ สวนหย่อมหน้าโรงเรียนเทศบาล 3 และสวนหย่อมบริเวณเขิงสะพานท่าเรือ โดยก่อสร้างคล้ายการสร้างสวนหย่อมที่ประตูเมือง ริมฝั่งสะพานห้วยแสดเส้นทางไปจังหวัดอุบลฯให้เป็นที่ออกกำลังกาย

ประเด็นจากฐานชาวศรีสะเกษเป็นคนรักความสะอาดและมีการดูแลบ้านเมืองให้เรียบร้อยสวยงาม รวมทั้งบ้านเรือนที่เคยถูกน้ำท่วมควรวางมาตรการป้องกันตนเอง เช่น สร้างบ้านสองชั้น เตรียมโต๊ะที่มีขาสูงเพื่อยกสิ่งของเก็บเมื่อเกิดน้ำท่วม ถมที่ให้สูง ปรับปรุงสถานที่บ้านเรือนให้แข็งแรง ป้องกันน้ำเซาะพัง เตรียมกระสอบทราย เรือยาง ห่วงยาง น้ำดื่ม น้ำใช้ ไฟฉาย อาหารแห้ง ให้พร้อมรวมทั้งเตรียมเคลื่อนย้ายยานพาหนะและสิ่งของที่มีค่าไปยังที่ปลอดภัยได้ทันเวลา

สำหรับประเด็นการช่วยเหลือของทางราชการได้มีมาตรการรับมือกับอุทกภัยและภัยธรรมชาติที่สามารถช่วยเหลือผู้ประสบภัยได้ทุกเมื่อ รวมทั้งการมีมาตรการในการควบคุมการถมที่เพื่อปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างในที่ราบลุ่มริมฝั่งห้วย ซึ่งขาดการดูแลควบคุมตลอดมา และติดตามพยากรณ์อากาศและประกาศเตือนประชาชนให้เตรียมตัวตลอดเวลาเพื่อลดความเสียหาย แก้ไขได้ทันทั่วทั้ง

สำหรับประเด็นความสำคัญที่สุดคือการให้คนและสังคมกับการแก้ไขปัญหาอุทกภัยอย่างยั่งยืนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” จังหวัดศรีสะเกษ ภายใต้การดูแลระบบนิเวศและการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของสองฟากฝั่งห้วยสำราญการดำเนินการกับคนและชุมชนที่อยู่บริเวณสองฝั่ง “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ ที่อยู่ในระยะ 0-8 กิโลเมตร ประกอบไปด้วย ชุมชนพันทาใหญ่ ชุมชนพันทาน้อย ชุมชนโนนเขวา ชุมชนหนองอุทัย ชุมชนท่าเรือ ชุมชนโนนทรายทอง ชุมชนหนองเม็ก ชุมชนหนองหล่ม ชุมชนสะพานขาว ชุมชนโนนสำนักมิตรภาพ ชุมชนกุดหวาย ชุมชนโนนสวรรค์ ชุมชนศรีสำราญ และชุมชนโนนเค็ง ภายใต้การกำกับดูแลพื้นที่เทศบาลเมืองศรีสะเกษ จังหวัด ศรีสะเกษ จึงจำเป็นต้องมีความรู้ในโครงการและประเด็นต่าง ๆ เชิงบูรณาการดังนี้

การทบทวนเพื่อเรียนรู้อุทกภัย

1) แนวคิดเรื่องอุทกภัยและการป้องกัน

จากการเกิดอุทกภัยและโคลนถล่ม ปัญหาเรื่องอุทกภัยนับว่ามีความสำคัญมาก โดยเฉพาะในภาวะปัจจุบันที่สภาพป่าไม้ ของประเทศไทยถูกทำลายลงเป็นอันมาก ในระยะไม่กี่ปีมานี้ ข่าวการเกิดน้ำไหลป่าเข้าท่วมไร่นา บ้านเรือน ทำลายทรัพย์สิน ชีวิตสัตว์และมนุษย์อยู่เสมอทำให้ ทรัพย์สินของประเทศต้องสูญเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ เป็นการกระทบกระเทือนต่อภาวะทาง เศรษฐกิจและความอยู่ดีกินดีของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นการศึกษาทำความเข้าใจถึงความ เป็นมาของอุทกภัยและวิธีการบรรเทาอุทกภัยจึงเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง นอกจากนั้นถ้าหากได้ศึกษา ในเรื่องนี้อย่างลึกซึ้งแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์อย่างมากที่จะใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาออกแบบ สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เช่น เขื่อน อ่างเก็บน้ำ สะพาน ท่อระบายน้ำ หรือสิ่งก่อสร้างเพื่อการอนุรักษ์อื่นๆ เป็นการช่วยให้การก่อสร้างเป็นไปโดยประหยัดและสามารถใช้บรรเทาอุทกภัยได้อย่างถาวรและ ปลอดภัยอีกด้วย

อุทกภัย (วิกิพีเดีย. ออนไลน์. 2550) คือ ภัยที่เกิดขึ้นเนื่องจากมีน้ำเป็นสาเหตุ อาจจะเป็น น้ำท่วม น้ำป่า หรืออื่น ๆ โดยปกติ อุทกภัยเกิดจากฝนตกหนักต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน บางครั้ง ทำให้เกิดแผ่นดินถล่ม อาจมีสาเหตุจากพายุ หมุนเขตร้อนลม มรสุมมีกำลังแรง อากาศแปรปรวนร่อง ความกดอากาศต่ำมีกำลังแรง น้ำทะเลหนุน แผ่นดินไหว เขื่อนพัง ทำให้เกิดอุทกภัยได้เสมอ

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้ความหมาย อุทกภัย (ภัยธรรมชาติ. 2550. ออนไลน์.) หมายถึง อันตรายจากน้ำท่วม เกิดจากระดับน้ำในทะเล มหาสมุทร และแม่น้ำสูงมาก จนท่วมทันล้นฝั่งและตลิ่ง ไหลท่วมบ้านเรือน ด้วยความรุนแรงของกระแสน้ำ ทำความเสียหายแก่ชีวิต และทรัพย์สินของประชาชนเป็นอย่างมาก ทำให้ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก บ้านเรือนถูกทำลาย พืชพันธุ์ต่าง ๆ เช่น รถยนต์จมอยู่ในน้ำจะพาโคลนตมเข้าไปทับถมในอาคารบ้านเรือน โรงงาน สูงเป็น ลิป ๆ เซนติเมตร จึงทำให้สิ่งของเสียหาย ในชนบททำให้พืชผล ไร่นา สัตว์เลี้ยงเสียหาย ทำให้การ คมนาคมหยุดชะงัก ก่อให้เกิดโรคระบาด เกิดทุพภิกขภัยตามมา

กรมอุตุนิยม ได้ให้ความหมายของคำว่าอุทกภัย (อุทกภัย. 2550. ออนไลน์.) หมายถึง อันตรายจากน้ำท่วม เกิดจากระดับน้ำในทะเล มหาสมุทร และแม่น้ำสูงมาก จนท่วมทันล้นฝั่งและตลิ่ง ไหลท่วมบ้านเรือน ด้วยความรุนแรงของกระแสน้ำ ทำความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของ ประชาชนเป็นอย่างมาก

ความหมายของคำว่าอุทกภัย (นิวัต เรื่องพวนิช. 2546 : 155) ในทางอุทกวิทยาอาจ ตีความหมายของอุทกภัยได้เป็น 2 ความหมาย คือ หมายถึงปริมาณน้ำที่ไหลป่าและทำความเสีย ให้กับชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์ หรือหมายถึงระดับน้ำที่สูงขึ้นผิดปกติไปจากระดับธรรมดาของลำ น้ำนั้น ก็ถือว่าได้เกิดอุทกภัยขึ้นแล้วในบริเวณนั้น ๆ

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า อุทกภัย หมายถึง ภัยธรรมชาติที่เกิดจากปริมาณน้ำที่มีมากผิดปกติเข้าท่วม พัดพาสิ่งก่อสร้าง สาธารณูปโภคต่าง จนทำให้เกิดความเสียหาย รวมถึงอาจทำให้เกิดความสูญเสียชีวิตได้

2) สาเหตุทำให้เกิดอุทกภัย

สาเหตุทำให้เกิดอุทกภัยได้แก่ ลักษณะของฝน เช่น ความหนักเบาและระยะเวลาที่ฝนตกกับลักษณะพื้นที่บริเวณที่ฝนตก ปกติฝนที่ตกหนักมักจะตกในระยะเวลาสั้น ๆ และฝนที่ตกติดต่อกันนาน ๆ มักจะตกเบา ๆ พื้นที่ที่มีสิ่งปกคลุมมักมีการดูดซับน้ำได้ดี ส่วนพื้นที่ปราศจากสิ่งปกคลุมจะมีน้ำไหลบ่าไปตามหน้าดินมากเป็นเหตุให้เกิดน้ำท่วมได้ง่าย (นิวัติ เรืองพานิช. 2546 :156) ได้กล่าวถึงเหตุที่ทำให้เกิดอุทกภัย และแบ่งชนิดของอุทกภัยไว้ 4 ชนิด คือ

1. น้ำท่วมชนิดแผ่เป็นบริเวณกว้าง เกิดจากพายุไต้ฝุ่น หรือฝนชนิดที่เรียกว่า Cyclonic หรือ Frontal Storm มีอัตราการตกไม่หนักมากนัก แต่ว่าตกเป็นระยะเวลานานอาจตกเป็นเวลาหลาย ๆ วันติดต่อกันจนเกินกว่าพื้นดินจะดูดซับน้ำไว้ได้หมด เมื่อฝนยังคงตกเพิ่มมาเรื่อยๆ น้ำฝนทั้งหมดจะพากัน ไหลลงสู่ลำธาร เกิดน้ำไหลบ่าทำความเสียหายกินเนื้อที่บริเวณกว้าง การเกิดอุทกภัยในโลกนี้มักจะเกิดขึ้นเนื่องจากสาเหตุนี้

2. น้ำท่วมที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันเกิดจากพายุฝนประจำถิ่น ที่เรียกว่า Thunderstorm หรือ Convective Rainstorms ลักษณะของฝนชนิดนี้มักตกหนักและรุนแรงแต่จะตกในช่วงระยะเวลาสั้นทำให้เกิดน้ำท่วมในทันทีทันใด และระดับน้ำจะค่อย ๆ ลดลงเมื่อฝนหยุด อุทกภัยแบบนี้มักกินเนื้อที่แคบเกิดขึ้นเฉพาะแห่ง และทำความเสียหายให้มากโดยเฉพาะเกี่ยวกับการพังทลายของดินและการชะล้างหน้าดินอันอุดมสมบูรณ์ให้สูญเสียไป

3. น้ำท่วมเนื่องจากหิมะละลาย เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดในประเทศหนาว เมื่อหิมะละลายทีเดียวมาก ๆ เนื่องจากอุณหภูมิสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้น้ำไหลบ่าถึงกับเกิดอุทกภัยได้

4. น้ำท่วมเนื่องจากน้ำในดินแข็งตัว เป็นปรากฏการณ์ในประเทศหนาวเช่นกัน คือ เมื่ออุณหภูมิต่ำลง ความชื้นในดินหรือน้ำที่อยู่ตามผิวดินจะแข็งตัว เป็นเหตุให้ฝนที่ตกลงมาไม่สามารถไหลซึมลงดินได้จึงพากันไหลลงสู่ลำธารมาก ๆ เข้าทำให้เกิดอุทกภัยได้

3) ความเสียหายจากการเกิดอุทกภัยและวิธีการป้องกัน

ความเสียหายจากการเกิดอุทกภัย (นิวัติ เรืองพานิช. 2546 : 155) อาจแบ่งได้เป็น 2 ตอนได้แก่ ความเสียหายที่เกิดขึ้นในบริเวณต้นน้ำลำธาร หรือ ตอนเหนือของกลุ่มน้ำกับความเสียหายที่เกิดขึ้นในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่าง

ในบริเวณต้นน้ำลำธารหรือตอนเหนือของกลุ่มน้ำส่วนมากมักจะเป็นพื้นที่ป่าไม้ลักษณะเป็นภูเขาสูงชัน ลำธารต่าง ๆ ยังมีอายุน้อย การไหลบ่าของน้ำรุนแรง และมักเกิดการพังทลายของดินได้ง่ายมีปัจจัยหลายอย่างที่มีอิทธิพลต่อการเกิดอุทกภัย เช่น ภูมิอากาศปริมาณน้ำฝน ลักษณะทาง

ธรณีวิทยา ลักษณะภูมิประเทศ รวมทั้งขนาดและรูปร่างของกลุ่มน้ำสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่มนุษย์ไม่สามารถจะควบคุมได้ ส่วนปัจจัยที่มนุษย์สามารถควบคุมได้ คือการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการจัดการกับพืชหรือสิ่งปกคลุมดิน ซึ่งเป็นปัจจัยที่ช่วยเพิ่มอัตราการดูดซึมและการกักเก็บน้ำไว้ในดิน การป้องกันอุทกภัยบริเวณตอนเหนือของกลุ่มน้ำจึงควรมุ่งไปในเรื่องของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป้องกันรักษาสิ่งปกคลุมดินไว้

นักอนุรักษ์ต่างมีความเห็นว่านอกจากฝนตกที่ตกรุนแรงผิดปกติแล้ว การไหลบ่าของน้ำตามผิวหน้าดินเป็นเหตุหนึ่งของการเกิดอุทกภัย การป้องกันอุทกภัยจึงต้องลดปริมาณน้ำที่ไหลบ่าตามผิวหน้าดินให้น้อยลงขณะเดียวกันต้องช่วยให้ดินมีความสามารถในการดูดซับน้ำมากขึ้น การอนุรักษ์ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้องจะช่วยให้ดินคงความอุดมสมบูรณ์และลดการพังทลายของดิน เป็นการลดปริมาณตะกอนในลำน้ำ เท่ากับเพิ่มความบรรจุของลำน้ำให้สามารถรับน้ำที่ไหลบ่าได้เต็มที่

วิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำที่ใช้กันอยู่มีหลายวิธีด้วยกัน เช่น การปลูกพืชตามแนวระดับ การปลูกพืชคลุมดิน การปลูกพืชสลับเป็นแถบ และการทำขั้นบันได เป็นต้น อย่างไรก็ตามวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่เป็นผล ถ้าปราศจากการรักษาให้ดินมีสิ่งปกคลุมอยู่เสมอ ป่าไม้เท่านั้นที่เหมาะสมและมีความสมบัติดีเลิศในแง่ของการป้องกันบรรเทาการไหลบ่าของน้ำและลดการพังทลายของดิน ป่าไม้มีการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติเสียค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้สิ่งปกคลุมดินชนิดอื่น ๆ อย่างไรก็ตามในบางครั้งและในบางท้องที่ถ้าหากสภาพภูมิประเทศชันมากและดินง่ายต่อการพังทลาย อาจจำเป็นต้องอาศัยสิ่งก่อสร้างทางวิศวกรรมแบบง่าย ๆ เข้าช่วย เช่น การทำทางระบายน้ำ การสร้างเขื่อนและเหมืองฝายเพื่อชะลอความเร็วของน้ำ การปรับปรุงทางน้ำและความมั่นคงของสองฝั่งน้ำเป็นต้นการกระทำดังกล่าวจะช่วยให้การป้องกันประสบผลสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น

สำหรับบริเวณลุ่มน้ำตอนล่างซึ่งมักจะเป็นที่ราบลุ่ม เป็นที่ตั้งของเมือง เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของประชาชนอย่างหนาแน่น การเกิดอุทกภัยย่อมจะนำความเสียหายมาสู่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนอย่างไม่ต้องสงสัย การป้องกันส่วนมากมักจะเน้นหนักไปในทางวิศวกรรมเป็นส่วนใหญ่ ปกติแล้วถ้าหากได้มีการรักษาบริเวณต้นน้ำลำธารไว้เป็นอย่างดีแล้วการที่จะเกิดอุทกภัยในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่างส่วนใหญ่แล้วมักเนื่องมาจากฝนตกหนักและติดต่อกันนาน ๆ จนเกินความสามารถของกลุ่มน้ำตอนบนจะรับน้ำ หรือชะลอความเร็วของน้ำไว้ได้ โดยปกติแล้วเหตุการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นนาน ๆ ครั้งเท่านั้น แต่ถ้าหากต้นน้ำลำธารหรือบริเวณลุ่มน้ำตอนบนถูกทำลายจนขาดคุณสมบัติในการดูดซับและเก็บรักษาน้ำแล้ว ปัญหาการเกิดอุทกภัย ในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่างย่อมเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และมักจะเกิดขึ้นอยู่เสมอด้วย ดังนั้นการป้องกันอุทกภัยในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่างจำเป็นต้องทำควบคู่กับการป้องกันต้นน้ำลำธารด้วย วิธีการต่าง ๆ ที่ใช้ป้องกันมีดังนี้

1. การสร้างเขื่อนสำหรับเก็บกักน้ำ เพื่อลดปริมาณน้ำที่จะไหลบ่าลงไปทำความเสียหายให้แก่บริเวณลุ่มน้ำตอนล่าง เมื่อใดที่ความรุนแรงของน้ำลดลงจึงค่อย ๆ ระบายน้ำออกจากอ่างในอัตราที่ไม่เป็นอันตราย วิธีนี้ช่วยบรรเทาบริเวณลุ่มน้ำตอนล่างได้บ้างในระยะใกล้ ๆ แต่ตอนบนของเขื่อนจะถูกน้ำท่วมไปบ้างจากการกักเก็บน้ำไว้ในอ่าง ตัวอย่างเช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำแห่งหนึ่งทำให้เนื้อที่เหนือเขื่อนต้องถูกน้ำท่วมไป 5 ล้านไร่ แต่สามารถป้องกันเนื้อที่ตอนใต้เขื่อนซึ่งเป็นแหล่งชุมชนจำนวน 13 ล้านไร่ให้ปลอดภัยจากการถูกน้ำท่วมย่อมจะได้ผลคุ้มค่า อย่างไรก็ตาม การสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กเป็นจำนวนมากในบริเวณต้นน้ำจะสามารถป้องกันอุทกภัยได้ดีกว่าการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่แต่เพียงอ่างเดียว ปกติตะกอนที่ถูกน้ำพัดพามามักจะตกลงในอ่างเก็บน้ำหน้าเขื่อนทำให้ความจุของอ่างน้ำลดน้อยลงทุกปี ในที่สุดตะกอนจะเต็มอ่าง ค่าบำรุงรักษาและการขุดลอกตะกอนเพื่อให้อ่างเก็บน้ำใช้การได้จะมีราคาไม่น้อยกว่าการสร้างเขื่อนขึ้นใหม่ จะเห็นได้ว่าถ้าหากใช้ป้องกันด้วยวิธีนี้เพียงอย่างเดียว เมื่อสร้างเขื่อนมาก ๆ เขาก็จะหาที่สร้างอีกไม่ได้ จึงควรที่จะมุ่งเน้นการปลูกพืชคลุมดินควบคู่กันไปด้วย เพื่อลดปริมาณตะกอนทำให้อายุของอ่างเก็บน้ำใช้ได้นานขึ้น

2. การสร้างเขื่อนกั้นน้ำ การสร้างลำกั้นน้ำหรือสิ่งก่อสร้างยื่นออกไปจากฝั่งเพื่อสกัดกั้นการไหลของน้ำให้ลดความรุนแรงลง การก่อสร้างในบริเวณที่ถูกน้ำท่วมให้พ้นจากอันตรายด้วยการสร้างเขื่อนเสริมฝั่งน้ำให้สูงขึ้น นับว่าเป็นวิธีการที่ได้ผลดีในการป้องกันและบรรเทาอุทกภัย แต่ต้องลงทุนมากและต้องมีการบำรุงรักษาซ่อมแซมอยู่เสมอ

3. การปรับปรุงทางน้ำ เป็นการปรับปรุงทางน้ำของลำน้ำต่าง ๆ เช่น การขุดลอก คูคลองและแม่น้ำต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความจุในการรับน้ำและลดความเร็วเฉลี่ยของกระแสน้ำวิธีการนี้สามารถลดระดับน้ำลงได้บ้าง แต่เมื่อพิจารณาในแง่นิเวศวิทยาแล้วอาจเป็นการทำลายสัตว์น้ำอันมีค่าบางชนิดให้สูญพันธุ์ไปได้

4. การชะลอความเร็วของกระแสน้ำ ด้วยการจัดแหล่งพักน้ำชั่วคราวตามลำน้ำต่าง ๆ เพื่อลดระดับและความรุนแรงของน้ำลงก่อนที่จะไหลไปถึงบริเวณที่เป็นแหล่งชุมชน เช่น ควรจัดให้ที่ราบลุ่มบางแห่งสองข้างลำน้ำเจ้าพระยาตั้งแต่จังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง และพระนครศรีอยุธยา เป็นแหล่งพักน้ำชั่วคราวหรือขุดคลองผันน้ำจากกลุ่มน้ำเจ้าพระยาไปสู่ลุ่มน้ำบางปะกง หรือลุ่มน้ำท่าจีน เพื่อลดความรุนแรงของน้ำที่ไหลบ่า ก่อนที่จะมาท่วมกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นแหล่งชุมชน และมีความสำคัญทางเศรษฐกิจที่จะเป็นจะต้องป้องกันรักษาไว้ เป็นต้นอย่างไรก็ตาม การรักษาสภาพป่าต้นน้ำลำธารให้อยู่ในสภาพป่าต้นน้ำลำธารให้อยู่ในสภาพที่ดีนั้นยังเป็นหัวใจสำคัญ และมีความจำเป็นต่อการป้องกันอุทกภัยอย่างยิ่ง มิฉะนั้นแล้ววิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวจะใช้ไม่ได้ผลสมบูรณ์

นอกจากนั้นการใช้วิธีเตือนภัยล่วงหน้าก่อนที่อุทกภัยจะมาถึง โดยอาศัยการพยากรณ์อากาศของกรมอุตุนิยมวิทยา และการเก็บข้อมูลการไหลของน้ำทางอุทกวิทยาของกรมชลประทานก็อาจช่วยชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนให้สูญเสียน้อยลง การกำหนดเขตหรือบริเวณที่จะเกิดน้ำ

ท่วมด้วยการห้ามปลูกสร้างสิ่งถาวรหรือใช้เป็นที่ตั้งของแหล่งชุมชนโยกย้ายทรัพย์สินที่มีค่าหรือที่อยู่อาศัยออกจากบริเวณดังกล่าว เมื่อเกิดน้ำท่วมความเสียหายจะได้เบาบางลง ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องวางแผนและมีการเตรียมการล่วงหน้า

4) ผลที่ได้จากการเกิดอุทกภัย

1. อันตรายและความเสียหายต่อชีวิต ทรัพย์สิน อาคาร บ้านเรือน โดยตรง เกิดน้ำท่วม บ้านเรือน โรงงาน คลังพัสดุ โกดังสินค้า บ้านเรือนไม่แข็งแรงอาจถูกกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวพังทลาย รวมถึงคน สัตว์ พาหนะ อาจจมน้ำและตายได้ หรือถูกน้ำพัดพาไปกับกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว

1.1 เส้นทางคมนาคมถูกตัดขาดทั้งทางถนน รถไฟ ขาดสูญหายโดยทั่วไป รวมทั้งยานพาหนะวิ่งรับส่งสินค้าไม่ได้เกิดความเสียหายและชะงักงันทางเศรษฐกิจ

1.2 กิจกรรมสาธารณูปโภคได้รับความเสียหาย เช่น กิจกรรมประปา โทรศัพท์ ไปรษณีย์ ไฟฟ้า และระบบการระบายน้ำ เป็นต้น

2. ความเสียหายของแหล่งเกษตรกรรม ได้แก่ ไร่นา สวน สัตว์เลี้ยง สัตว์พาหนะ ตลอดจนแหล่งเก็บเมล็ดพันธุ์พืช ยุ้งฉาง

3. ความเสียหายด้านสุขภาพอนามัยของประชาชน ขณะเกิดอุทกภัย ขาดน้ำสะอาดในการอุปโภคบริโภค ขาดความสะดวกด้านห้องน้ำ ห้องส้วม ก่อให้เกิดโรคระบาด เช่น โรคน้ำกัดเท้า โรคอหิวาตกโรค รวมทั้งโรคเครียดจากความวิตกกังวล

4. ความเสียหายที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติ ฝนที่ตกหนักทำให้น้ำไหลบ่าท่วมทับบนพื้นดิน และกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวทำให้เกิดการกัดเซาะผิวหน้าดิน หรือเกิดแผ่นดินถล่ม(Landslides) ได้ นอกจากนั้นผิวหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์จะถูกน้ำพัดพาลงสู่ที่ต่ำ ทำให้ดินขาดปุ๋ยธรรมชาติและแหล่งน้ำเกิดการตื้นเขิน เป็นอุปสรรคในการเดินเรือ ความเสียหายต่อพืชพันธุ์ ป่าไม้ได้รับความเสียหาย สัตว์ป่าได้รับอันตราย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปว่า อุทกภัยเป็นภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ทำให้เกิดความเสียหายในด้านต่างๆ ต่อการประกอบกิจกรรมของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นในด้านชีวิตและทรัพย์สิน ด้านการระบบสาธารณูปโภค เส้นทางคมนาคมขนส่ง ความเสียหายด้านพื้นที่เกษตรกรรม หรือแม้กระทั่งความเสียหายในด้านของจิตใจ สุขภาพอนามัยของประชาชนที่ประสบเหตุอุทกภัยในแต่ละครั้ง ที่จะมีผลต่อขวัญและกำลังใจในการปรับตัวไปสู่ภาวะการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้ ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่หน่วยงานที่มีหน้าที่ช่วยเหลือ ปรับปรุง พัฒนาสภาพแวดล้อมและประชาชนที่ประสบอุทกภัยจะต้องเร่งดำเนินการแก้ไขในเหตุการณ์เฉพาะหน้าจากเหตุการณ์ภัยพิบัติที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งวางแผนแนวทางการป้องกันระยะยาวต่อไปในอนาคตด้วย

3. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ได้ให้คำนิยามของสิ่งแวดล้อมหมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ และชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์ได้ทำขึ้น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2542: 1)มนุษย์เป็นทรัพยากรหนึ่งในหลาย ๆ ทรัพยากรของโลกบนโลกใบนี้ ที่มีส่วนนำทรัพยากรมาใช้ และมีส่วนในการรับผลสะท้อน อันเกิดจากการนำทรัพยากรมาใช้ ใช้ทั้งทางดีและเสีย(รวิวรรณ ชินตระกูล, 2540:65) บัดนี้หากมนุษย์ได้ตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการใช้ทรัพยากร โดยปราศจากการคำนึงถึงในเรื่องความสมดุลของธรรมชาติ ทำให้มนุษย์จำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบ ปัญหาเหล่านั้น โดยร่วมมือกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2542: 6) ได้กล่าวถึง 1) สิ่งแวดล้อม 2)ระบบนิเวศ 3) ธรรมชาติ 4)ทรัพยากรธรรมชาติว่าเริ่มเป็นที่รู้จักของคนไทย อย่างจริงจังในช่วง ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2500) เป็นต้นมาแต่ความหมายความเข้าใจ หรือการให้คุณค่าต่าง ๆ กับคำเหล่านี้ กลับมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดย่อหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสังคมกับธรรมชาติในเชิงรูปธรรมด้วยสาเหตุในการพิทักษ์และ จะจัดการกับสิ่งแวดล้อม ด้วยแนวคิดแง่มุมที่ต่างกันอย่างออกไป ทั้งในด้วยสาเหตุ วิธีการแก้ไข หลายครั้งมุมมองที่แตกต่างกัน

ปัญญา เมฆบุตร (2537:96) ได้ให้ความหมายว่า สิ่งแวดล้อมคือทุกสิ่งทุกอย่าง ที่อยู่รอบสิ่งมีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และสิ่งที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์ทั้งที่มองเห็นได้ และมองเห็นไม่ได้ ในรูปของสาระและพลังงาน รวมทั้งชีวิต การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอาจจะใช้วิธีเดียวหรือหลายวิธีก็ได้ เช่น

- 1) การป้องกันรักษา
- 2) การบูรณฟื้นฟู
- 3) การปรับปรุงให้ดีขึ้น
- 4) การใช้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 5) การนำมาใช้ใหม่
- 6) การนำสิ่งอื่นมาใช้ทดแทน
- 7) การประดิษฐ์สิ่งใหม่มาใช้แทน
- 8) การสำรวจตรวจค้น

ถวิล กัลยาพิเศษ (2538: 10) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนว่า

1) จากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนนำแนวทางนโยบายของทางราชการเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ร่วมกับความเชื่อของชุมชนด้านผลเสียของการทำลายทรัพยากรได้อย่างกลมกลืน

2) การปรับตัวของชุมชน ได้นำนโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น มาประยุกต์ใช้ร่วมกับภูมิปัญญา ความคิดของชุมชนได้อย่างสมเหตุสมผล

3) การให้การศึกษาของชุมชน ประชาชน

4) การช่วยเหลือหรือการพึ่งตนเอง โดยชุมชนได้รับความเป็นธรรมจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของชุมชนเอง

5) การให้ชุมชนได้เข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ด้วยความสำนึกรับผิดชอบของตนเอง มิได้เกิดจากการบังคับให้ปฏิบัติ

จิรากรณ์ คชเสนี(2540:1) สิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งที่อยู่ล้อมรอบสิ่งที่มีชีวิต ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่น กับสิ่งมีชีวิตนั้น อย่างแยกกันไม่ออก และมีหน้าที่หลักคือการให้และรองรับการถ่ายทอดสาร และพลังงานแก่สิ่งมีชีวิต

จรัส สารรักษ์ (2544:15)กล่าวในหนังสือชีวิตกับสิ่งแวดล้อม กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมหมายถึงสิ่งใด ๆ ก็ตาม ที่แวดล้อมอยู่รอบตัวมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตทั้งระยะใกล้และไกลเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม สารหรือพลังงานเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ได้ ทุกอย่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างมีระบบ มีผลกระทบต่อกันเป็นวัฏจักร มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตไม่ทางตรงก็ทางอ้อม

วีรวรรณ ชินะตระกูล (2540: 65) ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้วยวิธีง่าย ๆ ดังนี้

1) ช่วยกันประหยัดน้ำ ตรวจสอบรอยรั่วของก๊อกหรือท่อน้ำเป็นประจำ ไม่เปิดน้ำทิ้งไว้รดน้ำต้นไม้โดยใช้ฝักบัวแทนสายยาง น้ำที่ใช้ล้างผัก ผลไม้ หรืออื่น ๆ สามารถนำไปใช้รดต้นไม้ได้ควรรองน้ำใส่ภาชนะไว้สำหรับรดกอกบัวจากฝักบัว เพราะจะทำให้เปลืองน้ำมาก

2) ประหยัดการใช้ไฟฟ้าปิดไฟทุกครั้งหลังจากเลิกใช้แล้ว เลิกใช้หลอดไฟฟ้าที่ประหยัดพลังงาน ใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าให้ถูกวิธี ไม่เปิดโทรทัศน์ทิ้งไว้ในขณะที่ทำกิจกรรมอื่น ๆ เปิดเครื่องปรับอากาศเมื่อมีความจำเป็นจริง ๆ

3) ประหยัดการใช้น้ำมัน ใช้โทรศัพท์ แทนการเดินทางเพื่อทำธุระในเรื่องที่ไม่จำเป็นต้องไปเอง วางแผนการเดินทางเพื่อกำหนดเส้นทางก่อนออกจากบ้านทุกครั้ง ตรวจสอบสภาพเครื่องยนต์ให้สมบูรณ์อยู่เสมอ ใช้น้ำมันประเภทผสมมลพิษในอากาศ ถ้าไม่มีความจำเป็นมากในการใช้รถส่วนตัวควรใช้บริการจากรถประจำทางขององค์การขนส่งมวลชน ฯ การเดินทางใกล้ ๆ เช่นในหมู่บ้าน ควรใช้รถจักรยาน

4) ลดการสร้างขยะ ควรใช้ทรัพยากรทุกอย่างอย่างประหยัดที่สุดของที่ใช้แล้วบางอย่างสามารถนำมาใช้ได้อีกหลาย ๆ ครั้ง เช่น กระดาษสามารถเขียนได้ทั้งสองด้าน หลังจากเขียนแล้วไม่ใช้ก็นำมาพับเป็นถุงใส่ของได้ และควรทิ้งขยะลงในถังขยะ ไม่ทิ้งขยะลงในแม่น้ำลำคลอง ถนนหนทาง เพราะจะทำให้แม่น้ำเสีย ท่อระบายน้ำอุดตัน และบ้านเมืองสกปรก

5) ไม่ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรบางอย่างมีกระบวนการผลิตกระบวนการทำลาย ที่สร้างมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อม เช่น โฟม หรือพลาสติกดังนั้นจึงไม่ควรส่งเสริมการใช้ทรัพยากรเหล่านั้น และหันมาใช้ทรัพยากรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเช่น การใช้ผ้าอ้อมเด็ก ควรใช้ผ้าอ้อมที่เป็นผ้า ไม่ควรใช้ผ้าอ้อมชนิดสำเร็จรูปที่ใช้ได้ครั้งเดียวแล้วทิ้ง

6) ลดการใช้สารเคมี ควรใช้สารเคมีเท่าที่จำเป็นเพื่อเป็นการลดสารพิษที่ละลายลงไปในแม่น้ำ ลำคลอง ลดการใช้ปุ๋ยที่มีส่วนผสมของสารเคมีและหันมาใช้ปุ๋ยธรรมชาติแทน ลดปริมาณการใช้ยาสีฟ้นเป็นการลดสารเคมี และยังช่วยประหยัดอีกด้วย

7) ช่วยกันปลูกต้นไม้ ต้นไม้ช่วยลดมลพิษ และเพิ่มออกซิเจนในอากาศ ช่วยกันปลูกต้นไม้ในบ้านเพื่อสร้างอากาศบริสุทธิ์ให้กับครอบครัว ช่วยบำรุงรักษา และไม่ทำลายต้นไม้ในสวนสาธารณะหรือสวนหย่อม

8) ป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า ป่าไม้ช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ช่วยป้องกันน้ำท่วมฉับพลัน และป่าไม้ยังเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่าอีกด้วย การตัดไม้ทำลายป่าเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมรวมทั้งทำลายสัตว์ป่า ซึ่งควรร่วมมือกันป้องกัน โดยการเป็นหูเป็นตาให้กับทางราชการ เพื่อป้องกันการทำลายป่า

9) ป้องกันชีวิตธรรมชาติ ร่วมมือกันอนุรักษ์ธรรมชาติ ใช้เพียงกล้องถ่ายรูป กล้องส่องทางไกล หรือหนังสือคู่มือการเรียนรู้ระบบธรรมชาติ แต่อย่าใช้เครื่องมือหรือทำสิ่งที่เป็นการทำลายนกหรือเต่า โดยการเลี้ยงนก เลี้ยงเต่า หรือการปล่อยนก ปล่อยเต่า เพราะเข้าใจผิดว่าเป็นการทำบุญ

10) ไม่ส่งเสริมการทำลายสัตว์ป่า สัตว์ป่าควรอยู่ในป่าดังนั้นไม่ควรส่งเสริมการทำลายสัตว์ป่าโดยการซื้อสัตว์ป่ามาเลี้ยง และแจ้งตำรวจเมื่อพบว่าผู้ใดนำสัตว์ป่ามาจำหน่าย ไม่รับประทานอาหารที่ปรุงจากส่วนใดส่วนหนึ่งของสัตว์ป่า และไม่บริโภคสินค้าที่ผลิตจากชิ้นส่วนใด ๆ ของสัตว์ป่า

11) เป็นนักท่องเที่ยวที่ดี ระลึกถึงปรัชญาการท่องเที่ยวทุกครั้งว่า ไม่เอาอะไรไปนอกจากภาพถ่าย ไม่เก็บอะไรนอกจากความทรงจำ และไม่ทิ้งอะไรไว้จากรอยเท้า แล้วแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ไว้ตามผาผิง ตามต้นไม้ หรือที่อื่นๆ เพราะนอกจากจะเป็นการไร้ซึ่งวัฒนธรรมของผู้กระทำแล้ว ยังเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมที่ดีอีกด้วย

12) ไม่สูบบุหรี่ เพราะควันบุหรี่ก่อให้เกิดมลพิษในอากาศ ทำลายสุขภาพทั้งของผู้สูบและผู้อื่นที่อยู่ใกล้เคียง รวมทั้งเป็นการสิ้นเปลืองเงินทองที่ไม่จำเป็น การสูบบุหรี่เป็นการทำลายบุคลิกของผู้สูบ คือ ทำให้เสื้อผ้าที่สวมใส่มีกลิ่นเหม็น ทำให้มีกลิ่นปาก ทำให้ฟันสกปรกจากคราบของนิโคติน และทำให้ไม่มีใครอยากอยู่ใกล้

13) ช่วยเผยแพร่ ช่วยกันเผยแพร่ความรู้ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดนิทรรศการในชุมชน บรรยาย พูดคุย และรณรงค์แก่เด็กๆ หรือเพื่อนบ้าน อย่างน้อยที่สุดคือการพูดคุยกับคนในครอบครัวของเราเอง

14)ช่วยสนับสนุน ร่วมมือกับหน่วยราชการกับองค์กรใดๆ ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น ร่วมใช้น้ำมันไร้สารตะกั่ว หรือลดวันชาวบนท้องถนน ร่วมเป็นอาสาสมัคร หรือกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น โครงการนำร่อง “รณรงค์แยกขยะในโรงเรียนกับดาวพิเศษ” โครงการ “หยุดคิดสักนิตก่อนทิ้งเป็นขยะ” เป็นต้น

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ป่าไม้ถูกทำลายไปจำนวนมาก จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพภูมิอากาศ รวมทั้งความสมดุลในแง่อื่นด้วย ดังนั้นการฟื้นฟูสภาพป่าไม้จึงต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วน ทั้งภาครัฐภาคเอกชนและประชาชน ซึ่งมีแนวทางในการกำหนดแนวนโยบายด้านการจัดการป่าไม้นี้

1. นโยบายด้านการกำหนดเขต การใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้
2. นโยบายด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เกี่ยวกับการป้องกันรักษาป่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสันหนการ
3. นโยบายด้านการจัดการที่ดินทำกินให้แก่ราษฎรผู้ยากไร้ในท้องถิ่น
4. นโยบายด้านการพัฒนาป่าไม้ เช่นการทำไม้ และการเก็บหาของป่า การปลูก และการบำรุงป่าไม้ การค้นคว้าวิจัย และด้านอุตสาหกรรม
5. นโยบายการบริหารทั่วไป จากนโยบายดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาติให้ได้ผลประโยชน์ ทั้งทางด้านการอนุรักษ์และด้านเศรษฐกิจอย่างผสมผสานกันทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและมีทรัพยากรป่าไม้ว้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้

ป่าไม้มีประโยชน์มากมายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ ประโยชน์ทางตรง (Direct Benefits) ได้แก่ ปัจจัย 4 ประการ

- 1) จากการนำมาสร้างอาคารบ้านเรือน และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่นเฟอร์นิเจอร์ กระดาษ ไม้ขีดไฟ เป็นต้น
- 2) ใช้เป็นอาหารส่วนต่าง ๆ ของ ของพืชและผล
- 3) ใช้เส้นใย ที่ได้จากเปลือกไม้และเถาวัลย์มาถักทอ เป็นเครื่องนุ่งห่ม เชือกและอื่น ๆ
- 4) ใช้ทำยารักษาโรค

ประโยชน์ทางอ้อม

- 1) ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร เพราะต้นไม้จำนวนมากในป่าจะทำให้น้ำฝนที่ตกลงมาค่อย ๆ ซึมซับลงใต้ดิน กลายเป็นน้ำใต้ดิน ซึ่งจะไหลซึมมาหล่อเลี้ยงให้แม่น้ำลำธารมีน้ำไหลอยู่ตลอดปี

2)ป่าไม้ทำให้ ให้เกิดความชุ่มชื้นและความคุมสภาวะอากาศ: ไอน้ำซึ่งเกิดจากหายใจของพืชซึ่งเกิดขึ้นมากมายอยู่ในป่า ทำให้อากาศเหนือป่า มีความชื้นสูงเมื่ออุณหภูมิลงต่ำลงไอน้ำเหล่านั้นก็จะกลั่นตัวกลายเป็นเมฆแล้ว กลายเป็นฝนตกลงมา ทำให้บริเวณที่มีพื้นที่ป่าไม่มีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ ฝนตกต้องตามฤดูกาลและไม่เกิดความแห้งแล้ง

3)ป่าเป็นแหล่งที่ฝึกฝนและศึกษาความรู้: บริเวณป่าไม้จะมีภูมิประเทศที่สวยงามจากธรรมชาติรวมทั้งสัตว์ป่า จึงเป็นแหล่งฝึกฝนหย่อนใจได้ดีดินจากนั้นป่าไม่ยังเป็นที่รวบรวมพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์จำนวนมาก จึงเป็นแหล่งให้มนุษย์ได้ศึกษาหาความรู้

4)ป่าไม้ช่วยบรรเทาความรุนแรงของลมพายุและป้องกันอุทกภัย : โดยช่วยลดความเร็วของลมพายุที่พัดผ่าน ได้ตั้งแต่ 11-14 % ตามลักษณะป่าไม้แต่ละชนิด จึงช่วยให้บ้านเมืองรอดพ้นจากวาทภัยได้ซึ่งเป็นการป้องกันและควบคุมน้ำตามแม่น้ำ ไม่ให้สูงขึ้นมารวดเร็วล้นฝั่งกลายเป็นอุทกภัย

5)ป่าไม้ช่วยป้องกันการกัดเซาะและพัดพาหน้าดิน จากน้ำฝนและลมพายุโดยลดแรงปะทะลงการหลุดเลื่อนของดิน จึงเกิดขึ้นน้อย และยังเป็น การช่วยให้แม่น้ำต่าง ๆ ไม่ตื้นเขินอีกด้วย นอกจากนี้ป่าไม้จะเป็นเสมือนเครื่องกีดขวางตามธรรมชาติ จึงนับว่าเป็นประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์ด้วยเช่นกัน

การอนุรักษ์ทรัพยากรดิน

ดินเป็นสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เกิดจากการสลายตัวผุพังของหินชนิดต่าง ๆ กัน เมื่อผสมรวมกับซากพืช ซากสัตว์ น้ำ อากาศ ก็กลายเป็นเนื้อดิน ซึ่งส่วนประกอบเหล่านี้มีมากน้อยแตกต่างกันไปตามชนิดของดิน ปัจจุบัน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินของประเทศไทยมีปริมาณ 190 ล้านไร่ ซึ่งมีผลทำให้เกิดผลผลิตพืชลดลง ซึ่งเกี่ยวพันกับความเป็นอยู่หรือรายได้ที่ต้องลดน้อยของเกษตรกรซึ่งเป็นส่วนใหญ่ประมาณ 30 ล้านคนที่ใช้ดิน คู่มือหมอดินอาสา (2545: 2)ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพังทลายหรือการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ ของหน้าดินนั้น จะทำให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ติดตามมาเช่น ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ทำให้เกษตรกรต้องซื้อปุ๋ยเคมีมาบำรุงดินมีผลมหาศาล ตะกอนดินที่ถูกชะล้างทำให้แม่น้ำตื้นเขิน ต้องขุดลอกใช้เงินเป็นจำนวนมาก เราจึงควรป้องกันไม่ให้ดินพังทลายหรือเสื่อมโทรมซึ่งสามารถกระทำได้ด้วยการอนุรักษ์

1) การใช้ที่ดินอย่างถูกต้องเหมาะสม การปลูกพืชควรคำนึงชนิดของพืชที่เหมาะสมกับคุณสมบัติของดิน การปลูกพืชและการไถพรวนตามแนวระดับเพื่อป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดิน นอกจากนี้ควรจะสงวนรักษาที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ไว้ใช้ในกิจการอื่น ๆ เช่น โรงงานอุตสาหกรรม ที่อยู่อาศัย เพราะที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์และเหมาะสมในการเพาะปลูกมีอยู่จำนวนน้อย

2) การปรับปรุงบำรุงดิน การเพิ่มธาตุอาหารให้แก่ดิน เช่นการใส่ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยคอก การปลูกพืชตระกูลถั่ว การใส่ปุ๋ยขาวในดินที่เป็นกรด การแก้ไขพื้นที่ดินเค็มด้วยการระบายน้ำเข้าที่ดินเป็นต้น

3) การป้องกันการเสื่อมโทรมของดิน ได้แก่ การปลูกพืชคลุมดิน การปลูกพืชหมุนเวียนการปลูกพืชบังลม การไถพรวนตามแนวระดับ การทำคันดินป้องกันการไหลชะล้างหน้าดิน รวมทั้งการไม่เผาป่าหรือการทำไร่เลื่อนลอย

4) การให้ความชุ่มชื้นแก่ดิน การระบายน้ำในดินที่มีน้ำขังออก การจัดส่งเข้าสู่ที่ดินและการใช้วัสดุ เช่น หญ้าหรือฟางคลุมหน้าดิน จะช่วยให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์

ประโยชน์ของดิน

มีมากมายมหาศาลต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ คือ

1) ประโยชน์ต่อการเกษตรกรรมเพราะดินเป็นต้นกำเนิดของการเกษตรกรรม เป็นแหล่งผลิตอาหารของมนุษย์ ในดินมีอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารรวมทั้งน้ำที่จำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช อาหารที่คนเราบริโภคในทุกวันนี้มาจากการเกษตรกรรมถึง 90 %

2) การเลี้ยงสัตว์ ดินเป็นแหล่งอาหารสัตว์ทั้งพวกพืชและหญ้าที่ขึ้นขึ้นอยู่ ตลอดจนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ บางชนิด เช่น งู หนู แมลง ฯลฯ

3) เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แผ่นดินเป็นที่ตั้งของเมือง บ้านเรือน ทำให้เกิดวัฒนธรรมและอารยธรรมของชุมชน ต่าง ๆ มากมาย

4) เป็นแหล่งกักเก็บน้ำ เนื้อดินจะมีส่วนประกอบสำคัญ ๆ คือ ส่วนที่เป็นของแข็ง ได้แก่ กรวด หทราย ตะกอน และส่วนที่เป็นของเหลว คือน้ำซึ่งอยู่ในรูปของความชื้นในดิน ซึ่งถ้ามีอยู่มาก ๆ ก็จะกลายเป็น้ำซึมอยู่คือน้ำใต้ดิน น้ำเหล่านี้จะค่อย ๆ ซึมลงที่ต่ำ เช่น แม่น้ำ ลำคลองทำให้เรามีน้ำใช้ตลอดปี เอกสารประกอบการสัมมนาเกษตรอำเภอสวนผึ้ง (2548 : 2)

การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ

โลกของเราประกอบด้วยพื้นดินและน้ำโดยส่วนที่เป็นผิวน้ำนั้นมีอยู่ประมาณ 3 ส่วน (75%) และเป็นพื้นดิน 1 ส่วน (25 %) น้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งกับชีวิตของพืชและสัตว์บนโลก รวมทั้งมนุษย์เราด้วย กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม (2547 : 57) น้ำเป็นแหล่งกำเนิดชีวิตโดยมนุษย์ขาดน้ำได้ไม่เกิน 3 วัน และน้ำยังมีความจำเป็นทั้งภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนา ประโยชน์ของน้ำ ได้แก่

- 1) น้ำเป็นสิ่งจำเป็นที่เราใช้ในการ ต้มกิน การประกอบอาหาร ชำระร่างกาย ฯลฯ
- 2) น้ำมีความจำเป็นสำหรับการเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์ แหล่งน้ำเป็นที่อยู่อาศัยของปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ซึ่งคนเราใช้เป็นอาหาร
- 3) ทศนิยภาณ3614 .ของแหล่งน้ำที่ใสสะอาดเป็นแหล่งท่องเที่ยวของมนุษย์

ผลกระทบของน้ำเสียต่อสิ่งแวดล้อม

- 1) เป็นแหล่งแพร่ระบาดของเชื้อโรค เช่น อหิวา, บิด, ท้องร่วง
- 2) เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของแมลงนำโรคต่าง ๆ
- 3) ทำให้เกิดปัญหามลพิษต่อดิน น้ำและอากาศ
- 4) ทำให้เกิดเหตุรำคาญ เช่น กลิ่นเหม็นของน้ำโสโครก
- 5) ทำให้เกิดการสูญเสียทัศนียภาพเกิดสภาพที่ไม่หน้าดู เช่น สภาพน้ำที่มีสีดำคล้ำไป

ด้วยขยะและสิ่งปฏิกูล

- 6) ทำให้เกิดการสูญเสียทางเศรษฐกิจ เช่น สูญเสียพันธุ์ปลาบางชนิด จำนวนสัตว์น้อยลง
- 7) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศในระยะยาวน้ำมีความสำคัญ มีประโยชน์

มหาศาล เราควรจึงแก้ไขปัญหาน้ำเสียหรือการสูญเสียทรัพยากรน้ำด้วยการอนุรักษ์น้ำดังนี้

1) การป้องกันน้ำเสีย การไม่ทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูลและสารพิษลงในแม่น้ำ น้ำเสียที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม โรงพยาบาลควรมีการบำบัดและขจัดสารพิษก่อนที่จะปล่อยลงสู่แหล่งน้ำ

2) การนำน้ำเสียกลับมาใช้ใหม่ น้ำที่ไม่สามารถใช้ได้ในกิจการอย่างหนึ่งอาจใช้ได้ในการกิจการหนึ่ง เช่น น้ำทิ้ง จากการล้างภาชนะอาหาร สามารถนำไปรดน้ำต้นไม้ได้

3) การสงวนน้ำไว้ใช้ ในบางฤดูหรือในสภาวะที่มีน้ำมากเหลือใช้ ควรมีการเก็บน้ำไว้ใช้ เช่น การทำบ่อเก็บน้ำ การสร้างโอ่งน้ำ ขุดลอกแหล่งน้ำ รวมทั้งการสร้างอ่างเก็บน้ำและระบบชลประทาน

4) การพัฒนาแหล่งน้ำ ในบางพื้นที่ที่ขาดแคลนแหล่งน้ำ จำเป็นที่ต้องหาแหล่งน้ำเพิ่มเติม เพื่อให้สามารถมีน้ำไว้ใช้ ในในครัวเรือนและการเกษตรกรรมได้อย่างพอเพียง

5) การใช้น้ำอย่างประหยัด นอกจากจะลดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าน้ำลงได้ แล้วยังทำให้ปริมาณน้ำเสียที่จะทิ้งลงแหล่งน้ำมีปริมาณน้อยลงและป้องกันการขาดแคลนน้ำได้ด้วย

ประโยชน์ของน้ำ

น้ำเป็นแหล่งกำเนิดชีวิตของสัตว์และพืช คนเรามีชีวิตอยู่โดยขาดน้ำไม่ได้เกิน 3 วัน และน้ำยังมีความจำเป็นในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประโยชน์ของน้ำได้แก่

- 1) น้ำเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับเราใช้สำหรับการดื่มกิน การประกอบอาหาร ชำระร่างกาย

ฯลฯ

2) น้ำมีความจำเป็นสำหรับการเพราะปลูกเลี้ยงสัตว์แหล่งน้ำเป็นที่อยู่อาศัยของปลาและสัตว์อื่น ๆ ซึ่งคนเราใช้เป็นอาหาร

- 3) น้ำเป็นแหล่งพลังงาน พลังงานจากน้ำ 3651 ชั่วโมงทำหัด ทำเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า

4) แม่น้ำ ลำคลอง ทะเล มหาสมุทร เป็นทางการคมนาคมขนส่งที่สำคัญ

5) ทศนิยมภาพของริมฝั่งทะเล น้ำตก แม่น้ำ และน้ำที่ใสสะอาดเป็นแหล่งท่องเที่ยวของมนุษย์

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

มีคนจำนวนมากมายที่เชื่อมั่นในเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ผู้ที่จะสามารถให้เหตุผลกับการอนุรักษ์ได้อย่างเหมาะสมนั้นยัง มีจำนวนน้อยการคิดอย่างละเอียดลึกซึ้ง จะทำให้เราเข้าใจได้ว่าการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็คือการเรียกร้องให้มีรักษาทางเลือกสำหรับมวลมนุษยชาติเพื่อเผชิญกับปัญหาที่ยังไม่อาจล่วงรู้ได้ในอนาคต ฉะนั้นการอนุรักษ์จึงไม่ใช่เป็นเพียงการกระทำโดยอาศัยหลักการด้านมนุษยธรรมเท่านั้นหากแต่มุ่งถึงความอยู่รอดของมวลมนุษยชนเป็นสำคัญในเรื่องของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้มีผู้ให้ความหมายซึ่งพอสรุปได้ว่า การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหมายถึง คือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ด้วยความฉลาดและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชนให้มากที่สุดและมีระยะเวลาในการใช้งานยาวนานที่สุดสังคมไทยเราก็ได้มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ อาทิ การทำ เกษตรกรรมได้มีการเพาะปลูก ทำนาโดยใช้วัวควายเป็นแรงงานในการไถพรวนและเลี้ยงสัตว์ตามท้อง ไร่ ท้องนา ซึ่งก็เท่ากับว่า เป็นการเพิ่มปุ๋ยให้แก่พื้นดิน จากมูลสัตว์เหล่านั้น ในขณะที่เดียวกันคนในสมัยก่อนจะไม่มีการจับปลาในวันพระตามสระน้ำในวัด ยิงนก ล่าสัตว์ ในบริเวณป่าตามวัด เป็นต้น

ประเภทสิ่งแวดล้อมที่ควรอนุรักษ์

สิ่งแวดล้อมที่มีขอบเขตกว้างขวาง ทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ทุกส่วนทุกอย่างที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันอย่างเป็นระบบ หากส่วนหนึ่งส่วนใดถูกทำลาย ก็จะก่อให้เกิดปัญหาได้ ซึ่งอาจแยกได้ดังนี้

1) ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่มีหรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ พืชพันธุ์ สัตว์ป่า น้ำ ดิน อากาศ มนุษย์ และพื้นที่ธรรมชาติต่าง ๆ เป็นต้นซึ่งอาจแยกได้ดังนี้

1.1 ทรัพยากรที่ไม่รู้จักหมดเป็นทรัพยากรที่มีอยู่มากมาย ได้แก่ อากาศและน้ำในวัฏจักร

1.2 ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วนำมาใช้ใหม่ได้ เช่นพื้นที่ตามแหล่งต่าง ๆ ดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชพันธุ์ ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้เมื่อใช้แล้วเกิดการเสื่อมสภาพไป แต่ก็สามารถที่จะนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นแล้วจึงนำมาใช้ใหม่อีก

1.3 ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดเปลืองไปไม่สามารถที่จะนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ใหม่ได้อีก ได้แก่ แร่ธาตุ สัตว์ป่า ชนิดที่สูญพันธุ์ไปแล้ว

2) ธรรมชาติที่ควรอนุรักษ์ ธรรมชาติในที่นี้หมายถึง ธรรมชาติที่มีคุณค่าทางวิชาการและสุนทรียภาพที่เกี่ยวข้อง เป็นสัจธรรมที่สำคัญ ทางธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์ อันเป็นเอกลักษณ์หรือ

สัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ มีลักษณะพิเศษเฉพาะ คือเมื่อถูกทำลายก็จะหมดสภาพไปไม่ฟื้นฟูคืนสู่สภาพเดิมเหมือนธรรมชาติอื่นได้ ซึ่งจำแนกลักษณะได้ดังนี้

2.1 ภูเขา ถ้ำ น้ำตก และน้ำพุร้อน

2.2 ทะเลสาบ หนองและบึง

2.3 เกาะและแก่ง

2.4 หาดทรายและหาดหิน

2.5 แหล่งที่มีซากดึกดำบรรพ์ (พืชและสัตว์) เช่นสุสานหอย 75 ล้านปี

2.6 ภูมิฐานอื่น ๆ ที่มีความทางธรณีวิทยา และภูมิลักษณะวรรณนา เช่น เขาพิงกัน และเมืองผี3) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่โบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และระบบสังคมต่าง ๆ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งแวดล้อม ที่มนุษย์สร้างขึ้นมานาน จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมายังลูกหลานและจะสืบทอดต่อไปในอนาคต

ความจำเป็นที่ต้องมีการอนุรักษ์

ในการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ชาติ เพื่อแสวงหาการพัฒนาทางเศรษฐกิจและความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาตินั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงความจริงที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้คือ ชีตจำกัดของทรัพยากร สมดุลของระบบนิเวศความเป็นมาของด้านวัฒนธรรมรวมถึงความต้องการของระบบนิเวศความเป็นมาของด้านวัฒนธรรมรวมถึงความต้องการของมนุษย์ในอนาคต ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า “อนุรักษ์” อนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า ถ้าการพัฒนาวัตถุประสงค์เพื่อสวัสดิการทางสังคมและเศรษฐกิจแล้วการอนุรักษ์ก็ย่อมมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นหลักประกันถึงสมรรถภาพของโลกที่มีต่อการพัฒนาและเกื้อหนุนชีวิตความเสียหายและภัยพิบัติส่วนใหญ่นั้นเกิดจากการกระทำของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการพังทลายของดิน การเกิดภาวะแห้งแล้ง การสูญเสียพื้นที่เพาะปลูก การเกิดมลพิษ การทำลายป่าสภาพการณ์ดังกล่าวข้างต้นนั้นทำให้เห็นถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ที่ครอบคลุมถึงการจัดระบบสิ่งแวดล้อมหรือการผลิตและการดำรงไว้ให้คงอยู่ยาวนานอย่างเหมาะสมในทุก ๆ ด้าน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันมีวัตถุประสงค์หลักอยู่ 4 ประการ คือ

1. เพื่อธำรงไว้ซึ่งปัจจัยสำคัญของระบบสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์และสัตว์ และระบบสนับสนุนการดำรงชีวิต เป็นการปรับปรุงป้องกันพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก การหมุนเวียนแร่ธาตุอาหารพืช ตลอดจนการให้น้ำให้สะอาด

2. เพื่อสงวนรักษาการกระจายของชาติพันธุ์ซึ่งขึ้นกับโครงการขยายพันธุ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการปรับปรุง การป้องกันภัยพิบัติ สัตว์เลี้ยง และจุลินทรีย์ต่างๆ รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีตลอดจนการคุ้มครองอุตสาหกรรม นานาชาติที่ใช้ทรัพยากรที่มีชีวิตเป็นวัตถุดิบ

3. เพื่อเป็นหลักประกันในการใช้พันธุ์พืชสัตว์และระบบนิเวศเพื่อประโยชน์ในการยังชีพตามความเหมาะสมและอุตสาหกรรมหลักต่างๆ

4. เพื่อสงวนรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปกรรม ซึ่งเป็นมรดกล้ำค่าไว้ไปยังอนุชนรุ่นหลังรวมทั้งระบบสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นจากวัตถุประสงค์การอนุรักษ์ดังกล่าวเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ เนื่องจาก

1. ทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความจำเป็นในการยังชีพและการพัฒนา ได้ถูกทำลายมากขึ้นทุกที ในขณะที่ความต้องการทรัพยากรธรรมชาติมีมากขึ้นตลอดเวลา

2. ความต้องการที่จะกำหนดวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อป้องกัน และแก้ปัญหาการอนุรักษ์ที่สำคัญทั้งที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้าที่ยืดเยื้อมานานซึ่งจำเป็นต้องอาศัยเวลาเพื่อการวางแผนศึกษาฝึกอบรมมีการประสานงาน และการวิจัยที่ดีขึ้น ทั้งนี้เมื่อมีการปฏิบัติการไปแล้ว ก็ยังใช้เวลาเพื่อให้บังเกิดผลสนอง เช่น การปลูกป่า การฟื้นฟูสภาพดินผลตอบสนอง เช่น การปลูกป่าการฟื้นฟูดิน การฟื้นฟูแหล่งน้ำ และอื่นๆ

3. สมรรถภาพของการอนุรักษ์ทั่วประเทศและระหว่างประเทศยังขาดการจัดการและประสานงานที่ดีทั้งมีการแยกเป็นฝ่าย เช่น การเกษตร ประมง ป่าไม้ สัตว์ป่า ทำให้เกิดการซับซ้อนไม่ครอบคลุมการแข่งขันทางด้านงบประมาณ และอิทธิพลความขัดแย้ง และบังเกิดผลไม่เต็มที่ตามขอบข่ายการพัฒนาดังจะเห็นได้ว่าการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทำให้เกิดปัญหาในด้านการทำ u3621 ายและทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดเสื่อมโทรม

4. โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม ได้ถูกทำลายอย่างมาก จากการกระทำของมนุษย์จากการพัฒนาต่าง ๆ

ฐานกรอบแนวคิดต้นน้ำบริหารจัดการงานวิจัย

ชุดโครงการศึกษาอุทกภัยแห่งลุ่มห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ

ชื่อโครงการที่ 1 การศึกษาคนและสังคมกับการแก้ไขปัญหาอุทกภัยอย่างยั่งยืนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” จังหวัดศรีสะเกษ

ชื่อผู้วิจัย นายปกรณ์ชัย สุพัฒน์

คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

โทรศัพท์ 045-643600-6

การศึกษาคนและสังคมกับการแก้ไขปัญหาอุทกภัยอย่างยั่งยืนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” จังหวัดศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์เพื่อเพื่อศึกษาสภาพ กระบวนการพัฒนาคนและสังคม บนฐานระบบนิเวศน์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกี่ยวกับการรองรับการแก้ไขอุทกภัยแบบยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างคนและชุมชนที่อยู่บริเวณสองฝั่ง “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ ที่อยู่ในระยะ 0-8 กิโลเมตร จำนวน 15 ชุมชน 1,128 หลังคาเรือน โดยเครื่องมือการวิจัย การสัมภาษณ์ การสังเกต แบบสอบถาม การจัดเวทีชาวบ้าน การจัดสนทนากลุ่ม และการประชุม

ผลการวิจัยพบว่า การศึกษาสภาพผ่านภูมิหลังสภาพปัจจุบัน นำไปสู่องค์ประกอบเชิงสาเหตุ องค์ประกอบการแก้ปัญหา และองค์ประกอบการดำเนินที่เป็นผลสู่การทำวิจัยอันเกิดจากอุทกภัยก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงสภาพอดีต-ปัจจุบัน และแผนที่เชิงระบบ นำไปสู่การขับเคลื่อนเกี่ยวกับ รองรับการแก้ไขอุทกภัยแบบยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ

กระบวนการพัฒนาคนและสังคม รองรับการแก้ไขอุทกภัยแบบยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศน์ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ เกิดจากภูมิปัญญาและวิถีชีวิต ผ่านแนวทางห้วยสำราญแหล่งหากิน และห้วยสำราญแหล่งชีวิต ควบคู่กับฐานความรู้ทางวิทยาศาสตร์ระบบนิเวศน์ เชิงสังเคราะห์ ความกว้างของแหล่งน้ำ (width) ความลึกที่สุดของแหล่งน้ำ (maximum depth) ความลึกเฉลี่ยของแหล่งน้ำ (mean depth) ความเข้มของแสงเหนือผิวน้ำ (light) ความขุ่น (turbidity) อุณหภูมิของน้ำ (temperature) ของแข็งละลายรวม (total dissolved solid; TDS) คนกับระบบนิเวศน์ผ่านการเรียนรู้ (9 วิธีการ) กระบวนการเรียนรู้ (8 กระบวนการ) และองค์ประกอบการเรียนรู้ (7 องค์ประกอบ) ส่วนชุมชนกับระบบนิเวศน์ผ่านความเป็นชุมชน (8 ประการ)และการพัฒนาชุมชน ทั้ง 15 ชุมชน

กระบวนการพัฒนาคนและสังคม รองรับการแก้ไขอุทกภัยแบบยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ การอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม“ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ ผ่านคนกับการจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในด้านการมีส่วนร่วมตระหนักสู่การปฏิบัติ การมีส่วนร่วมความรู้ความเข้าใจศึกษาปัญหา การมีส่วนร่วมบำรุงรักษาและปรับปรุงแก้ไข การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล ซึ่งทุกข้ออยู่ในระดับมาก สำหรับ ชุมชนกับการจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผ่านการขับเคลื่อนโครงการคืนฝั่งให้ลำห้วยเพื่อสร้างปอดแก่เมืองศรีสะเกษ โครงการกักสายน้ำให้แผ่นดิน โครงการแนวทางการบริหารจัดการน้ำในกลุ่มน้ำย่อยห้วยสำราญ เพื่อป้องกันและบรรเทาปัญหาอุทกภัยและภัยแล้งแบบบูรณาการจังหวัดศรีสะเกษ รองรับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ฐานกรอบแนวคิดต้นน้ำบริหารจัดการงานวิจัย

ชุดโครงการศึกษาอุทกภัยแห่งลุ่มห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ

โครงการที่ 2 การศึกษาทบทวนบริบทห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ

สภาพทั่วไป

จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ระหว่างเส้นรุ้ง (Latitude) ที่ 14 - 15 องศาเหนือ และเส้นแวง (Longitude) ที่ 104 - 105 องศาตะวันออก อยู่เหนือระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 120 เมตร มีพื้นที่ประมาณ 8,839.967 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 5,524,985 ไร่ ความยาวของเนื้อที่ จากทิศเหนือจดทิศใต้ ประมาณ 100 กิโลเมตร ความกว้างจากทิศตะวันออกจดทิศตะวันตก ประมาณ 90 กิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถไฟ ประมาณ 515 กิโลเมตร และทางรถยนต์ ประมาณ 600 กิโลเมตร ห่างจากท่าอากาศยานนานาชาติอุบลราชธานีประมาณ 60 กิโลเมตร และเทศบาลเมืองศรีสะเกษ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองศรีสะเกษ ประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ คือ ตำบลเมืองเหนือ ตำบลเมืองใต้ ตำบลหนองครก ตำบลโพธิ์ ตำบลหญ้าปล้อง ตำบลโพธิ์ข่า มีพื้นที่ 36.66 ตารางกิโลเมตร ซึ่งพื้นที่เดิมมีเพียง 3.66 ตารางกิโลเมตรเท่านั้น

จังหวัดศรีสะเกษเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ขอบแอ่งที่ราบลุ่มโคราชด้านตะวันออก ทางตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสานใต้ ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าที่ราบสูงโคราช มีลักษณะภูมิประเทศ มีลักษณะเป็นแอ่งตื้น (Shallow basin) หรือคล้ายกระทะหงาย (Saucer Shaped) และลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้เล็กน้อย

เป็นบริเวณที่มีผืนแผ่นดินกว้างขวาง อาจเรียกได้ว่า เป็นบริเวณลุ่มน้ำมูล - น้ำชีตอนล่าง ซึ่งอุดมไปด้วยลุ่มน้ำลำห้วยหลายสายไหลมาบรรจบในเขตอีสานใต้ ลักษณะภูมิประเทศด้านใต้เป็นที่สูงแล้วค่อย ๆ ลาดเอียงไปทางเหนือ ตอนกลางเป็นที่ลาดเอียงเล็กน้อย และที่ราบลอนลาด ส่วนตอนเหนือเป็นที่ราบลุ่ม มีที่ราบลุ่มน้ำเป็นพื้นที่ราบตอนกลางค่อนข้างไปทางเหนือและบริเวณที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำมูล ในบริเวณที่ราบลุ่มนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน ดังนี้

1) **บริเวณที่ราบลุ่มน้ำมูล** แม่น้ำมูลมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาสันกำแพง อำเภอบึงขัง จังหวัดนครราชสีมา ไหลเข้าสู่จังหวัดศรีสะเกษที่อำเภอราษีไศล อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอขามเฒ่า อำเภอเมืองศรีสะเกษ และอำเภอกันทรารมย์ ไปบรรจบกับแม่น้ำชีที่จังหวัดอุบลราชธานีและไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี

แม่น้ำมูลช่วงที่ไหลผ่านจังหวัดศรีสะเกษ โดยพิจารณาจากเส้นแนวระดับ (Contour) พบว่าตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำมูลจะมีความสูงระหว่าง 115 - 117 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง สำหรับความสูงของพื้นที่โดยทั่วไปของบริเวณที่ราบลุ่ม จะอยู่ระหว่าง 115 - 130 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง สำหรับบริเวณพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่ต่ำมาก ได้แก่พื้นที่บริเวณตำบลหนองแก้ว ตำบลโนนสัง

ตำบลทาม ตำบลบัวน้อย อำเภอกันทรารมย์ ระดับความสูงของที่นาและที่ตั้งหมู่บ้านหลายแห่งในแต่ละตำบล จะอยู่ ระหว่าง 115,117,118,119 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ตำบลคูซอด อำเภอมือแร่ ระดับความสูง ระหว่าง 115, 116, 119 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ตำบลล้อมน้อย อำเภอรือเสาะ ระดับความสูงของที่นาและที่ตั้งหมู่บ้าน จะอยู่ระหว่าง 117,119 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง

2) บริเวณที่ราบลุ่มน้ำลำห้วย ลักษณะภูมิประเทศพื้นที่บริเวณนี้ จะมีพื้นที่เป็นเนินดิน ระดับความสูง ประมาณ 133 - 150 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง พาดผ่านในแนวตะวันออก ตะวันตก โดยเริ่มตั้งแต่บริเวณตำบลโนนค้อ ตำบลบก อำเภอนโนนคูณ ตำบลนูน ตำบลหนองหัวช้าง ตำบลผักแพว อำเภอกันทรารมย์ รอยต่อระหว่างตำบลหนองแก้ว ตำบลโพธิ์เขวา กับตำบลตะตอก พาดผ่านตำบลโพธิ์ ตำบลเมืองใต้ตอนเหนือ ตำบลหนองครก ตำบลหญ้าปล้อง อำเภอมือแร่ ศรีสะเกษ ตำบลรังแร้ง ตำบลอีหล้า ตำบลแหม อำเภอกุสุมาลย์ ตำบลเสียว กิ่งอำเภอโพธิ์ศรีสุวรรณ จึงกลายเป็นขอบกันระหว่างที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลกับที่ราบลุ่มลำห้วย ออกจากกัน ที่ราบลุ่มน้ำลำห้วยจะประกอบด้วย

- ที่ราบลุ่มห้วยชะยุ้ง ได้แก่บริเวณ ตำบลสูง ตำบลชำ ตำบลบึงมะลู ตำบลเมือง ตำบลเวียงเหนือ ตำบลน้ำอ้อม ตำบลจานใหญ่ อำเภอกันทรารมย์ ตำบลหนองหัว ตำบลเสียว ตำบลหนองฮาง อำเภอบึงขัง ตำบลเขิน ตำบลน้ำเกลี้ยง อำเภอน้ำเกลี้ยง ตำบลโพธิ์ ตำบลบก อำเภอนโนนคูณ และตำบลหนองหัวช้าง อำเภอกันทรารมย์

- ที่ราบลุ่มห้วยทา ได้แก่บริเวณ ตำบลบักตอง ตำบลพราน ตำบลไพร อำเภอนวน ตำบลตูม ตำบลศรีแก้ว ตำบลศรีโนนงาม ตำบลพิงพวย อำเภอสว่างแดนดิน ตำบลพรหมสวัสดิ์ อำเภอยุทธ์ ตำบลละเาะ ตำบลตองปิด อำเภอน้ำเกลี้ยง

- ที่ราบลุ่มห้วยแฮด ได้แก่ ตำบลดินแดง อำเภอไพรบึง ตำบลหนองคล้า ตำบลโนนเพ็ก อำเภอยุทธ์ ตำบลดวนใหญ่ อำเภอวังหิน ตำบลทุ่ม ตำบลโพธิ์ และตำบลโพธิ์ อำเภอมือแร่ ศรีสะเกษ

- ที่ราบลุ่มห้วยสำราญ - ที่ราบลุ่มห้วยสำราญ เริ่มจากเขตตำบลไพรพัฒนา ตำบลห้วยตามอญ ตำบลละม อำเภอกุสุมาลย์ ตำบลโสน ตำบลกันทรารมย์ ตำบลศรีสะเกษ ตำบลโคกเพชร ตำบลหัวเสือ ตำบลสำโรงตาเจ็น อำเภอยุทธ์ ตำบลสมอ ตำบลโพธิ์ศรี ตำบลหนองเชียงทูน ตำบลสำโรงปราสาท ตำบลกู่ ตำบลตูม อำเภอปรังคัง ตำบลกล้วยกว้าง อำเภอห้วยทับทัน ตำบลทุ่งไชย ตำบลก้านเหลือง ตำบลแซ่ อำเภอกุสุมาลย์ ตำบลศรีสำราญ ตำบลบุ่ง ตำบลธาตุ และตำบลทุ่งสว่าง อำเภอวังหิน และ ตำบลหมากแข้ง ตำบลหนองครก ตำบลหญ้าปล้อง ตำบลเมืองใต้ ตำบลเมืองเหนือ ตำบลโพธิ์ ตำบลน้ำคำ อำเภอมือแร่ ศรีสะเกษ

- ที่ราบลุ่มห้วยทับทัน ได้แก่บริเวณตำบลตูม อำเภอปรังค์ภู ตำบลเมืองหลวง ตำบลผักไหม ตำบลจานแสนไชย อำเภอห้วยทับทัน ตำบลตาโกน ตำบลเมืองจันทร์ อำเภอเมืองจันทร์ ตำบลเปือย อำเภอบึงบูรพ์ ซึ่งที่ราบลุ่มลำห้วยต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ละแห่งจะเป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่และมีความลาดเอียงหรือมีความต่างระดับกันน้อยมาก ลักษณะของพื้นที่จะลาดเอียงไปทางทิศเหนือและทางทิศตะวันตกของจังหวัด โดยพื้นที่ส่วนใหญ่จะมีความสูงระหว่าง 126 - 133 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ในฤดูฝนพื้นที่ส่วนใหญ่จะมีน้ำท่วมขัง 30 - 40 เซนติเมตร จึงเหมาะสำหรับทำนาในปีที่มีฝนตกอุดมสมบูรณ์

จังหวัดศรีสะเกษ ตั้งอยู่ห่างไกลจากทะเลมาก และอยู่ในเขตลักษณะภูมิอากาศเขตร้อน ได้รับอิทธิพลทั้งจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดเข้ามากลางเดือนพฤษภาคม ถึงกลางเดือนตุลาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน ลมนี้จะพัดเอาความชุ่มชื้นและนำฝนมาตก เดือนที่มีฝนตกหนักคือ เดือนกันยายน นอกจากนี้ยังอยู่ในเส้นทางของพายุดีเปรสชันที่ก่อตัวขึ้นในทะเลจีนใต้

สาเหตุที่ทำให้ปริมาณน้ำฝนในจังหวัดศรีสะเกษ มีปริมาณไม่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีเทือกเขาพนมดงรัก ทางตอนใต้ขวางกั้นลมฝนหรือที่เรียกว่าลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นลักษณะเงาฝน (Rain Shadow) ส่วนในช่วงกลางเดือนตุลาคม ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จะพัดผ่านในช่วงเวลาปลายฤดูฝนต้นฤดูหนาวนี้ ลมพายุที่ก่อตัวแถบทะเลจีนใต้ จะไม่เบนทิศทางเข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างเนื่องจากถูกกำบังโดยเทือกเขาอันนัม พายุที่ก่อตัวขึ้น จึงมักเปลี่ยนเส้นทางสู่ภาคใต้ของประเทศไทย ฤดูหนาว จึงเริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคม ถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ โดยอากาศจะหนาวจัดระหว่างเดือนธันวาคม - มกราคม ส่วนฤดูร้อนเริ่มต้นตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ ถึงกลางเดือนพฤษภาคม เดือนที่มีอากาศร้อนจัดที่สุด คือเดือนเมษายน ด้วยลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวมาแล้ว จึงทำให้ภูมิภาคนี้มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว

ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไป ของจังหวัดศรีสะเกษ มีอากาศร้อนจัดในฤดูร้อน และค่อนข้างหนาวจัดในฤดูหนาว เพราะได้รับอิทธิพลของลมหนาวจากประเทศจีน ส่วนฤดูฝน มักจะมีฝนตกหนักในเดือนกันยายน โดยจะตกหนักในพื้นที่ตอนกลางและตอนล่างของจังหวัดเท่านั้น ส่วนพื้นที่ทางตอนเหนือของจังหวัดจะมีปริมาณฝนตกน้อย และไม่ค่อยสม่ำเสมอ โดยเฉลี่ยแล้วในปีหนึ่ง ๆ จะมีฝนตก 100 วัน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย ประมาณ 1,200 - 1,400 มิลลิเมตรต่อปี อุณหภูมิเฉลี่ย ประมาณ 26 - 28 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุด ประมาณ 40 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดประมาณ 10 องศาเซลเซียส

3) ป่าไม้ มีความสำคัญเกี่ยวกับน้ำและสภาพแวดล้อม สภาพพื้นที่ป่าไม้โดยทั่วไปของจังหวัดศรีสะเกษ ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นที่ราบ จึงทำให้ราษฎรที่ต้องการพื้นที่เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย และพื้นที่

เพื่อการเกษตรเข้าไปหักล้างถ่วง ทำให้ป่ามีสภาพเสื่อมโทรม อยู่โดยทั่วไป ขณะนี้ยังคงมีสภาพป่าที่สมบูรณ์ในบางพื้นที่เท่านั้น เช่นบริเวณติดชายแดน บริเวณภูเขา ป่าไม้ในจังหวัดศรีสะเกษ สามารถจำแนกได้ 3 ประเภท

- **ป่าแดงหรือป่าโคก** ป่าแพะหรือป่าเต็งรัง มีลักษณะโปร่ง ค่อนข้างเป็นทุ่งหญ้า มีต้นไม้ขึ้นห่าง ๆ กัน พืชธรรมชาติ ได้แก่ หญ้าคา ไม้ไผ่ หญ้าเพ็ก ไม้สกุลยาง ไม้พลวง ไม้เหียง ไม้สะแบง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้มะค่า ไม้เต้ ต้นน้ำเกลี้ยง ไม้จะบก ไม้ตะเคียนจากจังหวัดศรีสะเกษในอดีตมีชื่อเสียงมากที่สุดว่าเป็นไม้ตะเคียนชั้นดี ศรีสะเกษเป็นดินแดนแห่งไม้ตะเคียน ซึ่งปัจจุบันไม่มีแล้ว ส่วนป่าไม้อีกประเภทหนึ่งในจังหวัดศรีสะเกษ คือ สนภูเขา หรือสนสามใบที่เรียกกันในชื่อพื้นที่บ้านว่า ไม้ได้ มีมากแถบอำเภอน้ำเกลี้ยงและอำเภอยะหริ่ง แต่ปัจจุบันการทำนาแบบใช้รถไถ ได้ทำลายรากของป่าสนจนยืนต้นตายและถูกย่อยเป็นชิ้นเล็ก ๆ ไม้ตายในตลาดเป็นเชื้อไฟ แม้แต่รากไม้สนที่ตายแล้วยังต้องซุดขึ้นมาสับเป็นชิ้นเล็กมัดด้วยยางยืดหรือดอไม้ไผ่ขายในท้องตลาดทั่วไป

- **ไม้เบญจพรรณ** ได้แก่ ไม้ป่า ไม้รวก สีเสียด ตะเคียนหมู ราชพฤกษ์ รกฟ้า เสลา ประดู่ ชิงชัน มะค่าโมง พะยุงเกลบ มะเกลือ ก้านเหลือง ยางเสี้ยน ตะแบกใหญ่

- **ป่าบุง ป่าทาม** เป็นป่าในที่ลุ่มริมฝั่งน้ำ มีน้ำท่วมขังในฤดูฝน ได้แก่ ป่าบุง ป่าทาม ซึ่งเป็นระบบนิเวศที่มีความสลับซับซ้อน มีความหลากหลายทางด้านชีวภาพสูง มีประโยชน์ต่อการรักษาคุณภาพของระบบนิเวศลำน้ำ และเป็นแหล่งที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชุมชน ต้นไม้ที่เกิดในป่าบุงป่าทามเป็นต้นไม้ที่ทนทานต่อการถูกน้ำท่วม เช่น ต้นหว้า ต้นกล้วยน้อย ต้นเตยไก่อ ต้นโคยสิง ต้นเสี้ยว ต้นนมวัว ต้นผักแส ต้นตะเคียน ต้นกระเบา ต้นหว้า ผักกระโดนน้ำ ผักกระโดนทุ่งหรือกระโดนเตี้ย หญ้าแฝก ป่าทามในอดีต จะมีปลักควาย หนองน้ำ บึง และกุด (เส้นทางเดินของน้ำที่เปลี่ยนทางแล้วกลายเป็นหนองน้ำขนาดยาว) กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในลุ่มน้ำริมฝั่งแม่น้ำ เป็นแหล่งกำเนิดสัตว์น้ำ และพืชพรรณที่เป็นอาหารของพืชและสัตว์ ป่าทามใช้เป็นทุ่งทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าทามไม่ได้จัดเข้าเป็นป่าสงวน แต่ถูกจัดให้เป็นที่สาธารณประโยชน์ พบทั่วไปตามสองฝั่งแม่น้ำมูล แม่น้ำชี ห้วยสำราญ ห้วยชะยุ้ง ห้วยทับทัน ห้วยแสด ห้วยน้ำคำ เป็นต้น ป่าบุงจะอยู่ริมฝั่งน้ำข้างล่างจะเป็นแอ่งน้ำหรือที่ลุ่ม ข้างบนจะปกคลุมด้วยต้นไม้จมน้ำหรือทึบ สำหรับป่าริมฝั่งน้ำซึ่งมีลักษณะป่าทึบและป่าบุง เป็นแหล่งน้ำซับที่สะอาดบริสุทธิ์ เรียงรายไปตลอดลำน้ำ ปัจจุบันป่าดังกล่าวถูกตัดทำลาย จนกระทั่งจداولน้ำทำให้ขาดแหล่งน้ำซับต่าง ๆ ไปหล่อเลี้ยงลำน้ำทำให้ขาดน้ำในฤดูแล้ง ทั้งนี้ เนื่องจากความเข้าใจผิดที่ว่าชีวิตของสายน้ำล้วนขึ้นอยู่กับป่าต้นน้ำลำธาร แต่ที่จริงแล้วฝั่งน้ำทั้งสองข้างตลอดสายน้ำ คือแหล่งผลิตน้ำป้อนลำน้ำผ่านน้ำซึม น้ำซับ น้ำจั้น น้ำใจกั้น นั่นเอง

เมื่อ ปี พ.ศ.2538 จังหวัดศรีสะเกษ มีพื้นที่ป่าไม้ จำนวน 451,250 ไร่ หรือประมาณ 722 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 8.17 ของพื้นที่จังหวัด มีพื้นที่ป่าไม้ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ 1

แห่ง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 2 แห่ง ป่าชุมชน สวนป่า ป่าที่ให้สิทธิทำกิน ป่าที่ใช้ประโยชน์ รวมทั้ง การมอบพื้นที่บางส่วนเพื่อการปฏิรูปที่ดินให้แก่เกษตรกรผู้ยากไร้

ในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษมีป่าไม้หลายแห่งที่ยังคงสภาพที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเสริมสร้างสภาพแวดล้อมได้ เช่น สวนป่าเรือนจำจังหวัดศรีสะเกษ ป่าสวนสมเด็จพระนครินทร์ ป่าของเอกชนหลังวัดเลียบบูรพาาราม ริมฝั่งห้วยน้ำคำ ป่าริมฝั่งห้วยสำราญ ป่าฝั่งห้วยแฮด ป่าโนนบกบ้า ป่าของสำนักงานป่าไม้จังหวัดศรีสะเกษ ป่าในวัดป่าศรีสำราญ ป่าในวัดป่าโนนทราย ป่าทามวัดโนนสำนัก และป่าในวัดป่ามิ่งเมือง นอกจากนี้ยังมีป่าบุงป่าทามที่มีลักษณะพิเศษคือมีพืช ทุนน้ำ เช่น กระโดนน้ำ มะกอกน้ำ หัวลิง เต๋อยไก่ ผิผวน กระเบา ส้มกุ้ง เสียว ฯลฯ ในลุ่มน้ำห้วยสำราญ ลุ่มน้ำห้วยแฮด และตามหนองน้ำต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งควรมีการสำรวจเพื่อพัฒนาหรือปลูกป่าเสริมเพิ่มเติม

แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำที่สำคัญของจังหวัดศรีสะเกษ ที่ใช้ในการดำรงชีวิตและการเกษตรกรรมประกอบด้วย แหล่งน้ำตามธรรมชาติและแหล่งน้ำเพื่อการชลประทาน ดังนี้

1) แหล่งน้ำตามธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ มีดังนี้

แม่น้ำมูล ที่ชาวบ้านเรียกว่ามูลหรือน้ำมูล ต้นกำเนิดและไหลจากจังหวัดนครราชสีมา เข้าสู่จังหวัดศรีสะเกษ บริเวณอำเภอราชไศล ซึ่งเป็นที่บรรจบของลำน้ำเสียวที่หัวภูดินอำเภอราชไศล เรียกกันว่า วังใหญ่ ผ่านพื้นที่ อำเภอราชไศล อำเภออุทุมพรพิสัย อำเภอเมืองศรีสะเกษ อำเภอยางชุมน้อย อำเภอกันทรารมย์ แล้วไหลไปบรรจบกับแม่น้ำชีที่จังหวัดอุบลราชธานี พื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลเป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำท่วมขังในฤดูฝนและมีแหล่งน้ำธรรมชาติเรียงรายตามทีลุ่มริมฝั่งแม่น้ำตลอดสาย ในช่วงที่ผ่านจังหวัดศรีสะเกษมีการสร้างเขื่อนกันแม่น้ำมูล 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายราชไศล ที่บ้านดอนงู เหลื่อม ตำบลหนองแค อำเภอราชไศล และฝ่ายบ้านห้วยนา ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ แม่น้ำมูลมีส่วนเกี่ยวข้องในการนำน้ำมาทำเป็นน้ำประปาในตัวเมืองศรีสะเกษ และในช่วงน้ำหลาก น้ำในแม่น้ำมูลหนุนขึ้นมาทำให้น้ำในเขตตัวเมืองระบายไม่ทัน เป็นต้น ในหน้าแล้งน้ำในแม่น้ำเสียวและแม่น้ำมูลจะมีเกลือหินละลายอยู่ ทำให้เป็นอันตรายต่อโลหะที่นำมาทำท่อประปาและก๊อกน้ำ

- **ห้วยสำราญ** ต้นลำธารอยู่ที่เทือกเขาพนมดงรัก ไหลจากเขตอำเภอกุสุมาลย์ อำเภอขุขันธ์ อำเภอปราสาท อำเภอวังหิน อำเภอเมือง แล้วไหลลงแม่น้ำมูลที่บ้านฝักชะ บริเวณที่มีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำมูล ห้วยสำราญก็มีการสร้างฝาย ทำนบกั้นลำห้วยเป็นระยะหลายแห่ง เพื่อนำน้ำไปทำการเกษตร ในอดีตการนำน้ำดิบห้วยสำราญไปทำน้ำประปาสำหรับการบริโภคของชาวเมืองศรีสะเกษและเป็นแหล่งที่มีปลาชุกชุม

- **ห้วยเหนือ** มีต้นกำเนิดในอำเภอกุสุขันธ์ แล้วไหลลงสู่ห้วยสำราญ และมีการสร้างทำนบกั้นลำน้ำเป็นระยะ ๆ หลายจุด เป็นแหล่งระบายน้ำเข้ามายังเทศบาลเมืองศรีสะเกษในหน้าฝน

- **ห้วยแฮด** ต้นลำธารอยู่ที่ตำบลสมคักดี อำเภอยุซันท์ ไหลผ่านตำบลดินแดง อำเภอไพรบึง ตำบลโนนเพ็ก อำเภอพยุห์ ตำบลชำ ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองศรีสะเกษ แล้วไหลลงห้วยสำราญที่อำเภอเมืองศรีสะเกษ บริเวณหลังโรงเรียนเฉลิมพระเกียรติ และมีการสร้างทำนบกั้นลำน้ำเป็นระยะหลาย ๆ แห่ง

- **ห้วยคล้า** ไหลจากพื้นที่ด้านตะวันออกของอำเภอยุซันท์ ผ่านอำเภอวังหินแล้วไหลลงสู่ห้วยสำราญ ในพื้นที่ตำบลหมากเจียบ อำเภอเมืองศรีสะเกษ เป็นลำน้ำที่มีการสร้างทำนบกั้นลำน้ำเป็นระยะหลาย ๆ แห่ง

- **ห้วยน้ำคำ** เป็นลำห้วยขนาดเล็ก มีต้นน้ำในเขตตำบลหนองครก และตำบลชำ อำเภอเมืองศรีสะเกษ ช่วงหลังมีการกั้นเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และสถานแข่งขันกีฬาทางน้ำ ไหลลงห้วยสำราญที่ตำบลโพธิ์ อำเภอเมืองศรีสะเกษ ถือเป็นแหล่งระบายน้ำเสียแห่งใหญ่ของเมืองศรีสะเกษ เทศบาลเมืองศรีสะเกษ ได้สร้างศูนย์วัฒนธรรมในเกาะกลางน้ำชลประทานห้วยน้ำคำ โดยใช้สถาปัตยกรรมแบบขอมโบราณ และเป็นที่จัดงานลอยกระทงประจำปี

- **ห้วยปูน** ตำบลหนองครก อำเภอเมือง เป็นลำห้วยสั้น ๆ ที่ไหลผ่านสวนสมเด็จพระนครินทร์ ศรีสะเกษ แล้วไหลลงลำห้วยสำราญ

2) แหล่งน้ำเพื่อการชลประทาน ที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำในเมืองศรีสะเกษ มีดังนี้

- **เขื่อนห้วยศาลา** ตำบลโคกตาล อำเภอภูสิงห์ กั้นน้ำห้วยศาลา โดยอาศัยเทือกเขาพนมดงรัก กักเก็บน้ำได้ 32 ล้านลูกบาศก์เมตรที่อาจเป็นจุดระบายน้ำมายังเมืองศรีสะเกษในหน้าฝนได้

- **อ่างเก็บน้ำห้วยสำราญ** เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดกลางบนเทือกเขาพนมดงรัก โดยทำเขื่อนดินกั้นลำน้ำห้วยสำราญในเขตตำบลห้วยตามอญ อำเภอภูสิงห์ กักเก็บน้ำได้ 12.35 ล้านลูกบาศก์เมตรเป็นจุดที่สามารถระบายน้ำมายังเมืองศรีสะเกษได้ในฤดูฝน โดยไหลผ่านฝายเก็บน้ำบ้านลุมพุก

- **อ่างเก็บน้ำห้วยตึกชู** เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดกลาง กั้นลำห้วยตึกชู สาขาของห้วยสำราญบนเทือกเขาพนมดงรัก ที่ตำบลห้วยตึกชู อำเภอภูสิงห์ เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดกลาง เป็นแหล่งที่สามารถระบายน้ำมายังเมืองศรีสะเกษได้ในฤดูฝน

- **อ่างเก็บน้ำโตนลัด** ตำบลโคกตาล อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ บนเทือกเขาพนมดงรัก เก็บกักน้ำได้ 3.80 ล้านลูกบาศก์เมตร สามารถระบายน้ำมายังเทศบาลเมืองศรีสะเกษ ได้

- **ฝายบ้านลุมพุก** ตำบลกันทรารมย์ อำเภอยุซันท์ กั้นลำห้วยสำราญ กักเก็บน้ำเพื่อการอุปโภค 200 ไร่ ก่อนที่จะไหลลงมายังฝายเก็บน้ำบ้านเสวด

- **อ่างเก็บน้ำห้วยสะอากค์** อยู่ที่ตำบลห้วยเหนือ อำเภอยุซันท์ กั้นหนองสะอากค์ เก็บกักน้ำได้ 0.89 ล้านลูกบาศก์เมตร ก่อนจะไหลลงห้วยเหนือและไหลลงสู่ห้วยสำราญ

- ฝ่ายบ้านเสวด ตำบลสำโรงตาเจ็น อำเภوخุซันธุ์ กั้นลำห้วยสำราญ เก็บกักน้ำเพื่อการอุปโภค ก่อนที่น้ำจะไหลลงมายังเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ

- อ่างเก็บน้ำห้วยคล้า จุดที่กั้นลำห้วยคล้าที่อำเภอวังหินและอำเภอเมืองศรีสะเกษ เก็บกักน้ำได้ 3.78 ล้านลูกบาศก์เมตร นอกจากนั้นยังมีจุดกั้นลำห้วยคล้าอีก คือ ที่บ้านตะเคียนช้างเหล็ก อำเภوخุซันธุ์ และช่วงที่ว่าการอำเภอวังหิน เป็นแหล่งที่กักเก็บน้ำก่อนจะไหลลงห้วยสำราญ และไหลสู่เขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ

- อ่างเก็บน้ำห้วยชัน อยู่ในเขตตำบลโพนข่า อำเภอเมืองศรีสะเกษ เก็บน้ำได้ 2.7 ล้านลูกบาศก์เมตร พื้นที่ชลประทาน 3, 200 ไร่

- อ่างเก็บน้ำห้วยน้ำคำ อยู่ที่ตำบลหนองครก อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ กักเก็บน้ำได้ 1.01 ล้านลูกบาศก์เมตร ปัจจุบันเป็นแหล่งสร้างศูนย์วัฒนธรรมศิลปะขอมโบราณ สถานที่จัดงานลอยกระทงประจำปี และสถานที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจและการแข่งขันเรือพายในกีฬาระดับชาติ

- อ่างเก็บน้ำห้วยปูน ตำบลหนองครก อำเภอเมือง จังหวัดศรีสะเกษ เป็นแหล่งน้ำของสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ กักเก็บน้ำได้ 0.15 ล้านลูกบาศก์เมตร

นอกจากนี้ยังมีแหล่งน้ำขนาดเล็กจำนวนมากในจังหวัดศรีสะเกษ ที่เกิดจากโครงการของหน่วยงาน ส่วนราชการต่าง ๆ โครงการพัฒนาตำบลต่าง ๆ ส่งผลให้มีการขุดลอกหนอง บึง คู คลองที่ต้นเขินไปทั่วพื้นที่ของจังหวัด เครื่องจักรและเทคโนโลยีที่ทันสมัย ทำให้ประชาชนชาวจังหวัดศรีสะเกษได้ขุดบ่อ ขุดสระขนาดต่าง ๆ ไว้ตามไร่นาของตน เพื่อเป็นแหล่งน้ำทางการเกษตร เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เพื่อแก้ไขปัญหาความแห้งแล้ง อันเกิดจากการขาดแคลนแหล่งน้ำทางธรรมชาติ ซึ่งมีกระจายทั่วไปในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ

สภาพแวดล้อม

สภาพสิ่งแวดล้อมของจังหวัดศรีสะเกษ โดยภาพรวมแล้วกำลังเริ่มมีปัญหามากขึ้น เช่น ขยะ น้ำเสีย อุบัติภัย ความเสื่อมโทรมของสังคม ยาเสพติด และการบุกรุกที่สาธารณะ ยังเป็นปัญหาที่มีความรุนแรงทวีขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง ปัญหาสิ่งแวดล้อมจังหวัดศรีสะเกษ ดังนี้

1) ด้านทรัพยากรป่าไม้

จังหวัดศรีสะเกษ มีพื้นที่ป่า จำนวน 1,366,444 ไร่ จำแนกเป็นป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 1,274,312 ไร่ และป่าเตรียมป่าสงวนอีก 92,132 ไร่ก็ตาม แต่สภาพความเป็นจริงในปี พ.ศ. 2538 มีพื้นที่สภาพป่าเหลือเพียง 451,250 ไร่ และยังมีบางอำเภอดังอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ หมู่บ้านจำนวนไม่น้อยตั้งอยู่ในเขตป่าสงวน เช่น อำเภอน้ำเกลี้ยง อำเภอวังหิน อำเภอภูสิงห์ อำเภอขุนหาญ อำเภอกันทรลักษ์ อำเภอขามเฒ่า อำเภอรัตนวาปี เป็นต้น นอกจากนี้ป่าสงวนแห่งชาติ ที่สาธารณประโยชน์จำนวนมาก ได้ถูกชาวบ้านบุกรุกแผ้วถางจึงทำให้พื้นที่ป่าลดลง พื้นที่บางแห่งกรม

ป่าไม้ก็มอบพื้นที่ป่าสงวนให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดิน นำไปจัดสรรออกเอกสารการถือครองให้แก่ราษฎร

เมื่อ ปี พ.ศ. 2542 ป่าต้นน้ำลำธารที่อุดมสมบูรณ์ ยังเหลือน้อยมาก พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจำนวนมากได้กลายสภาพไปเป็นไร่มันสำปะหลัง ไร่ปอ ข้าวไร่ จะมีป่าอุดมสมบูรณ์จริงๆ เฉพาะเขตภูเขาสูง เท่านั้น ด้านป่าทามก็ได้รับความเสียหายจากการยึดครองของเอกชน ขุด ดัดแปลงสภาพถากถาง กันรื้อลวดหนาม การสร้างเขื่อน สร้างฝาย ในบางส่วนได้รูล้ำไปจนถึงฝั่งของลำน้ำทำให้เกิดมลภาวะ การพังทลายของตลิ่ง ทำลายแหล่งน้ำซับธรรมชาติ ความสกปรกไหลลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ และก่อให้เกิดน้ำตื้นเขิน เป็นจำนวนมาก

2) ด้านทรัพยากรน้ำ

ในอดีตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษบางแห่งกันดารน้ำ ในการทำการเกษตรและอุปโภคบริโภค ในฤดูแล้ง เนื่องจากแหล่งน้ำธรรมชาติมีไม่มาก ดินไม่อุ้มน้ำ ในบางพื้นที่ในหน้าแล้งต้องเข้าแถวอนรอตักน้ำดื่มทั้งกลางวันกลางคืน น้ำดื่มบางแห่งชุมชนมีสีขาวเพราะโคลน ต่อมาเมื่อเครื่องจักรกลที่ทันสมัย จึงมีการขุดบ่อน้ำตื้น ขุดบ่อบาดาล ขุดลอกแหล่งน้ำ คลอง หนอง บึง รวมทั้งการสร้างเขื่อนทำนบ เขื่อน ฝาย ทั้งในพื้นที่บริเวณที่เป็นต้นน้ำลำธาร แม่น้ำมูล รวมทั้งลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูล ในพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษ ได้ทำให้ปริมาณน้ำที่ได้รับมากขึ้น การเก็บกักน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้งมากขึ้น ระดับน้ำใต้ดินตื้นและมีมากขึ้น ประชาชนจำนวนหนึ่งในชนบท มีการเจาะน้ำบาดาลโดยใช้เครื่องสูบน้ำไฟฟ้ามาใช้ ขณะเดียวกันผลจากการสร้างเขื่อนดังกล่าว ทำให้น้ำไม่ไหลบ่าลงมาท่วมที่สาธารณะริมฝั่งแม่น้ำในฤดูฝน จึงทำให้ประชาชนในเขตที่ลุ่ม บุกรุกที่สาธารณะประโยชน์มากขึ้นอีกเช่นกัน จึงเกิดปัญหา การแย่งชิงทรัพยากร และทำลายทรัพยากรป่าไม้ที่เรียกว่าป่าบุ่ง ป่าทาม ป่าริมฝั่งน้ำ อย่างไม่เคยมีมาก่อน การถากถางพื้นที่ริมลำน้ำเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยและทำประโยชน์ ทำให้น้ำซับที่คอยเติมปริมาณน้ำสะอาดให้แก่ลำน้ำเหือดแห้งไป และในบางครั้งเมื่อน้ำหลากมากก็จะมีภาพบ้านเรือนประชาชนถูกน้ำท่วมในบางแห่งทั้งที่ความจริงแล้ว พื้นที่บางแห่งนั้นถูกน้ำท่วมมาในอดีตเป็นประจำทุกปี หรือเป็นทางเดินของน้ำมาก่อนแล้ว ในปี 2543 ปัญหายุทกภัยเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางนานหลายเดือน เนื่องจากการปล่อยน้ำลงมาของอ่างเก็บน้ำที่ตั้งในเขตเทือกเขาพนมดงรัก ขณะที่ราบลุ่มแม่น้ำและลำห้วยต่าง ๆ มีน้ำอยู่มากแล้ว ปัจจุบันบ่อน้ำตื้นในเขตเมืองศรีสะเกษ น้ำเหลือ เป็นน้ำครำ และเจือด้วยสารเคมีจนไม่สามารถบริโภคได้

3) ปัญหาด้านมลพิษ

ปัญหาทางด้านมลพิษ ส่วนมากจะพบในเขตที่มีประชากรหนาแน่น แต่ที่พบปัญหามากได้แก่เขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ และเขตเทศบาลตำบลกันทรลักษณ์ รองลงมาในเขตเทศบาลตำบลห้วยเหนือ อำเภออุษันต์ เขตเทศบาลตำบลกำแพง อำเภออุทุมพรพิสัย และเขตเทศบาลตำบลเมืองคง อำเภอรามันไศล เริ่มมีปัญหาเพิ่มมากขึ้น ในการจัดทำเกษตร เช่นทำนาข้าว ปลูกหอมแดง พริก

และผัก เกษตรกรยังต้องคลุกคลีกับสารพิษ เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง อยู่ตลอดเวลาด้วย ปัญหาที่กำลังจะเกิดขึ้นและไม่สามารถแก้ไขได้คือปัญหาขยะ เนื่องจากการใช้พลาสติก แก้ว ในการบรรจุภัณฑ์ต่าง ๆ วัสดุดังกล่าวไม่สามารถย่อยสลายได้ง่าย ยกเว้นการเผาซึ่งก่อให้เกิดมลภาวะทางอากาศ เกิดภาวะเรือนกระจก (Green House Effect) จึงทำให้ปัญหาขยะนับวันทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

เพื่อให้ทราบถึงปัญหาด้านมลพิษ จึงขอเสนอผลของการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ ดังนี้

1). สภาพน้ำดื่มที่ใช้

ปัจจุบัน การประปาภายในเมืองศรีสะเกษ ดำเนินการโดยการประปาศรีสะเกษ เป็นหน่วยงานสังกัดการประปาส่วนภูมิภาค น้ำดิบที่ผลิตมาจากห้วยสำราญ ซึ่งมีปริมาณไม่เพียงพอในฤดูแล้ง (ระยะเวลาประมาณ 1 เดือน) จะต้องระบายน้ำฝนบ้านหนองม่วง ซึ่งอยู่ห่างจากโรงกรองประมาณ 12 กิโลเมตร มาช่วยการผลิต การประปาศรีสะเกษมีอัตราการกำลังผลิต 250 ลูกบาศก์เมตรต่อชั่วโมง ผลิตน้ำได้ 6,000 ลูกบาศก์เมตรต่อวัน จำนวนถังพักน้ำ 1 ถัง ขนาดบรรจุน้ำ 1,300 ลูกบาศก์เมตร ทำการผลิตน้ำประปาตลอด 24 ชั่วโมง โดยจำหน่ายน้ำประปาวันละ 5,400 ลูกบาศก์เมตร พื้นที่บริการครอบคลุมเขตเทศบาลทั้งหมดและนอกเขตเทศบาลบางส่วน เมื่อ ปี 2540 มีจำนวนผู้ใช้น้ำประปา 4,448 ราย และผู้ใช้น้ำวันจะทวีเพิ่มขึ้น คุณภาพของน้ำในฤดูฝนที่มีน้ำขุ่น น้ำประปาก็จะพลอยขุ่นไปด้วย

ลักษณะของน้ำจากห้วยสำราญ

จากผลการวิเคราะห์ลักษณะของน้ำในห้วยสำราญ ของกองอนามัยสิ่งแวดล้อม กระทรวงสาธารณสุข พบว่าน้ำในห้วยสำราญมีสภาพเป็นกรด (5.9 - 6.6) มีค่าความกระด้างต่ำ และมีค่าความขุ่นของน้ำอยู่ในระดับต่ำ อย่างไรก็ตามจากผลการวิเคราะห์ของ สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พบว่าโลหะหนักปนเปื้อนอยู่ในน้ำดิบที่จะใช้ในการผลิตน้ำประปา ได้แก่ แคดเมียม (Cd) ตะกั่ว (Pb) โครเมียม (Cr) อยู่ในระดับต่ำ สาเหตุจากโลหะหนักที่มาจากเศษวัสดุเหลือใช้ที่มีสารตะกั่ว เช่น ถ่านไฟฉาย แบตเตอรี่ และการทำเครื่องมือการประมง เช่น แห ข่าย(มอง) นิยมใช้ตะกั่วเป็นวัสดุถ่วง ที่จำต้องแช่น้ำอยู่ตลอดเวลา โลหะหนักดังกล่าวสามารถสะสมในเนื้อเยื่อของสิ่งมีชีวิตและเมื่อมีปริมาณมาก ถึงระดับที่ทำให้เกิดโรคต่าง ๆ ได้ เช่น มะเร็ง ความผิดปกติทางสมอง ทำลายระบบประสาทและตายได้

เนื่องจากมีปัญหาเรื่องปริมาณน้ำดิบ และลักษณะของน้ำดิบจากห้วยสำราญ การประปา ศรีสะเกษ ได้มีโครงการจัดหาแหล่งน้ำดิบเพิ่มเติม เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำดิบไม่เพียงพอ โดยการผันน้ำจากแม่น้ำมูล เข้าสู่หนองกุดขี้นก ตำบลน้ำคำ สร้างโรงกรองน้ำและถังสูงบริเวณหนองกุดขี้นก จากนั้นจะผลิตน้ำประปาและนำมาจำหน่ายแก่ประชาชนในเขตเทศบาลต่อไป แต่น้ำประปาจาก

แม่น้ำมูลในหน้าแล้ง เจือด้วยเกลือหินที่กัดกร่อนเป็นอันตรายต่อโลหะที่นำมาทำท่อน้ำและก๊อกรน้ำ
และน้ำมีรสกร่อยไม่เหมาะสมในการบริโภค

ฐานกรอบแนวคิดต้นน้ำบริหารจัดการงานวิจัย

ชุดโครงการศึกษาอุทกภัยแห่งลุ่มน้ำห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ

ชื่อโครงการที่ 3 การสำรวจข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพืชสมุนไพรและพันธุ์ไม้แห่งลุ่มน้ำห้วย
สำราญจังหวัดศรีสะเกษ

ชื่อผู้วิจัย ดร.จักรพันธ์ โสมเกษตริน

นายพงศธร ทวีธนาณิชย์

คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

โทรศัพท์ 045-643600-6

การสำรวจข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับพืชสมุนไพรและพันธุ์ไม้แห่งลุ่มน้ำห้วยสำราญ
จังหวัด ศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิดพันธุ์ไม้ ความหลากหลายของพืชสมุนไพร และ
ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ของพันธุ์ไม้และพืชสมุนไพรแต่ละชนิด บริเวณลุ่มน้ำห้วยสำราญจังหวัดศรี
สะเกษ ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างคนและชุมชนที่อยู่
บริเวณสองฝั่ง“ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ ที่อยู่ในระยะ 0-8
กิโลเมตร จำนวน 15 ชุมชน 1,128 หลังคาเรือน โดยเครื่องมือการวิจัย การสัมภาษณ์ การ
สังเกต แบบสอบถาม เก็บข้อมูลด้วยแบบสำรวจพันธุ์ไม้จากพื้นที่จริงและปราชญ์ชาวบ้าน

ผลการวิจัยพบว่า การสำรวจการใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็น
ว่าระบบนิเวศน์มีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการใช้ประโยชน์จากพันธุ์ไม้มากขึ้น ทั้งในด้านที่อยู่
อาศัย อุปกรณ์ในครัวเรือน เป็นอาหารรับประทาน ฯลฯ การเกิดภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นประจำทุกปี
คือ ภัยน้ำท่วม และการใช้ประโยชน์โดยไม่ทำนุบำรุง อนุรักษ์ ส่งผลให้ มีปริมาณของสัตว์ป่าและพันธุ์
ไม้ลดลงเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามเหตุผลดังกล่าวไม่ส่งผลต่อวิถีของการใช้ประโยชน์ของพันธุ์พืช
การใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชดังกล่าว เกิดจากการผสมผสานความรู้ด้านประโยชน์ของพันธุ์ไม้เพื่อใช้ในการ
การดำรงชีวิต ส่งผลให้ให้พันธุ์ไม้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันหลายด้าน ถึงแม้ว่าปริมาณของพันธุ์
ไม้จะลดน้อยลงทุกที แต่การใช้ประโยชน์ของพันธุ์ไม้ไม่ได้แตกต่างไปจากเดิมมากนัก การใช้ประโยชน์
ดังกล่าวกลายเป็นวิถีชีวิตของคนในเขตชุมชนห้วยสำราญ และยังเป็นความรู้ที่สืบทอดต่อกันมา
กลายเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านของชุมชนเมืองบริเวณห้วยสำราญในเขตเทศบาลเมืองศรีสะเกษ

การใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรแต่ละชนิดลุ่มน้ำห้วยสำราญในเขตชุมชนเทศบาลเมือง
จังหวัด ศรีสะเกษ ส่วนใหญ่แล้วมีการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรในด้านอาการแก้ไข้ ซึ่งจะเห็น
ได้ว่าอาการไข้เป็นโรคที่ทุกคนสามารถเป็นได้ง่าย และเป็นได้ทุกช่วงเวลาไม่ว่าจะเป็นฤดูร้อน ฤดู
หนาว ฤดูฝน ก็สามารถเป็นได้ พืชสมุนไพรที่ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำห้วยสำราญ ในเขตเทศบาลเมือง

จังหวัดศรีสะเกษ มีการใช้ประโยชน์ที่หลากหลายและการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรที่ผ่านมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ก็ยังมีการใช้ประโยชน์เรื่อยมา แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิประเทศ หรือลักษณะสังคมหลายอย่าง ซึ่งเป็นลักษณะการทำให้เกิดความรู้ ความสามารถและทักษะแห่งการดำรงชีวิต จากประสบการณ์ที่ผ่านมานำมาผ่านกระบวนการของความคิดสร้างสรรค์หรือการใช้แก้ปัญหาให้เกิดผลสำเร็จในด้านการรักษาโรคภัย ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในด้านการใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำห้วยสำราญ

กระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาบนฐานการบริหารจัดการงานวิจัยกลางน้ำติดตามประเมินผลความก้าวหน้า

จากกระบวนการศึกษาเกี่ยวกับ “คนและสังคมกับการแก้ไขปัญหาอุทกภัยอย่างยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” จังหวัดศรีสะเกษ” มีสามารถสรุปผล และข้อเสนอแนะในประเด็นการศึกษาตามกระบวนการประกอบไปด้วย ประเด็นต่อไปนี้

1) สภาพเกี่ยวกับ รองรับการแก้ไขอุทกภัยแบบยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ เมื่อศึกษาสภาพทั่วไปแบ่งออกเป็นทั่วไปมีความสอดคล้องกันระหว่างภูมิหลังเชิงสภาพ แผนที่เชิงชุมชน และภาพอดีต-ปัจจุบัน พบความสอดคล้องปรากฏได้เชิงสรุปตามองค์ประกอบ

องค์ประกอบเชิงสาเหตุการเกิดน้ำท่วมครั้งนี้เกิดจากภาวะฝนตกหนักน้ำป่าไหลหลากจากเขตอำเภออุบลราชธานี เชื่อมสามแห่งคือเขื่อนห้วยสำราญ เขื่อนห้วยตึกขุ และเขื่อนห้วยศาลาในเขตอำเภออุบลราชธานี ที่ระบายน้ำสู่ลุ่มน้ำห้วยสำราญ แรงระบายน้ำออกจากเขื่อนด้วยเกรงว่าเขื่อนจะพังเสียหาย ประกอบกับน้ำจากแม่น้ำมูลมีมากหนุนผ่านลำห้วยสำราญเข้ามาจึงทำให้การระบายน้ำเป็นไปอย่างล่าช้า รวมทั้งจากการเกิดน้ำท่วมทำให้มีการสร้างท่อบัณฑิตกันลุ่มน้ำห้วยสำราญหลายแห่ง เช่น ทางรถไฟ ถนนสายสะพานขาว ถนนสายสะพานท่าเรือ บ้านจัดสรร และประเด็นที่สำคัญแต่ปัจจุบันมีการถมที่ปลูกสร้างบ้านเรือนและกิจการค้าต่าง ๆ จนไม่มีที่ว่าง บางแห่งเช่นชุมชนสะพานขาวถมที่สูงหลายเมตรเบียดชิดติดลิ่งห้วยสำราญจึงทำให้พื้นที่สำหรับน้ำไหลลดน้อยลงเหลือเพียง ร้อยละ 20 ของพื้นที่เดิมเหลือทางเดินของน้ำจริง ๆ เพียงในลำห้วยสำราญเท่านั้นและมีบ้านเรือน สถานที่ราชการ โรงเรียน วัด บางส่วนก็มาถมที่ปลูกสร้างอยู่ในแหล่งที่น้ำเคยท่วมมาทุกปีจึงหนีปัญหาน้ำท่วมนี้ไม่พ้นพื้นที่ลำห้วยหลายสายที่เคยรองรับน้ำหลากไหลผ่าน เช่น ห้วยสำราญ ห้วยแสด ห้วยน้ำคำ ห้วยปูน แต่ขณะนี้ แหล่งขุดในหน้าแล้ง สกปรก ริมฝั่งน้ำถูกบุกรุกปลูกสร้าง เต็มไปด้วยขยะมูลฝอย เกิดมลภาวะ ไม่สวยงาม และทำสภาพแวดล้อมเสียหาย

องค์ประกอบการแก้ปัญหาการแก้ปัญหาน้ำท่วมศรีสะเกษจึงควรแก้ตามสภาพการณ์ที่เหมาะสม เนื่องจากคงไม่สามารถรื้อถอนถนน อาคารบ้านเรือน ร้านค้า สิ่งปลูกสร้างที่กีดขวางทาง

สัญจรของกลุ่มน้ำเดิมได้ จึงควรปรับสภาพแวดล้อมและมีมาตรการป้องกันแก้ไข โดยควรคืนผืนให้ลำห้วยเพื่อสร้างปอดแก่เมืองศรีสะเกษ โดยขอความร่วมมือจากผู้ออกรองพื้นที่ริมลำห้วยปลูกต้นไม้ธรรมชาติทนน้ำท่วม เช่น จาน มะกอกน้ำ ตะเคียน กระเบา กล้วยน้อย นมแมว หัวลิง เพื่อลดความรุนแรงของกระแสน้ำ ไม่ทิ้งขยะและปล่อยน้ำเสียลงลำห้วย รวมทั้งไม่ถมที่รูกลำเข้าไปจนขีดริมห้วยซึ่งจะบีบให้พื้นที่น้ำไหลหลากยิ่งน้อยลง นอกจากนั้นเพื่อความสวยงามควรจัดทำเขื่อนกันผืนน้ำสวนหย่อม ให้ประชาชนไปพักผ่อนหย่อนใจ เช่น เขิงสะพานหน้าโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ จุดช่วงต่อระหว่างสะพานคำสะพานขาวต่อเนื่องจากสวนหย่อมเฉลิมพระเกียรติ สวนหย่อมหน้าโรงเรียนเทศบาล 3 และสวนหย่อมบริเวณเขิงสะพานท่าเรือ โดยก่อสร้างคล้ายการสร้างสวนหย่อมที่ประตูเมือง ริมฝั่งสะพานห้วยแอ่งเส้นทางไปจังหวัดอุบลฯ ให้เป็นที่พักกำลังกาย และจากฐานชาวศรีสะเกษเป็นคนรักความสะอาดและมีการดูแลบ้านเมืองให้เรียบร้อยสวยงาม รวมทั้งบ้านเรือนที่เคยถูกน้ำท่วมควรวางมาตรการป้องกันตนเอง เช่น สร้างบ้านสองชั้น เตรียมโต๊ะที่มีขาสูงเพื่อยกสิ่งของเก็บเมื่อเกิดน้ำท่วม ถมที่ให้สูง ปรับปรุงสถานที่บ้านเรือนให้แข็งแรงป้องกันน้ำเซาะพัง เตรียมกระสอบทราย เรือยาง ห่วงยาง น้ำดื่ม น้ำใช้ ไฟฉาย อาหารแห้ง ไม้พุ่ม รวมทั้งเตรียมเคลื่อนย้ายยานพาหนะและสิ่งของที่มีค่าไปยังที่ปลอดภัยได้ทันเวลา รวมทั้งการช่วยเหลือของทางราชการได้มีมาตรการรับมือกับอุทกภัยและภัยธรรมชาติที่สามารถช่วยเหลือผู้ประสบภัยได้ทุกเมื่อ รวมทั้งการมีมาตรการในการควบคุมการถมที่เพื่อปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างในที่ราบลุ่มริมฝั่งห้วย ซึ่งขาดการดูแลควบคุมตลอดมา และติดตามพยากรณ์อากาศและประกาศเตือนประชาชนให้เตรียมตัวตลอดเวลาเพื่อลดความเสียหาย แก้ไขได้ทันทั่วทั้ง

องค์ประกอบการดำเนินวิจัยให้คนและสังคมกับการแก้ไขปัญหามลพิษอย่างยั่งยืนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” จังหวัดศรีสะเกษ ภายใต้การดูแลระบบนิเวศและการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของสองฟากฝั่งห้วยสำราญการดำเนินการกับคนและชุมชนที่อยู่บริเวณสองฝั่ง “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ ที่อยู่ในระยะ 0-8 กิโลเมตร ประกอบไปด้วย ชุมชนพันทาใหญ่ ชุมชนพันทาน้อย ชุมชนโนนเขวา ชุมชนหนองอุทัย ชุมชนท่าเรือ ชุมชนโนนทรายทอง ชุมชนหนองเม็ก ชุมชนหนองหล่ม ชุมชนสะพานขาว ชุมชนโนนสำนักมิตรภาพ ชุมชนกุดหวาย ชุมชนโนนสวรรค์ ชุมชนศรีสำราญ และชุมชนโนนเค็ง ภายใต้การกำกับดูแลพื้นที่เทศบาลเมืองศรีสะเกษ จังหวัด ศรีสะเกษ

2) กระบวนพัฒนาคคนและสังคม รองรับการแก้ไขอุทกภัยแบบยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศน์ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ จากการศึกษากระบวนพัฒนาคคนและสังคม รองรับการแก้ไขอุทกภัยแบบยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศน์ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ มีความสอดคล้องของประเด็นภูมิปัญญาและวิถีชีวิตตามระบบนิเวศน์กับฐานความทางวิทยาศาสตร์และ

เทคโนโลยีและกระบวนการของคนและชุมชนกับกระบวนการจัดการระบบนิเวศน์ครอบคลุมที่สำคัญ

ห้วยสำราญแหล่งหากิน ผู้ตั้งเมืองศรีสะเกษได้เลือกเอาพื้นที่รอบล้อมด้วยลำห้วยและหนองน้ำมาตั้งเมือง เช่น ห้วยสำราญ ห้วยน้ำคำ ห้วยแฮด ห้วยปูน หนองเม็ก หนองแซ่ หนองสูง หนองเป่ง หนองลิ้นจี่ หนองญวน หนองหล่ม หนองอีทัย หนองแคน หนองโพธิ์ จึงนับว่าโชคดีที่เมืองศรีสะเกษในสมัยก่อนหากินง่าย ปลาต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์ เมื่อได้มาก็เอามาขาย เอือบเกลือ(ทำเค็ม) ตากแห้ง ย่างไฟ ทำปลาสาม ปลาห้า ไข่ขายหรือแลกข้าวการทำปลาร้าจะเก็บไว้ในไหของขนาดใหญ่ ใช้ผ้าห่อซี๊เถ้า หรือเอาไม้ทำจุฝาปิด ยาด้วยดินเหนียวกันแมลงวัน เอาไข่ขาย แลกข้าว หรือและของต่าง ๆ ที่ต้องการ จำได้ว่าบางปีบ้านเราหาปลาทำปลาร้าได้ถึง ๑๗ ไหของ มีความภูมิใจใคร ๆ ก็หาบข้าวมาแลกปลาร้าที่บ้าน และเลื่องลือว่าคุณแม่ทำปลาร้าได้อร่อย เนื่องจากเรามีอาชีพหาปลาดังนั้นเราจึงต้องตื่นแต่เช้าทุกวันไปถึงห้วยถึงหนองก่อนฟ้าสางยามเบ็ดยามมอง กูเบ็ดกูมองนำปลามาทำกินหรือขายเพื่อจะได้กลับมาทันโรงเรียน ที่จำได้แม่นคือมองเกี่ยวกับกิ่งไม้หรือแ่งหินในหน้าหนาวตอนเช้าที่หมอกขาวลอยปกคลุมทั่วท้องน้ำ เรียกว่ามองซ้องหรือมองติดถึงหนาวแคไหนเราจำต้องดำน้ำลงไปปลดไม้กล้าตั้งให้มองขาดเพราะเป็นเครื่องมือราคาแพง ในตอนกลางคืนเราจะกลับบ้านจากที่ทำมาหากินเมื่อตะวันตกดินแล้ว ดังนั้นในวันเสาร์อาทิตย์จึงแปลกใจที่ครอบครัวข้าราชการใกล้ ๆ บ้านนอนตื่นสายเกือบโมงเช้าแล้วบางคนยังไม่ตื่นนอนก็มี

ห้วยสำราญแหล่งชีวิต แหล่งหาปลาในศรีสะเกษสมัยก่อนนั้น ไม่ห่างไกลจากบ้านเราเลย เช่นหนองเม็ก (บึงศรีนครลำตวนหนองน้ำคูเมืองศรีสะเกษ -บริเวณหมู่บ้านจตุรโชคและสถานีประมงศรีสะเกษขณะนี้) หนองแซ่น้อย หนองแซ่ใหญ่(บริเวณหมู่บ้านกุลวดีวิลเลจในปัจจุบัน) หนองสูง หนองเป่ง หนองลิ้นจี่ (บริเวณโรงเรียนเทศบาล ๓ สำนักงาน เกษตรจังหวัดและสถานสงเคราะห์เด็กปัจจุบัน) หนองหล่ม หนองญวน (บริเวณหมู่บ้านกุลวดีโนนทรายทอง บ้านโนนทรายทองปัจจุบัน) หนองเหล่านี้อบปลิงชุมมาก ต้องคอยปลิตปลิงแล้วปาทิ้งให้ห่างไป หรือเสียบซึ่งพืดกับพื้นดิน หรือเก็บใส่กระป๋องยาอุณบ้อย ๆ และรวมทั้งการหาปลาในลำห้วยสำราญ ฮ่องเอียน กุดหวาย เป็นต้น หนองที่สำคัญคือ หนองเม็ก เพราะกว้างใหญ่เต็มไปด้วยบัวหลวง ในหน้าแล้งจะมีคนไปขุดรากบัว ไปลงหนองน้บร้อย ๆคน และใช้ต้นสะแบงใหญ่ริมหนองเม็กฝั่งด้านเหนือเป็นค้ำบังไฟของการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟจังหวัดศรีสะเกษอยู่หลายปี ทำน้ำด้านทิศใต้เป็นท่าควายมีน้ำใสลึกเพราะเป็นหาดทราย ใช้อาบได้สบาย วัวควายชอบลง ด้านทิศเหนือเป็นท่าดินดำ ดินเหนียวสีดำของหนองเม็กสามารถนำไปปั้นงานช่างฝีมือได้ เมื่อมีการขุดลอกหนอง พ.ศ.๒๕๔๗ พบว่ามีปริมาณทรายและดินเหนียวจำนวนมากที่นำไปใช้ประโยชน์ถมที่กระจายไปเกือบทั่วเมืองได้

คนเกี่ยวกับการจัดการระบบนิเวศน์ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้แผนผังความคิดเชิงสรุปดังนี้

ตารางสรุปแนวคิด คนเกี่ยวกับการจัดการระบบนิเวศน์ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ

การเรียนรู้ (9 วิธีการ)	กระบวนการเรียนรู้ (8 กระบวนการ)	องค์ประกอบการเรียนรู้ (7 องค์ประกอบ)
การประยุกต์ใช้ (Application)	การจูงใจ (Motivation Phase)	จุดประสงค์ (Goal)
กระบวนการ (Process)	ความเข้าใจ (Apprehending Phase)	ความพร้อม (Readiness)
ผลที่ได้รับ (Outcome)	การได้รับ (Acquisition Phase)	สถานการณ์ (Situation)
ความเข้าใจ (Understanding)	การเก็บไว้ (Retention Phase)	การแปลความหมาย (Interpretation)
การเปลี่ยนแปลง (Changing)	ความคล้ายคลึง (Generalization Phase)	การตอบสนอง (Response)
ทุกสิ่งทุกอย่าง (Everything)	การระลึกได้ (Recall Phase)	ผลต่อเนื่อง (Consequence)
การได้มาซึ่งความรู้ (Acquiring Information)	ความสามารถในการปฏิบัติ (Performance Phase)	ปฏิกิริยาต่อการขัดขวาง Reaction to Thwarting)
เก็บรวบรวมข้อมูล (Gathering Information)	การป้อนกลับ (Feedback Phase)	
การค้นหาข้อมูล (Finding out some Information)	-	-

ชุมชนเกี่ยวกับการจัดการระบบนิเวศน์ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้แผนผังความคิดเชิงสรุปดังนี้

ความเป็นชุมชนสองฝั่ง “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษเป็นมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือมีวัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง ถ้าจะแยกองค์ประกอบของชุมชนให้เห็นชัดเจนภายใต้องค์ประกอบ คน (People) ความสนใจร่วมกัน (Common Interest) อาณาบริเวณ (Area) การปฏิบัติต่อกัน (Interaction) ความสัมพันธ์ของสมาชิก (Relationship) โดยมีที่ตั้ง (Geographical Area) ความสัมพันธ์ต่อกันทางสังคม (Social Interaction) และมีความสัมพันธ์ร่วมกัน (Commonly) นำไปสู่การเกิดชุมชน

สองฝั่ง “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ ประกอบด้วยชุมชนพันทาใหญ่ ชุมชนพันทาน้อย ชุมชนโนนเขวา ชุมชนหนองอุทัย ชุมชนท่าเรือ ชุมชนโนนทรายทอง ชุมชนหนองเม็ก ชุมชนหนองหล่ม ชุมชนสะพานขาว ชุมชนโนนสำนักมิตรภาพ ชุมชนกุดหวาย ชุมชนโนนสวรรค์ ชุมชนศรีสำราญ และชุมชนโนนเค็ง

การพัฒนาชุมชนสองฝั่ง “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ ต้องมีการพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทางหรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นสิ่งที่ดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น แต่การพัฒนาที่ผ่านมาเน้นการกำหนดทิศทางการพัฒนามักจะมาจากส่วนกลางเป็นการวางแผนแบบส่วนบนสู่ส่วนล่าง (Top – Down) ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นทำให้การพัฒนาที่ผ่านมาประสบกับปัญหา ไม่สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยเฉพาะในชนบทให้ดีขึ้น ดังนั้นจึงมีแนวความคิดใหม่ในการพัฒนาของชุมชนภายใต้การจัดการระบบนิเวศน์ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ ที่มองว่าการพัฒนาควรมีลักษณะการพัฒนาที่จะทรงพลัง มีประสิทธิภาพ และได้ผลสูงสุดต้องเป็นการรวมพลังที่สร้างสรรค์ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง บนพื้นฐานแห่งความสามัคคี โดยพึงปรารถนาของทุกฝ่าย คือ การพัฒนาที่เป็นบูรณาการนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตและสังคมที่ดี มีองค์ประกอบที่ครบถ้วน สมดุล และสามารถดำเนินไปได้อย่างยั่งยืน และบูรณาการได้ต้องมีประชาชนและชุมชนเป็นแกนหลัก โดยเป็นผู้กำหนดความต้องการในการพัฒนา เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาและเป็นผู้รับผลการพัฒนา นำไปสู่องค์กรชุมชนและการศึกษาการเรียนรู้ของชุมชน กลไกและกระบวนการสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่เหมาะสม สอดคล้องกับสถานการณ์ มีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จะได้กระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ถูกต้อง สอดคล้องกับความเป็นจริงในมิติต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้แก่ “การเรียนรู้ร่วมกันและกันจากการปฏิบัติจริง” จนถึงข้อสรุปชุมชนกับการจัดการระบบนิเวศน์ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ

3) กระบวนพัฒนาคนและสังคม รองรับการแก้ไขอุทกภัยแบบยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศน์ การอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ

1) คนกับการจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ การมีส่วนร่วม ด้านการมีส่วนร่วมคิดศึกษาปัญหา สูงสุด รองลงมา ได้แก่การมีส่วนร่วมด้านการมีส่วนร่วมบำรุงรักษาและปรับปรุงแก้ไข และส่วนการมีส่วนร่วม โดยเฉลี่ยต่ำสุดได้แก่ด้านการมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล ดังตารางเชิงสรุป

ตารางสรุปแนวคิด คนมีส่วนร่วมเกี่ยวกับการจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม“ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ

การมีส่วนร่วมด้านต่างๆ	X	S.D.	ข้อสรุป
การมีส่วนร่วมตระหนักสู่การปฏิบัติ	3.6027	.8239	มาก
การมีส่วนร่วมความรู้ความเข้าใจศึกษาปัญหา	3.8122	.8342	มาก
การมีส่วนร่วมบำรุงรักษาและปรับปรุงแก้ไข	3.7605	.8321	มาก
การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล	3.5551	.9191	มาก
ภาพรวม	3.6826	.8523	มาก

2) ชุมชนกับการจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม“ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ

ตาราง สรุปแนวคิด ชุมชนกับการจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม“ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ

โครงการการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม“ห้วยสำราญ”	ผลการดำเนินการการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม“ห้วยสำราญ”
1. โครงการคืนผืนให้ลำห้วยเพื่อสร้างปอดแก่เมืองศรีสะเกษ	1. การส่งเสริมการปลูกต้นไม้ริมฝั่งห้วยสำราญ ตั้งแต่สะพานข้ามห้วยสำราญ หน้าโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 29
2. โครงการกักสายน้ำให้แผ่นดิน	2. แหล่งพักผ่อนหย่อนใจริมฝั่งห้วยสำราญ เป็นปอดของเมืองและชุมชน - สองฝั่งบริเวณสะพานข้ามห้วยสำราญ บริเวณโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 29 - สองฝั่งบริเวณสะพานขาวและสะพานดำ - ฝั่งห้วยบริเวณหน้าโรงเรียนเทศบาล 3 - ฝั่งห้วยบริเวณสะพานข้ามจุดชุมชนท่าเรือ
3. โครงการแนวทางการบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำย่อยห้วยสำราญ เพื่อป้องกันและบรรเทาปัญหาอุทกภัยและภัยแล้งแบบบูรณาการจังหวัดศรีสะเกษ	3. ฝายทดน้ำขนาดเล็กใต้ปากห้วยแอ๊ดตกขนาดสูง 2 - 4 เมตร เพื่อกักเก็บน้ำในลำห้วยสำราญและลำห้วยแอ๊ด
	1.อาคารประเภทฝายทดน้ำ
	2.อาคารประเภทอ่างเก็บน้ำ
	3.อาคารประเภทประตูระบายน้ำ

กระบวนการแก้ไขสถานการณ์ การศึกษา “คนและสังคมกับการแก้ไขปัญหาอุทกภัยอย่างยั่งยืนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ “ห้วยสำราญ” จังหวัดศรีสะเกษ” นอกจากคนและสังคมแล้วควรเน้นในประเด็นต่อไปนี้

1) กระบวนการในการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาและลดความขาดแคลนน้ำที่มีแนวโน้มทวีความรุนแรงมากขึ้น การเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติโดยเฉพาะอุทกภัยและปัญหาภัยแล้งมีแนวโน้มบ่อยครั้งและรุนแรงขึ้น การขาดแคลนน้ำจะมีความรุนแรงขึ้นจากความต้องการใช้น้ำที่เพิ่มขึ้น โอกาสที่ความรุนแรงของปัญหาการขาดแคลนน้ำ และความขัดแย้งจากการแย่งชิงน้ำระหว่างลุ่มน้ำและ หมู่บ้านเสี่ยงต่ออุทกภัย น้ำหลากน้ำแล้ง และสำคัญเกิดจากการที่พื้นที่ป่าต้นน้ำถูกบุกรุกทำลาย

2) มลพิษทาง น้ำ และขยะมูลฝอยมีแนวโน้มเสื่อมโทรมและรุนแรงเพิ่มขึ้นจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของชุมชน และพฤติกรรมการใช้บริโภคที่ฟุ่มเฟือย และไม่ดูแลรักษาประกอบกับจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรและจำนวนธุรกิจที่มีผลต่อแหล่งน้ำมากขึ้น คุณภาพน้ำในแม่น้ำสายและแหล่งน้ำ มีคุณภาพลดลงและหลายพื้นที่มีการปนเปื้อนจากสารเคมีที่เป็นอันตราย ควรหาประเด็นในการศึกษารองรับสภาพดังกล่าว

3) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ขาดการบูรณาการร่วมระหว่างหน่วยงานรับผิดชอบที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้การกำหนดเครื่องมือและกลไกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นแบบแยกส่วน ระบบการจัดการข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังไม่เป็นมาตรฐาน ไม่ครอบคลุม และขาดการเชื่อมโยงกับข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม กฎหมายมีลักษณะของการบริหารจัดการทรัพยากรรายสาขา ขาดประสิทธิภาพในการบังคับใช้ ขาดความเป็นธรรม และไม่โปร่งใส นอกจากนี้ ยังมีปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน และความไม่เป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร ในเทศบาลเมืองศรีสะเกษ จังหวัดศรีสะเกษ

กระบวนการการเปลี่ยนแปลง

4. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจะส่งผลให้สถานการณ์และแนวโน้มทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการขาดแคลนน้ำ จากการที่ปริมาณฝนที่มีความแปรปรวนในหลายพื้นที่ ในขณะที่ความต้องการใช้น้ำเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้สมดุลน้ำมีแนวโน้มลดลง รวมทั้งมีปริมาณน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคลดลงส่งผลต่อ ความไม่มั่นคงด้านอาหารและพลังงาน

5. การเปลี่ยนแปลงการผลิตและพฤติกรรมบริโภคที่ฟุ่มเฟือยทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้อย่างสิ้นเปลืองโดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัด ต้องเน้นให้ประชาชนที่ขาดจิตสำนึกสาธารณะและความตระหนักเกี่ยวกับการบริโภคที่ยั่งยืนอาจเป็นผลมาจากการขาดความรู้และความเข้าใจ รวมทั้งไม่สามารถเข้าถึงข้อมูล เพราะไม่มีระบบการให้ข้อมูลที่เพียงพอต่อการตัดสินใจ จึงใช้ง่ายอย่างฟุ่มเฟือย

ตามกระแสวัตถุนิยม ก่อให้เกิดผลกระทบเพิ่มมากขึ้นของกลุ่มน้ำ โดยเฉพาะในเขตพื้นที่เมืองจังหวัดศรีสะเกษ

กระบวนการสร้างองค์ความรู้

6. การสร้างองค์ความรู้และระบบข้อมูลที่ทันสมัยของทุกหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ทำให้การบริหารจัดการกลุ่มน้ำที่มีประสิทธิผล เช่น ระบบฐานข้อมูลน้ำและการใช้ประโยชน์กลุ่มน้ำ การบุกกรุกสองฝั่งกลุ่มน้ำ ตลอดจนการขยายองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ด้านผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

7. การนำการมีระบบฐานข้อมูลและองค์ความรู้ เทคโนโลยี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมในการปรับตัวเพื่อรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ง่ายต่อการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ ทั้งด้านภัยพิบัติจากธรรมชาติ ปัจจัยการผลิตที่ลดลงหรือเปลี่ยนแปลงไป รวมไปถึงการลงทุนด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและการฟื้นฟูระบบนิเวศ เช่น การป้องกันสองฝั่งกลุ่มน้ำการแก้ปัญหาแหล่งกักเก็บน้ำ การคืนสมดุล และการบรรเทาความแห้งแล้งและน้ำท่วมเชิงบูรณาการ

8. การสร้างแนวคิดสู่ชุมชนโดย การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง วิถีชีวิตไทย และความตระหนักถึงประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสองฝั่งกลุ่มน้ำห้วยสำราญ จะเป็นภูมิคุ้มกันนำไปสู่สังคมและเศรษฐกิจสีเขียวที่มีแบบแผนการผลิตและบริโภคอย่างยั่งยืนและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม การแก้ไขปัญหาด้วยเทคโนโลยีควบคู่กับการสร้างพฤติกรรม การบริโภคเกินพอดีขาดความตระหนัก รักและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การไม่ให้ความสำคัญกับระบบเกษตรกรรมยั่งยืนเท่าที่ควร อันจะเป็นพื้นฐานในการเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่วิถีแห่งการผลิตและบริโภคที่มีความพอดี ประหยัด คุ้มค่าและยั่งยืน

9. วิธีการในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสองฝั่งกลุ่มน้ำห้วยสำราญ การที่ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น สามารถรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนได้มากขึ้น รวมทั้งบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างเหมาะสม ทำให้สามารถอนุรักษ์และฟื้นฟูฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงกระบวนการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมและยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้ชุมชนมีขีดความสามารถในการพัฒนาที่สอดคล้องกับสภาพภูมิสังคม ทำให้ปรับเปลี่ยนวิถีการพึ่งตนเองและเกิดความยั่งยืนได้

10. เน้นกระบวนการบริหารจัดการที่ดี โดยมุ่งเน้นการบูรณาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การปรับปรุงเครื่องมือและกลไกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพ การพัฒนาฐานข้อมูลเพื่อประกอบการกำหนดนโยบาย และวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับคน ครอบครัว ชุมชน

สังคม และส่วนอื่นๆ ที่ขยายเพิ่มขึ้น การเพิ่มประสิทธิภาพการบังคับใช้กฎหมายให้เข้มงวด เป็นธรรม และโปร่งใส การแก้ไขปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน และการจัดสรรทรัพยากรอย่างทั่วถึง เท่าเทียมและเป็นธรรม การสร้างความตระหนักและจิตสำนึกรับผิดชอบของทุกภาคส่วน และการเสริมสร้างศักยภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหน่วยงานในระดับหน่วยส่วนภูมิภาค และท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพในการดำเนินงานภายใต้กรอบความร่วมมือ

ฐานกรอบแนวคิดต้นน้ำบริหารจัดการงานวิจัย

ชุดโครงการศึกษาอุทกภัยแห่งลุ่มน้ำห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ

ชื่อโครงการที่ 4 การพัฒนาระบบฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพบนฐาน ภูมิปัญญาแห่งลุ่มน้ำห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ

ชื่อผู้วิจัย

ดร.ปิยฉัตร ทองแพง

นายวรรณะ พงษ์เสนา

คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

โทรศัพท์ 045-643600-6

ระบบนิเวศแต่ละระบบเป็นแหล่งของถิ่นที่อยู่อาศัย ของสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ ซึ่งมีปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพที่เหมาะสมกับสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดในระบบนิเวศนั้นๆ สิ่งมีชีวิตบางชนิดวิวัฒนาการมาในทิศทางที่สามารถปรับตัวให้อยู่ได้ในระบบนิเวศที่หลากหลาย แต่บางชนิดก็อยู่ได้เพียงระบบนิเวศที่มีภาวะเฉพาะเจาะจงเท่านั้น ความหลากหลายของระบบนิเวศขึ้นอยู่กับชนิดและจำนวนประชากรของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในระบบนิเวศนั้นๆ สิ่งมีชีวิตแต่ละชนิดผ่านกระบวนการวิวัฒนาการในอดีตและมีขีดจำกัดที่จะดำรงอยู่ในภาวะความแปรปรวนของสิ่งแวดล้อม หากไม่มีทั้งความหลากหลายทางพันธุกรรมและความหลากหลายของระบบนิเวศ สิ่งมีชีวิตกลุ่มนั้นย่อมไร้ทางเลือกและหมดทางที่จะอยู่รอดเพื่อสืบทอดลูกหลาน

ปัจจุบันได้มีการนำความรู้ทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาช่วยแบ่งภาระการทำงาน และทำให้การประมวลผลและเพื่อช่วยในการตัดสินใจ การประสานงาน และการควบคุมนอกจากนี้ยังช่วยให้บุคคล หน่วยงาน หรือ องค์กร ต่าง ๆ ในการวิเคราะห์ปัญหา แก้ปัญหาและสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ ๆ

ทีมผู้วิจัยได้มีการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำระบบฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพบนฐานภูมิปัญญาแห่งลุ่มน้ำห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ จากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้จำแนกข้อมูลในฐานข้อมูลออกเป็น 4 ประเภทคือ ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากต้นไม้ของคนในชุมชน, ข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลพันธุ์พืชที่มีอยู่ในชุมชน, ข้อมูลข้อมูลทางชีวภาพของแต่ละชุมชน และข้อมูล ภูมิปัญญาและวิถีชีวิตระบบนิเวศจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยระบบฐานข้อมูลถูกพัฒนาให้ออกมาในรูปแบบเว็บแอปพลิเคชัน มีการเชื่อมต่อฐานข้อมูลประเภทมายเอสคิวแอล (MySQL) ซึ่งทำให้ผู้ที่ต้องการข้อมูลของชุมชนทั้ง 15 ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำห้วยสำราญ สามารถเข้าใช้งานระบบฐานข้อมูลแบบออนไลน์ผ่านทางเว็บไซต์ได้สะดวก รวดเร็ว

กระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาบนฐานการบริหารจัดการงานวิจัยกลางน้ำติดตามประเมินผล
ความก้าวหน้า

การพัฒนาระบบฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพบนฐานภูมิปัญญาแห่งลุ่มน้ำห้วย
สำราญจังหวัดศรีสะเกษในรูปแบบเว็บแอปพลิเคชัน โดยมีการเชื่อมต่อฐานข้อมูลประเภทมายเอสคิว
แอล (MySQL) ซึ่งเป็นฐานข้อมูลที่มีความนิยมในการพัฒนาระบบฐานข้อมูลแบบออนไลน์ที่ใช้
งานกันทั่วไปบนเว็บไซต์ ประกอบด้วยข้อมูลด้านต่าง ๆ ดังนี้

ข้อมูลบริบทพื้นฐาน

1. ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านเชิงพื้นที่
2. แผนที่ที่ตั้งเชิงมหภาค
3. ลักษณะปฐพีวิทยา
4. ลักษณะธรณีวิทยา
5. ลักษณะภูมิอากาศและปริมาณน้ำฝน
6. ลักษณะภูมิอากาศและปริมาณน้ำฝน
7. ลักษณะทางสังคม
8. การบริหารและปกครอง
9. โครงสร้างประชากร
10. ลักษณะโครงสร้างจำนวนประชากร
11. การศึกษา
12. วัฒนธรรมประเพณี
13. กลุ่มสังคม
14. อาชีพ
15. โครงสร้างทางเศรษฐกิจ
16. ระบบการเกษตร
17. ผลผลิตและราคา
18. ระบบตลาดค้าขายเมือง
19. การถือครองที่ดิน
20. การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและระบบการผลิตของสองฝั่งห้วยสำราญ
21. การเข้ามาของกลุ่มนายทุนเกษตรพาณิชย์และอื่นๆ ริมฝั่งเชิงพื้นที่
22. การเลี้ยงสัตว์และเกษตรกรรมริมฝั่งห้วยสำราญ
23. ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต

ข้อมูลคุณภาพน้ำ

1. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต
2. ข้อมูลดัชนีบ่งชี้คุณภาพน้ำ
3. ข้อมูลความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ

ข้อมูลเชิงทรัพยากรป่าไม้

1. ข้อมูลพืชพันธุ์ไม้
2. ข้อมูลพืชสมุนไพร

จากการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยทำการออกแบบฐานข้อมูลและพัฒนาฐานข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 4 ฐานข้อมูลดังนี้

1. ฐานข้อมูลการใช้ประโยชน์จากต้นไม้ของคนในชุมชน
2. ฐานข้อมูลการวิเคราะห์ข้อมูลพันธุ์พืชที่มีอยู่ในชุมชน
3. ฐานข้อมูลข้อมูลทางชีวภาพของแต่ละชุมชน
4. ฐานข้อมูลภูมิปัญญาและวิถีชีวิตระบบนิเวศน์จากอดีตถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

จากการใช้งานฐานข้อมูลพบว่าระบบที่ออกแบบมามีความครอบคลุมข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพบนฐานภูมิปัญญาแหล่งลุ่มน้ำห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งข้อมูลนี้มีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน อาทิเช่น เทศบาลจังหวัดศรีสะเกษ เกษตรจังหวัด และหน่วยงานอื่น ๆ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าจะมีการขยายผลพัฒนาเป็นระบบฐานข้อมูลที่ง่ายต่อการจัดการข้อมูลและมีการแยกหมวดหมู่ของข้อมูลให้เฉพาะเจาะจงและตรงกับความต้องการใช้งานของหน่วยงานต่าง ๆ จากนั้นทำการเผยแพร่ไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ได้ใช้งานซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมาก

ฐานกรอบแนวคิดต้นน้ำบริหารจัดการงานวิจัย

ชุดโครงการศึกษาอุทกภัยแห่งลุ่มน้ำห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ

ชื่อโครงการที่ 5 ความหลากหลายทางชีวภาพกับการมีส่วนร่วมของชุมชนบนฐานภูมิปัญญาแห่งลุ่มน้ำห้วยสำราญ จังหวัดศรีสะเกษ

ชื่อผู้วิจัย นายปกรณ์ชัย สุพัฒน์ และนายทองอุ่น มั่นหมาย
คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
โทรศัพท์ 045 - 643600 - 6

การศึกษาเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีคิดและวิธีการปรับตัวของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพทางธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยสำราญเมื่อระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป และศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีส่วนในการปรับตัวของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยสำราญ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารงานวิจัยวิทยานิพนธ์ เอกสารทางราชการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา รวมทั้งการสัมภาษณ์ผู้รู้และชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำห้วยสำราญ การเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษาทำการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม โดยการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยการเลือกแบบเจาะจง โดยศึกษาชุมชนลุ่มน้ำห้วยสำราญ 15 ชุมชน รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม ตลอดจนการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้รู้ในพื้นที่

จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านในชุมชนลุ่มน้ำห้วยสำราญมีการประกอบอาชีพทางการเกษตรและการประมงบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำลดลง เนื่องจากการขยายตัวของชุมชน การสร้างบ้านเรือน การเข้ามาของกลุ่มนายทุนเพิ่มมากขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าถูกทำลาย ระบบนิเวศจึงเปลี่ยนแปลงไป การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ที่ดิน พืชอาหารป่าและพื้นที่ป่าไม้เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนลุ่มน้ำห้วยสำราญ จึงทำให้การประมงการนำพืชอาหารป่าเพื่อประกอบอาหารและสรรพคุณของพืชอาหารป่าแต่ละชนิดลดน้อยลง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับชุมชน มีส่วนทำให้สถานการณ์การใช้ประโยชน์ในปัจจุบันต่างจากในอดีตส่งผลถึงการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพด้านอาหารธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยสำราญ อย่างไรก็ตามชุมชนยังมีภูมิปัญญาในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ โดยชุมชนมีวิธีคิดและวิธีการปรับตัวในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของอาหารธรรมชาติเมื่อระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้รู้ ถือได้ว่าเป็นการจำแนกตามระบบคิดของคนในชุมชน โดยมีการใช้ประโยชน์ทาง

ธรรมชาติด้านต่างๆ อย่างเชื่อมโยงกันทั้งบทบาทหน้าที่ทางด้านประเพณี วัฒนธรรมในการบริโภค ความเชื่อ ที่สัมพันธ์กับฤดูกาลรวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของระบบนิเวศอีกด้วย

ความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการอนุรักษ์ธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยสำราญ ผลทำให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญต่อวิถีชีวิตท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามา ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนลุ่มน้ำห้วยสำราญ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและ ระบบนิเวศที่ประกอบไปด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ โดยความสัมพันธ์ในการเชื่อมโยงนั้น มีส่วนทำให้เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ของคนในชุมชน ส่งผลให้ความหลากหลายทาง ชีวภาพยังคงดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

กระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาบนฐานการบริหารจัดการงานวิจัยกลางน้ำติดตามประเมินผล ความก้าวหน้า

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพกับการมีส่วนร่วมของชุมชนบน ฐานภูมิปัญญาแหล่งลุ่มน้ำห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งพอสรุปขั้นตอนและสรุปผลการวิจัย ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย
2. ขอบเขตการวิจัย
3. เครื่องมือการวิจัย
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล
5. ขั้นตอนกระบวนการวิจัย
6. การวิเคราะห์ข้อมูล
7. สรุปผลการศึกษา
8. อภิปรายผล
9. ข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. วิเคราะห์และวิธีการปรับตัวของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลาย ทางชีวภาพทางธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยสำราญเมื่อระบบนิเวศน์เปลี่ยนแปลงไป
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีส่วนในการปรับตัวของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ ความหลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยสำราญ

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้จะศึกษาถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความ หลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติในห้วยสำราญความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ที่ช่วยรักษาความ

หลากหลายทางชีวภาพห้วยสำราญเพื่อให้ธรรมชาติมีพอเพียงและยั่งยืนรวมถึงการปรับตัวของชาวบ้านต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ห้วยสำราญเนื่องจากกระบวนการผลิตที่เปลี่ยนไปจากผลกระทบทางเศรษฐกิจและกระแสการพัฒนาจากภายนอกซึ่งส่งผลต่อธรรมชาติในห้วยสำราญที่มีความสำคัญในการสนับสนุนความมั่นคงธรรมชาติและรายได้ของชุมชนผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาเฉพาะชุมชน 15 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนกุดหวาย ชุมชนท่าเรือ ชุมชนโนนเขวา ชุมชนโนนเค็ง ชุมชนโนนทรายทอง ชุมชนโนนสวรรค์ ชุมชนโนนสำนักมิตรภาพ ชุมชนพันตาน้อย ชุมชนพันทาใหญ่ ชุมชนเมืองใหม่สะพานขาว ชุมชนศรีสำราญ ชุมชนสะพานขาว ชุมชนหนองเม็ก ชุมชนหนองหล่ม และชุมชนหนองอุทัย

โดยมีเหตุผลในการเลือกพื้นที่ดังนี้

1. เป็นชุมชนริมฝั่งห้วยสำราญดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานมาอย่างยาวนานซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศน์ห้วยสำราญที่มีต่อเนื่องยาวนานและดำรงสืบทอดความสัมพันธ์ดังกล่าวมาถึงปัจจุบัน
2. เป็นชุมชนที่มีความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติมีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตและมีการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติทั้งในด้านการทำประมงและการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติในห้วยสำราญเพื่อให้เกิดความมั่นคงทางธรรมชาติและรายได้ของชุมชน
3. เป็นชุมชนที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตอันเนื่องมาจากกระแสการพัฒนาและวัฒนธรรมสมัยใหม่จากภายนอกซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ห้วยสำราญและมีผลกระทบต่ออาหารธรรมชาติในห้วยสำราญ
4. เป็นชุมชนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของอาหารธรรมชาติในห้วยสำราญและมีวิธีคิดวิธีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศน์ห้วยสำราญ

เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุด เพราะการวิจัยนี้เป็นการวิจัยที่ต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคณะผู้วิจัยและชาวบ้านผู้ให้ข้อมูล คณะผู้วิจัยได้เตรียมตัวด้วยการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งขอคำแนะนำจากผู้รู้ในประเด็นที่จะศึกษา และได้มีการเตรียมอุปกรณ์ถ่ายภาพ แบบสัมภาษณ์ และวัสดุเครื่องเขียนสำหรับบันทึกข้อมูลแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม เป็นแบบบันทึกการสังเกตปรากฏการณ์ในชุมชน แบบบันทึกการสัมภาษณ์แบบบันทึกการสนทนากลุ่มแหล่งข้อมูลที่ใช้ คณะผู้วิจัยศึกษาแหล่งข้อมูลทางวิชาการจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อศึกษาความเป็นมาของชุมชนและข้อมูลพื้นฐานด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุขของชุมชน เพื่อเป็น

ข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนในการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อไปการเข้าชุมชน มีการแนะนำตัวในฐานะนักวิจัย และอธิบายถึงวัตถุประสงค์ในการดำเนินการวิจัยให้ชุมชนได้ทราบ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การสัมภาษณ์ เน้นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ แต่มีหัวข้อประเด็นที่ต้องการชัดเจน ซึ่งรูปแบบการสัมภาษณ์จะเป็นรูปแบบของการจัดเวทีชุมชน แล้วโยงเข้าประเด็นที่ต้องการไม่เฉพาะเจาะจง หรือจำกัดคำตอบ เพื่อนำคำตอบที่ได้มาสรุป ประมวลผลเป็นข้อมูล

การสังเกต ใช้การสังเกตผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน โดยสังเกตจากการปฏิบัติและแนวคิดที่ได้จากการพูดคุย

แบบสอบถาม แบบสอบถามที่ใช้มีทั้งปลายเปิดและปลายปิด โดยมีการสอบถามจากชาวบ้านและกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้ได้คำตอบที่ครอบคลุมและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็น

การจัดเวทีชาวบ้าน มีการจัดเวทีชาวบ้านพูดคุย ซึ่งทำให้ได้ประเด็นที่หลากหลายจากความคิด เนื่องจากมีผู้เข้าร่วมจำนวนมากและเป็นเครื่องมือสำหรับเปิดโอกาสให้ทุกคนที่เข้าร่วมได้แสดงความคิดเห็น ซึ่งแต่ละครั้งจะกำหนดประเด็นในการพูดคุยและเป้าหมายของการพูดคุยไว้ก่อน

การจัดสนทนากลุ่ม ได้ดำเนินการเชิญตัวแทนหรือกลุ่มผู้นำชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านมาร่วมสนทนาค้นหาแนวทางในการพัฒนาอาชีพเสริมและพัฒนาารูปแบบของการรวมกลุ่มในชุมชนให้เกิดความยั่งยืน เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน แล้วเปิดโอกาสให้มีการซักถามข้อข้องใจ

การประชุม มีการประชุมเพื่อพัฒนาศักยภาพของทีมนักวิจัยและชาวบ้านให้เกิดกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันและที่สำคัญคือการเก็บข้อมูลทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับความหลากหลายของระบบนิเวศน์และข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกับกระบวนการพัฒนาคน และการเรียนรู้ของสังคม

ขั้นตอนกระบวนการวิจัย

1. การศึกษาบริบทชุมชน
2. ศึกษา ความหลากหลายระบบและการพัฒนาการสร้างความตระหนักระบบนิเวศน์
3. การพัฒนากระบวนการนำไปสู่วิถีคิดของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์
4. การดำเนินการเกิดระบบและกลไกนำไปสู่วิถีการปรับตัวของชุมชน ในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์
5. การขับเคลื่อนกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีส่วนในการปรับตัวของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติในห้วยสำราญ
6. ศึกษาสภาพ และนิยาม ความรู้ความเข้าใจข่าวสาร การมีส่วนร่วมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

7. แสดงภาพเชิงศักยภาพของชุมชนโดยการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจะนำมาตรวจสอบก่อนนำไปประมวลและผลการวิเคราะห์ผล โดยข้อมูลที่มีโครงสร้างคำถามนำ ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจะเน้นการสัมภาษณ์แบบตรวจสอบ และเช็คข้อมูลส่วนข้อมูลในการเก็บรวบรวมระดับชุมชนจะตรวจสอบความถูกต้องโดยการเก็บข้อมูลซ้ำ ข้อมูลเดิมแต่ทำการเปลี่ยนจุดเก็บข้อมูลหรือเปลี่ยนแหล่งข้อมูล รวมทั้งการถามซ้ำจากผู้ให้ข้อมูลเดิมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ถูกต้องและเที่ยงตรงรวมทั้งกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลจากเวที โดยเน้นความถูกต้องของการวิเคราะห์ข้อมูล

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ซึ่งเน้นการสัมภาษณ์แบบ ตรวจสอบเช็คข้อมูลส่วนข้อมูลระดับชุมชนจะตรวจสอบความถูกต้องโดยการเก็บข้อมูลซ้ำจากผู้ให้ ข้อมูลเดิม แต่ทำการเปลี่ยนจุดเก็บข้อมูลหรือเปลี่ยนแหล่งข้อมูล รวมทั้งการถามซ้ำจากข้อมูลเดิม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ถูกต้องของการวิเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบโดยวิธีการใช้หลายมุมมอง (Triangulation) ทางด้านแหล่งข้อมูล (Data triangulation) ผู้ศึกษา (investigation triangulation) ทฤษฎี (Theory triangulation) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (Methodology triangulation) และ ฐานข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบนิเวศน์ และการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ขั้นที่ 1 วิธีคิดและวิธีการปรับตัวของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลาย ทางชีวภาพทางธรรมชาติในกลุ่มน้ำห้วยสำราญ เมื่อระบบนิเวศน์เปลี่ยนแปลงไป

ผู้วิจัยได้ทำการส่งทีมวิจัยลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลทั้ง 15 ชุมชน ได้ผลดังนี้

1. การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์แหล่งน้ำห้วยสำราญ

ปัจจุบันทรัพยากรแหล่งน้ำธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงไปมากแต่ก่อนมีการทำการประมง จำนวนมาก เดิมนี้น้อยลงอันเนื่องมาจากการปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำ ของโรงฆ่าสัตว์ โรงพยาบาล ถึงแม้ว่าจะมีการบำบัดน้ำเสียแล้วก็ตาม คุณภาพในการบำบัดยังต่ำและไม่เพียงพอต่อ การที่จะทำให้น้ำสะอาด เพื่อทำการอุปโภคได้ อันส่งผลให้สัตว์น้ำบางชนิดตาย และบางชนิดที่ยังไม่ ตายแต่ได้เก็บสะสมสารพิษที่เป็นอันตรายไว้ มีชาวบ้านบางชุมชน เช่น ชุมชนกุดหวาย ได้ทำการ จับสัตว์น้ำ พบว่า ในตัวสัตว์น้ำมีกลิ่นและคราบของสารพิษ ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้ทางชุมชน ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น มีการวางแผนที่จะอนุรักษ์แหล่งน้ำให้อุดมสมบูรณ์เหมือนแต่อดีต จึงมี การประชุมหารือกันเพื่อทำการแก้ไขปัญหา เพราะบางพื้นที่ส่งกลิ่นเหม็นแล้ว

2. การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณลุ่มน้ำห้วยสำราญ

ในอดีตชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำห้วยสำราญมีทรัพยากรดินที่อุดมสมบูรณ์มาก เพราะติดกับแหล่งน้ำพืชพันธุ์ธัญญาหารความหลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติมีมาก ทำให้มีพื้นที่ทำการเกษตรอย่างสะดวกสบาย แต่ในปัจจุบันการเจริญเติบโตจากชุมชนชนบทกลายมาเป็นชุมชนเมืองมากขึ้น มีนายทุนเข้ามามีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงที่ดิน จนก่อให้เกิดปัญหามากมาย เช่น การถมดินสร้างบ้านจัดสรร สร้างโรงงาน สร้างห้างสรรพสินค้า โดยที่ทำเลและสถานที่นั้นเป็นทางน้ำผ่าน เมื่อถึงฤดูฝนเกิดน้ำท่วมบางชุมชนที่อยู่ใกล้สถานที่แห่งนั้น สร้างความเดือดร้อนให้กับคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ทำให้ชุมชนต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ เพื่อจะยังคงอนุรักษ์ที่ดินให้มีการใช้ประโยชน์ในการทำมาหากินของคนในชุมชนต่อไป

3. การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ต้นไม้ พันธุ์พืช พืชสมุนไพร บริเวณลุ่มน้ำห้วยสำราญ

ต้นไม้ พันธุ์พืช พืชสมุนไพร ลดน้อยลงตามการขยายตัวของชุมชน โดยเฉพาะการปักหลักสร้างบ้านเรือน การเข้ามาของนายทุน การสร้างหอพัก บ้านจัดสรร ส่งผลให้ต้นไม้ พันธุ์พืช พืชสมุนไพร เคยอุดมไปด้วยความหลากหลายของทรัพยากรพันธุ์ไม้ ที่ชุมชนเคยนำมาใช้ประโยชน์นำมาบริโภค ทำเป็นยารักษาโรค ณ ปัจจุบันเริ่มขาดแคลน และพันธุ์ไม้บางชนิดหาไม่พบแล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องกระตุ้นบอกให้ทางชุมชนต้องหันมาคิดตรึกตรองว่าเกิดอะไรขึ้น หากไม่มีการอนุรักษ์ สักวันอาจจะไม่มีโอกาสได้พบเห็น ต้นไม้ พันธุ์พืช พืชสมุนไพร ที่บรรพบุรุษเคยกล่าวเล่าถึงสรรพคุณที่ดีเยี่ยมให้ประจักษ์

ขั้นที่ 2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีส่วนในการปรับตัวของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยสำราญ

1. การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์แหล่งน้ำห้วยสำราญ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีส่วนในการปรับตัวของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยสำราญ เมื่อเกิดการเน่าเสียของแหล่งน้ำในบางพื้นที่ของชุมชน โดยการทำน้ำหมักชีวภาพเทลงในแหล่งน้ำที่เน่าเสียเพื่อให้เกิดกระบวนการปรับสมดุล แต่ก็ได้ผลไม่ค่อยดีนัก บางครั้งทางชุมชนก็ร้องเรียนไปยังเทศบาลเพื่อให้แก้ปัญหา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการแก้ปัญหา เมื่อจับสัตว์น้ำมาบริโภค โดยวิธีการทำความสะอาด แล้วตากแดดให้แห้งกลิ่นของสารเคมีที่ติดอยู่กับตัวปลาก็หายไป แต่ก็ไม่ทราบได้ว่าจะยังคงมีสารพิษตกค้างหลงเหลืออยู่ในตัวสัตว์น้ำหรือไม่

2. การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณลุ่มน้ำห้วยสำราญ

การสร้างบ้านเรือน และการมีนายทุนเข้ามาสร้างบ้านจัดสรร หอพัก ห้องแถว ทำให้ระบบนิเวศน์เกี่ยวกับดินเปลี่ยนแปลง ทางผู้วิจัยได้สอบถามกับคนในชุมชนว่ามีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีส่วนในการปรับตัวของชุมชนหรือการแก้ปัญหายังไร ได้ผลว่า การห้ามให้นายทุนเข้ามาประกอบ

กิจการไม่ได้ จึงต้องปรับตัวเองให้ยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้นให้ได้ และทำการปรับภูมิทัศน์และบริเวณบ้านของตนเองไม่ให้ภัยจากธรรมชาติมีผลกระทบต่อตนเอง เช่น น้ำท่วม บางคนมีการถมที่ให้สูงขึ้น ตัดบ้านให้สูงขึ้น ส่วนบริเวณที่มีโรงงานต่างๆ ที่ส่งกลิ่นเหม็น หรือสร้างมลพิษทางเสียงที่รบกวนต่อการดำรงชีวิต ใช้วิธีการแก้ปัญหาโดยแจ้งไปยังทางการให้มาช่วยตรวจสอบให้ถูกต้องตามระเบียบกฎหมายต่อไป

3. การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ต้นไม้ พันธุ์พืช พืชสมุนไพร บริเวณลุ่มน้ำห้วยสำราญ

การเก็บของป่า เช่น ต้นไม้ พันธุ์พืช พืชสมุนไพร มาใช้ประโยชน์ในอดีตมีความสำคัญมาก โดยเฉพาะผู้ที่มีความสามารถในการปรุงพืชสมุนไพรให้เป็นยารักษาโรคได้ ถือว่าได้เปรียบและได้รับการยกย่องให้เป็นพ่อหมอประจำชุมชน แต่ในปัจจุบันเทคโนโลยีก้าวไกล มีการวิจัยทำยารักษาโรคเป็นเม็ด เป็นแคปซูล ซึ่งหาซื้อตามท้องตลาดทั่วไปได้ตามความสะดวกสบาย ทำให้การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์พันธุ์ไม้มูลงน้อยลง ซึ่งผู้ที่มีความรู้ความสามารถในศาสตร์ด้านนี้ เริ่มน้อยลงทุกที อันเนื่องมาจากไม่มีผู้สืบทอดต่อ เมื่อมีการสอบถามเกี่ยวกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทำอย่างไรบ้าง พบว่า นำพืชที่หายากมาปลูก เพาะพันธุ์เพื่อไม่ให้สูญพันธุ์ เสนอการอนุรักษ์ผืนป่าที่ยังคงอุดมสมบูรณ์เอาไว้ให้ลูกหลานได้เขามาศึกษาหาความรู้ การไม่ตัดไม้ทำลายป่า โดยการรณรงค์ให้เห็นคุณค่า

อภิปรายผล

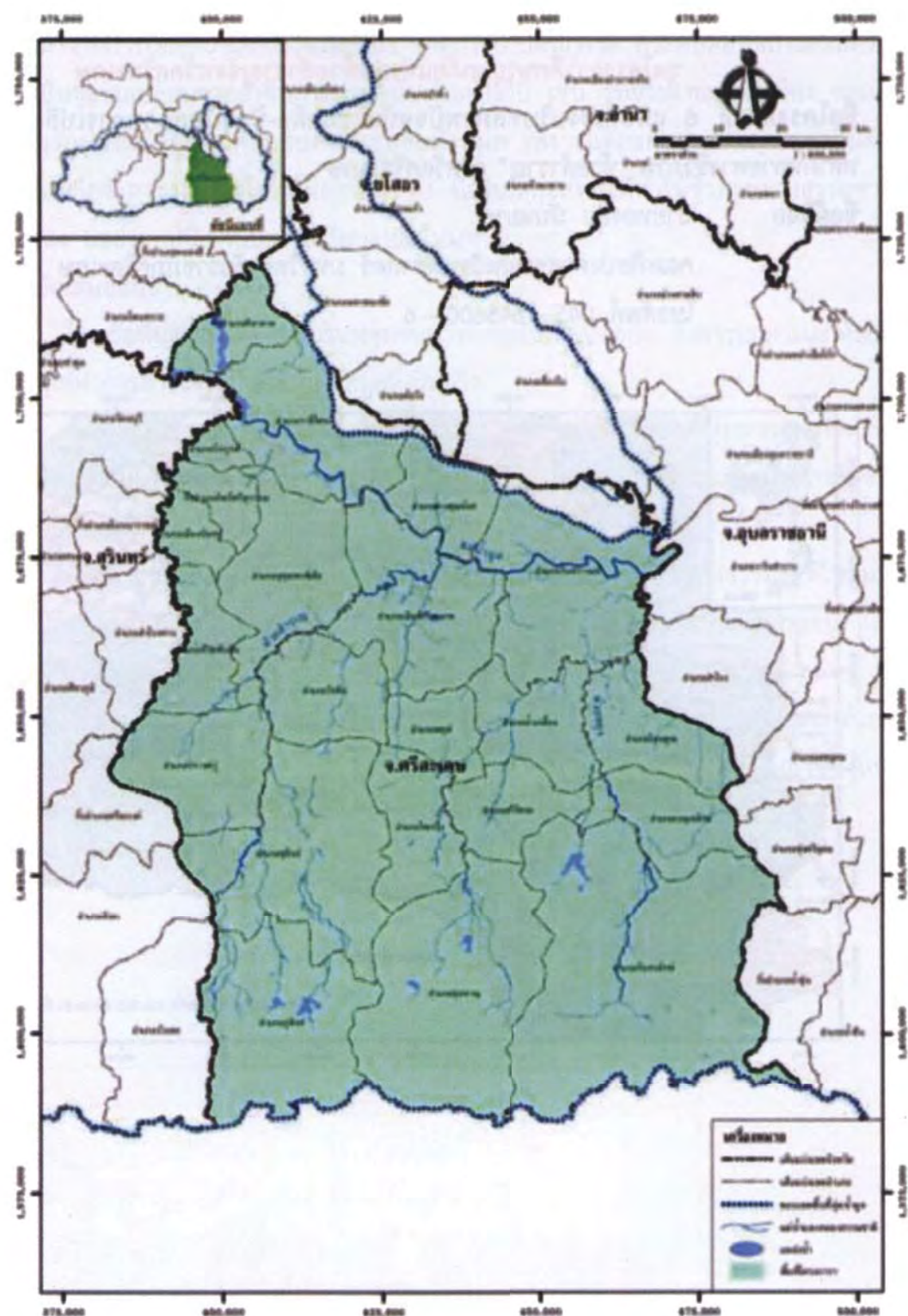
ทรัพยากรธรรมชาติทางชีวภาพลุ่มน้ำห้วยสำราญเริ่มมีการบุกรุกเพิ่มมากขึ้นๆเรื่อยๆ จนระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไปมาก โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนจากชุมชนชนบทมาเป็นชุมชนเมือง จากสังคมชนบทกลายเป็นสังคมเมือง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปนั้นคือ มนุษย์ มีการแสวงหาพื้นที่ก่อสร้างบ้านเรือน ที่ทำมาหากิน นายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อทำธุรกิจ เช่น โรงงาน บ้านจัดสรร หอพัก ห้องแถว อื่นๆ จึงมีการถมดิน ขุดดิน ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย บางพื้นที่ทำการถมดินสร้างโรงงาน อาคารบ้านเรือน ปิดเส้นทางน้ำไหล เมื่อถึงฤดูฝนจะมีปรากฏการณ์น้ำท่วมโดยตลอดแทบทุกปี ลักษณะเช่นนี้ต้องทำใจ ต้องทนรับสภาพทุกๆ ปี โดยการปรับเปลี่ยนตนเองอยู่ให้เข้ากับสิ่งที่ประสบพบเจอ หลักภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำมาปรับใช้ก็คงเป็นการขุดคลองทำแก้มลิงพักน้ำไม่ให้ท่วมมากจนเกินไป อย่างน้อยก็ช่วยบรรเทาให้ท่วมช้าลง จะได้เตรียมความพร้อมในการขนย้ายข้าวของทันหรือใช้วิธีการตัดบ้านให้สูงขึ้น แล้วถมดินเพิ่มเติมจากเก่าเพื่อไม่ให้เป็นแอ่งรองรับน้ำเวลาน้ำหลากเข้ามา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ไม่สามารถทำได้ทุกครัวเรือน บางครอบครัวต้องทนรับสภาพ เพราะแก้ไขอะไรไม่ได้

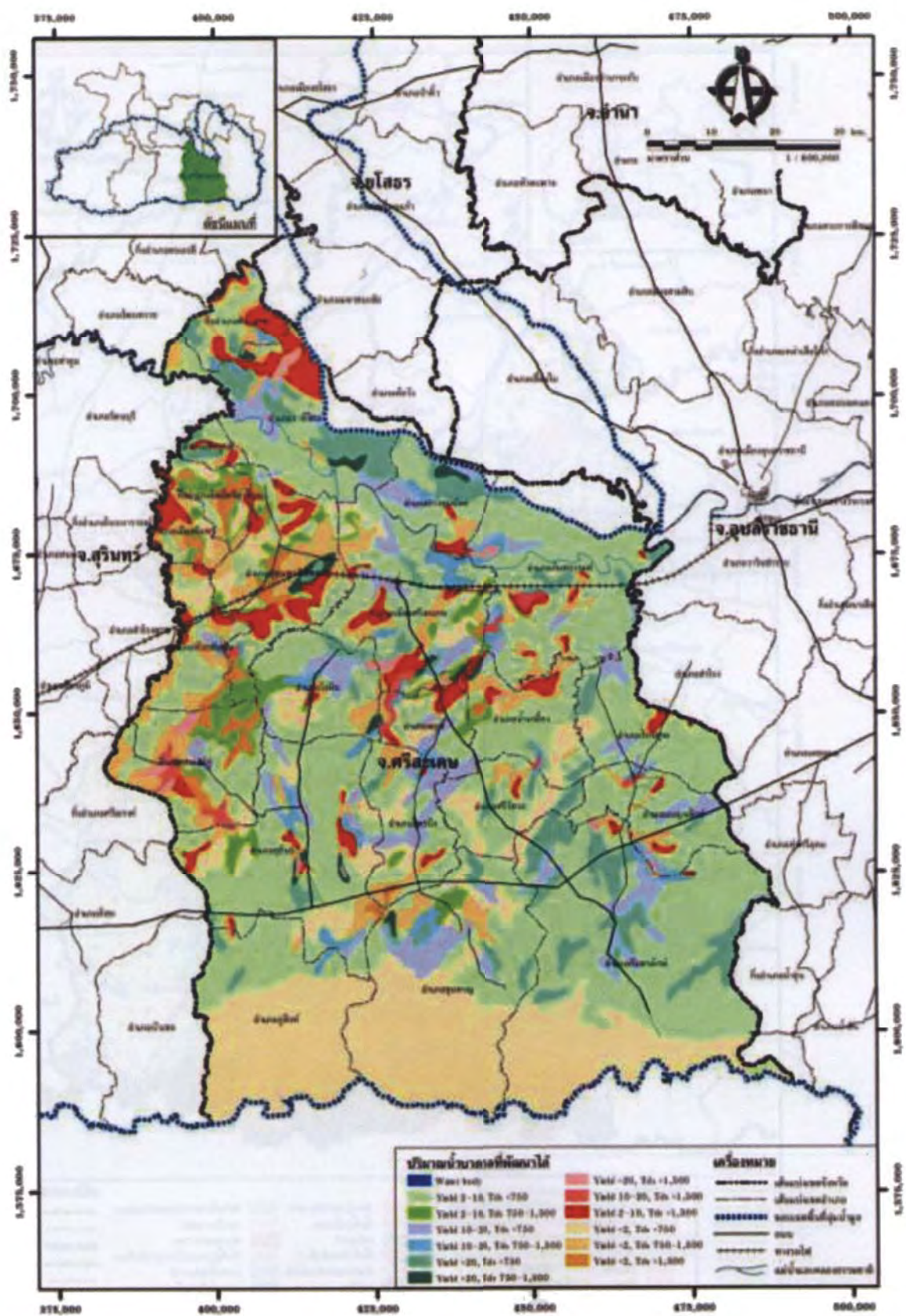
ส่วนทรัพยากรอาหารธรรมชาติตามลุ่มน้ำห้วยสำราญมีผลกระทบลดน้อยถอยลงเช่นกัน พื้นที่ในการเพาะปลูกมีจำกัดทำให้ระบบการผลิตต่างๆ ลดลง ปัจจุบันเพาะปลูกเพื่อดำรงชีพภายในครอบครัว ส่วนที่เหลือนำมาขาย มีเพียงส่วนน้อย ด้านการประมงลดลงอย่างเห็นได้ชัด อัน

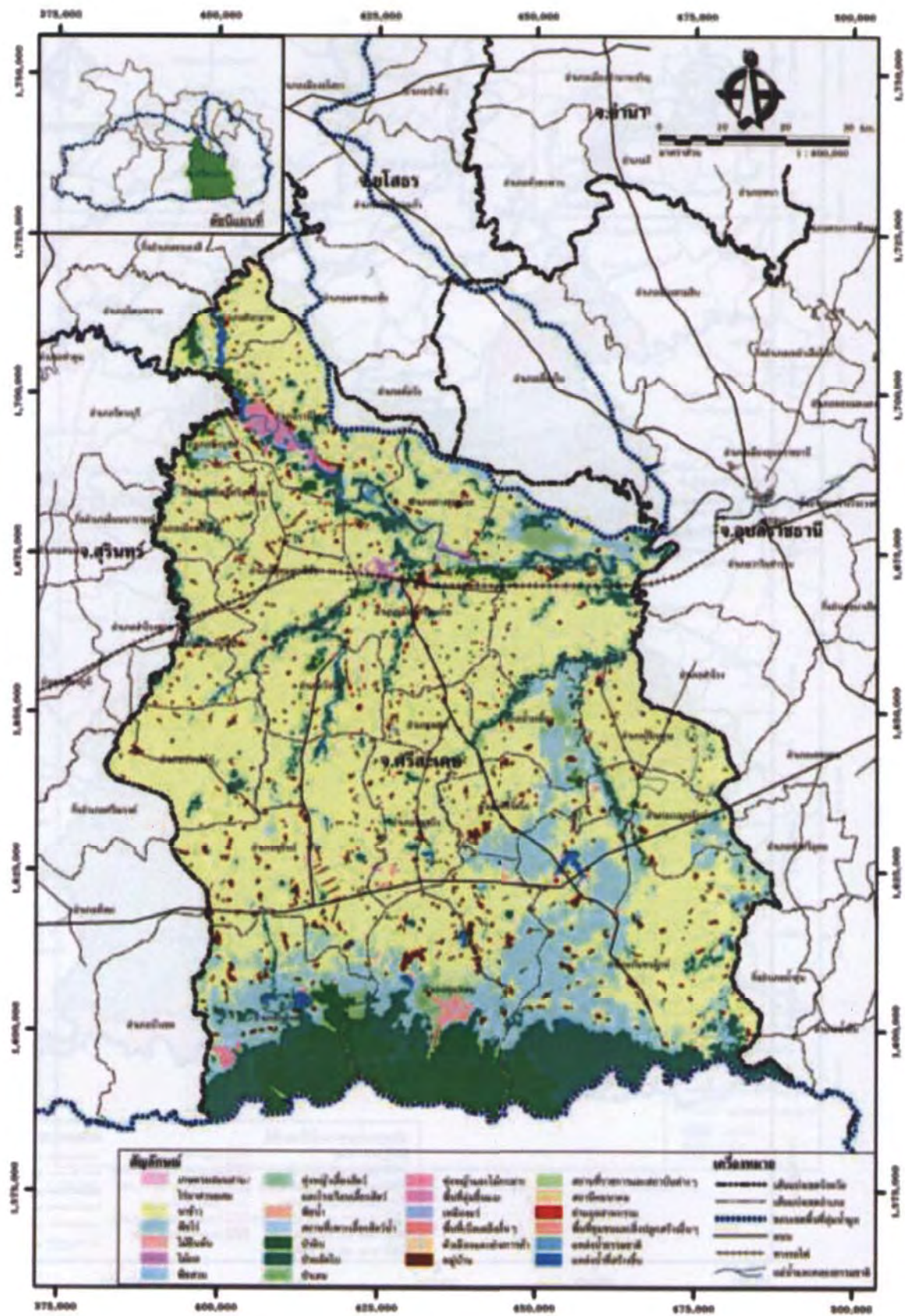
เนื่องมาจากการปล่อยน้ำเสียลงในแหล่งน้ำ ขาดการบำบัดที่ถูกต้อง กระทบต่อพืชน้ำและสัตว์น้ำ ทำให้คนในชุมชนเปลี่ยนจากอาชีพการประมงไปทำอย่างอื่น เช่น รับจ้างตามชุมชนเมือง กลุ่มคนที่จะมาอนุรักษ์ยังมีน้อยเมื่อเทียบกับคนในชุมชนทั้งหมด เพราะแต่ละคนส่วนใหญ่หาเช้ากินค่ำ ไม่มีโอกาสหรือจังหวะเวลามาใส่ใจในการอนุรักษ์ นี่เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชีวภาพทางธรรมชาติเสื่อมโทรมลง และระบบนิเวศมีการเปลี่ยนแปลงไปมาก

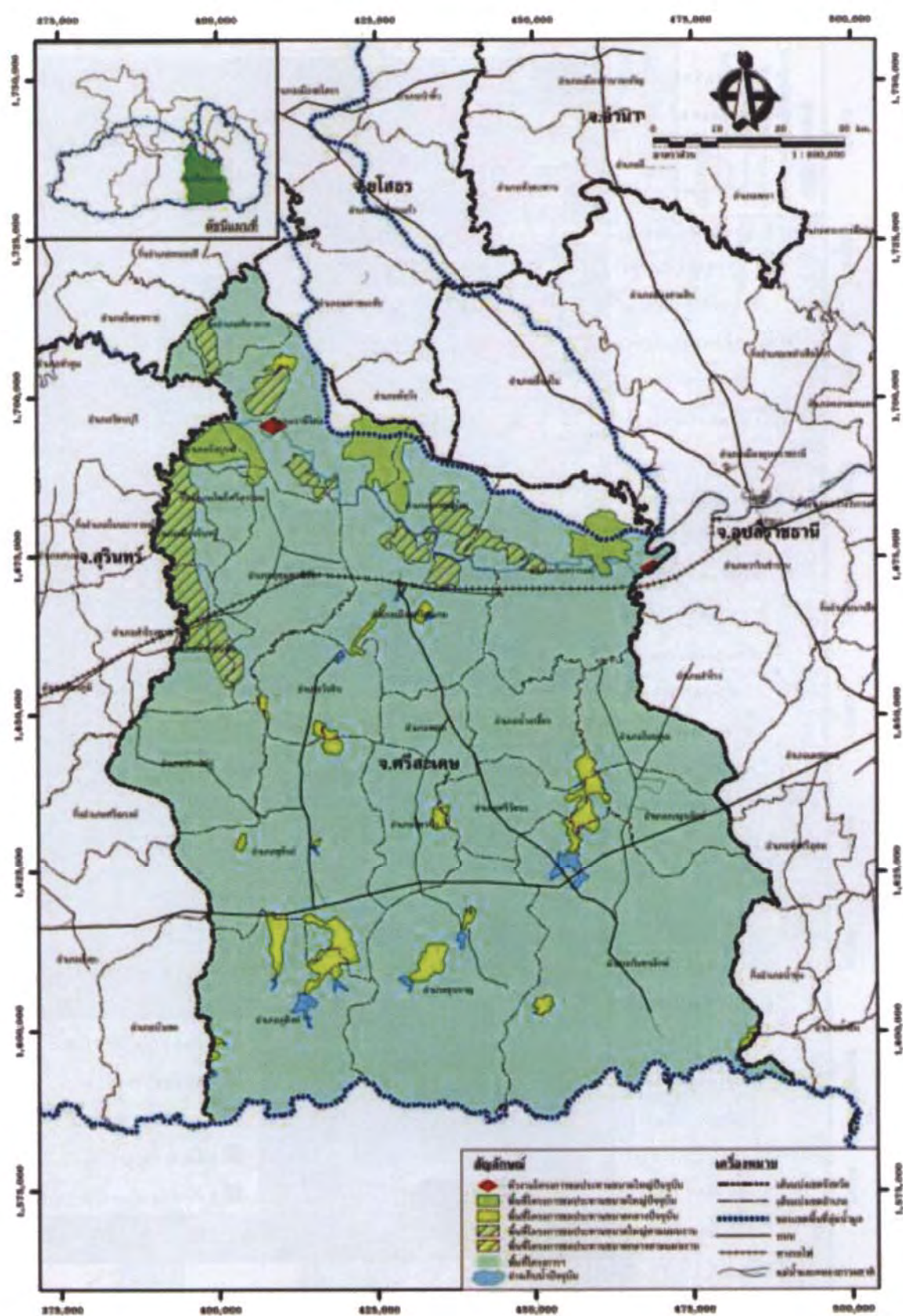
ข้อเสนอแนะ

1. ข้อพื้นฐานหรือข้อมูลบริบทชุมชนบางข้อมูลไม่เป็นปัจจุบัน จึงควรเสนอแนะให้ประธานชุมชนได้ทำการสำรวจใหม่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริง
2. ข้อมูลของชุมชนบางข้อมูลไม่มีสำรวจไว้ เช่น การเข้ามาของกลุ่มนายทุนเกษตรพาณิชย์ และอื่นๆ ริมฝั่งเชิงพื้นที่จึงควรเสนอแนะให้กับทางชุมชนได้ทำการสำรวจเพื่อเป็นประโยชน์ให้กับชุมชนเองและผู้ที่เกี่ยวข้องที่สนใจมาขอข้อมูลกับทางชุมชน
3. ควรมีการรณรงค์หรืออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพทางธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยสำราญของคนชุมชน โดยมีการเฝ้าระวังการเข้ามาของกลุ่มนายทุน มาซื้อที่ดินชุมชน แล้วสร้างโรงงานหรือสิ่งก่อสร้างที่ส่งผลต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ
4. ชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงความหลากหลายทางชีวภาพทางธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยสำราญเสื่อมโทรมหรือถูกทำลายลง ควรปรึกษารื้อกันอย่างจริงจังในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์มาช่วยในการแก้ปัญหา เช่น บางชุมชนประสบปัญหาน้ำท่วมที่เกิดซ้ำซากทุกปี

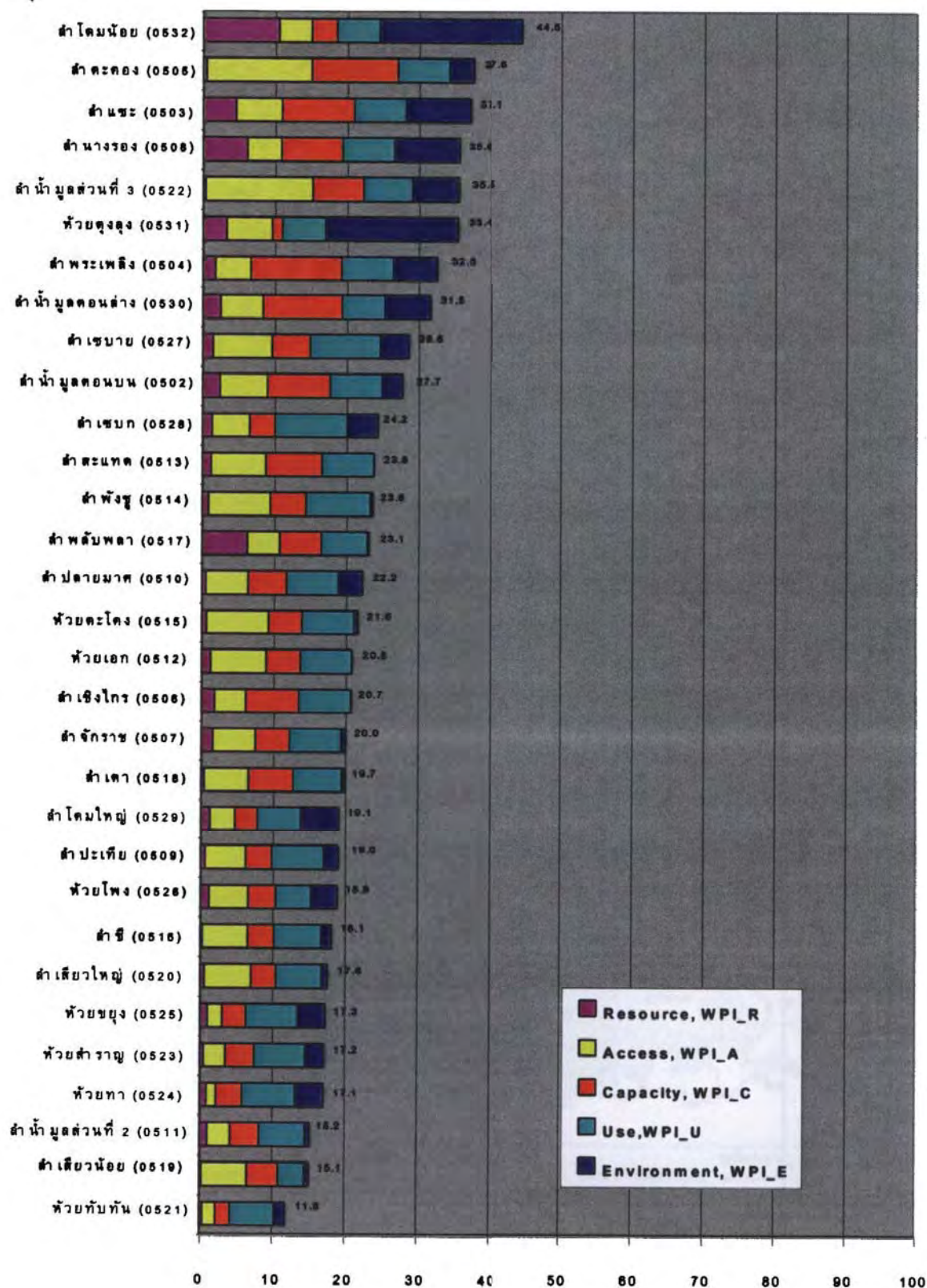

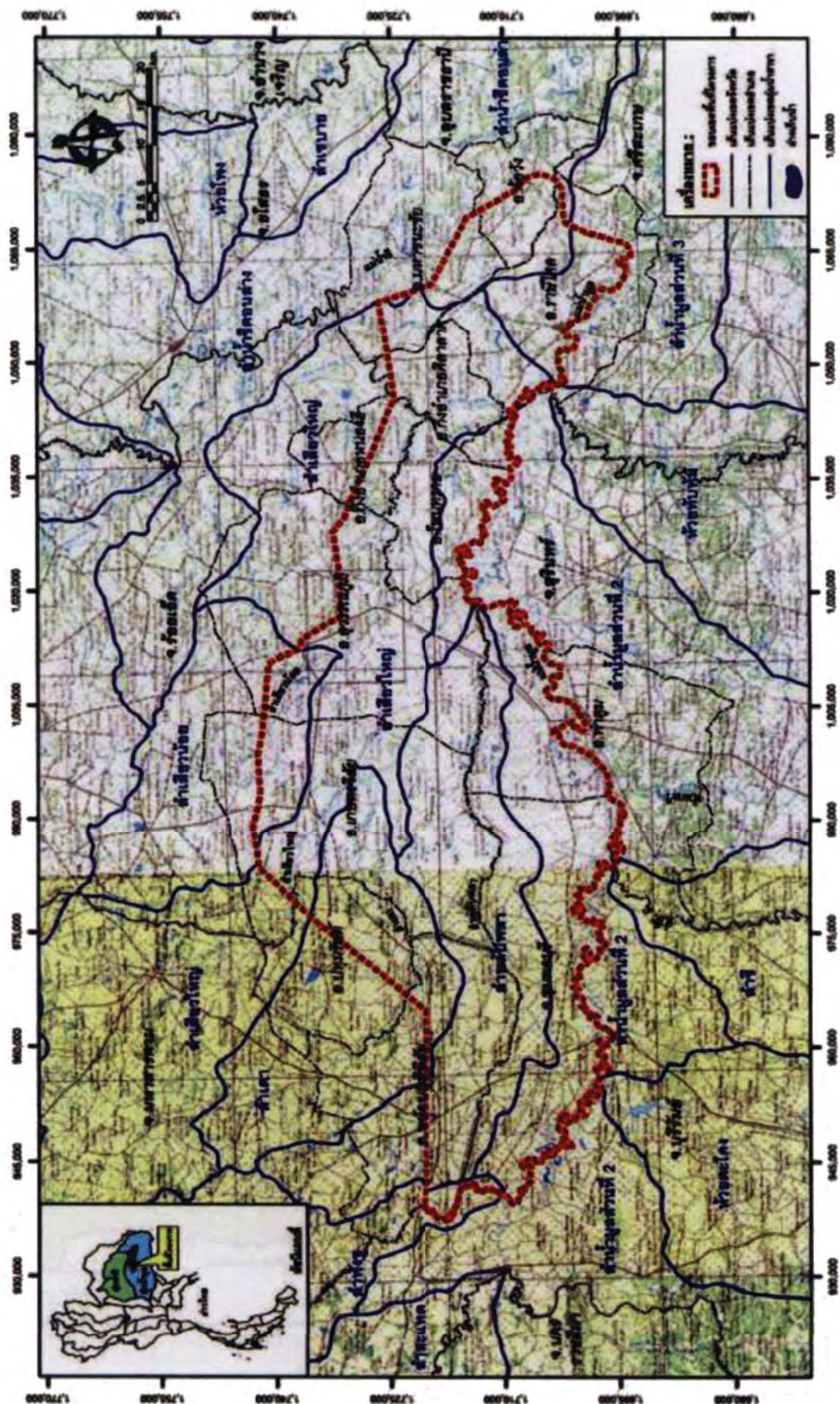

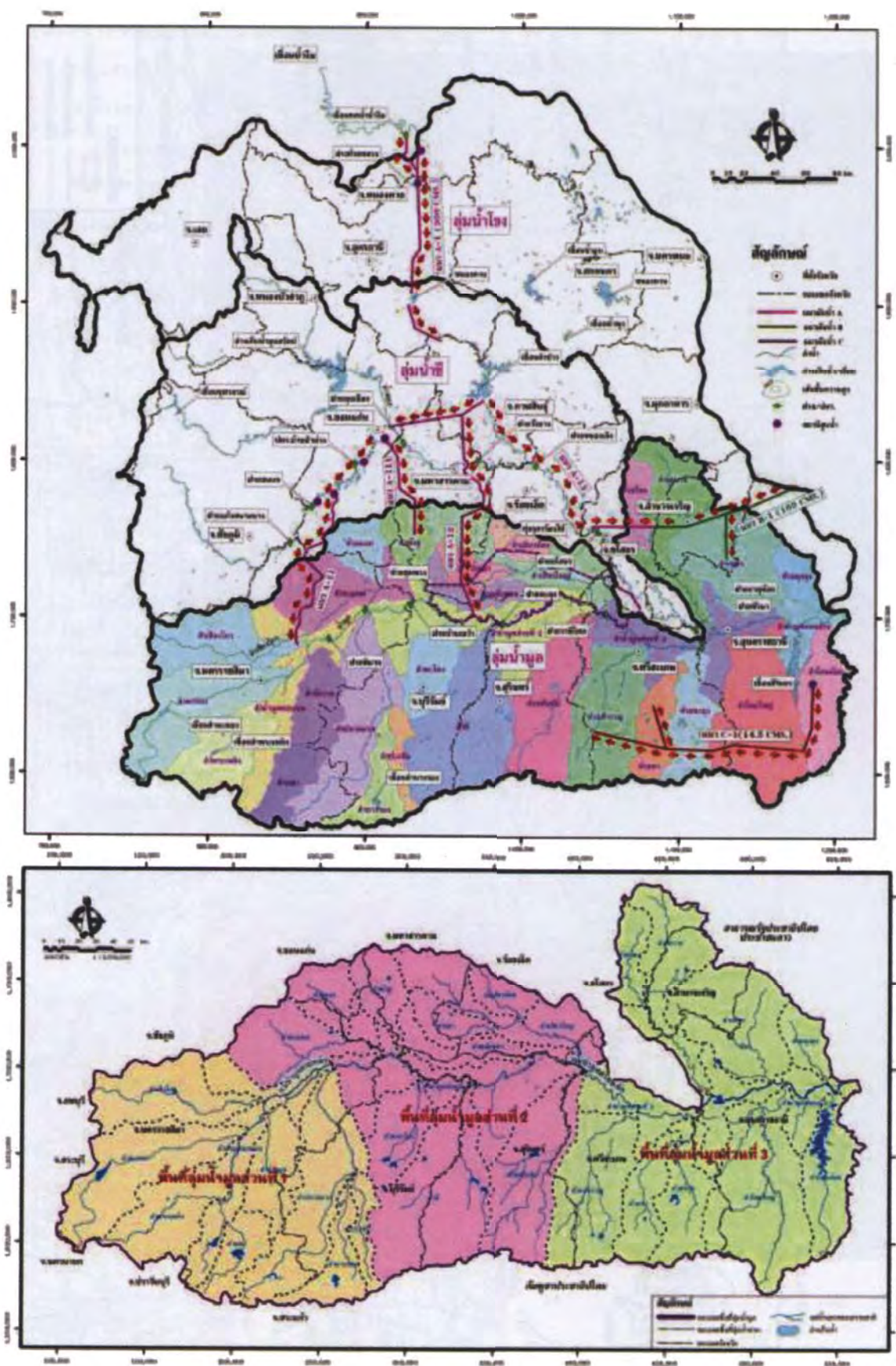

กลุ่มน้ำ สาขา

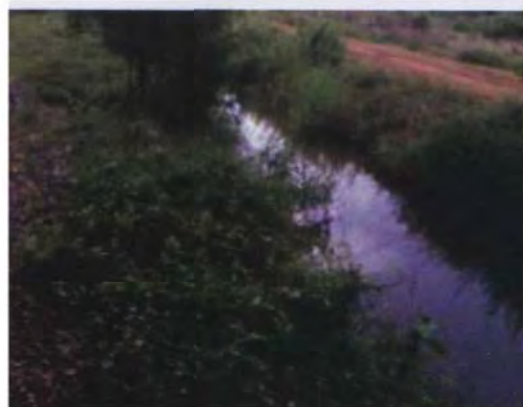

1. ภาพประกอบอดีต-ปัจจุบันสภาพการเปลี่ยนแปลงความหลากหลายทางชีวภาพ
 “ห้วยสำราญ” จังหวัดศรีสะเกษ

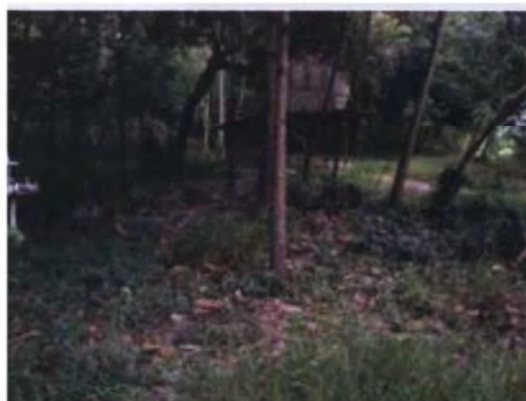
สภาพปัจจุบัน

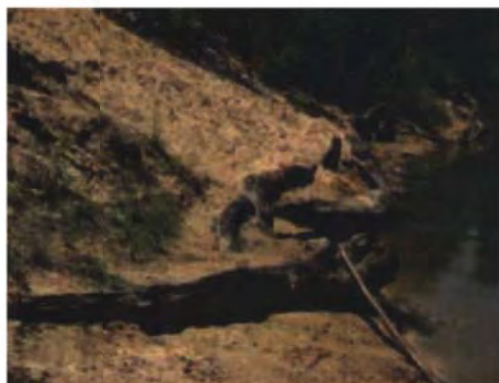

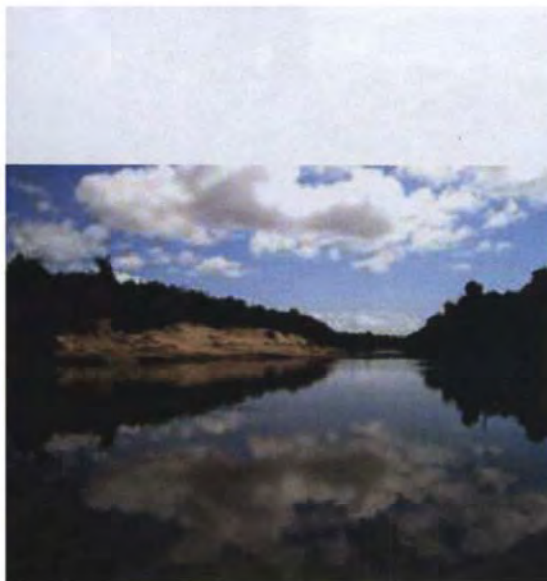

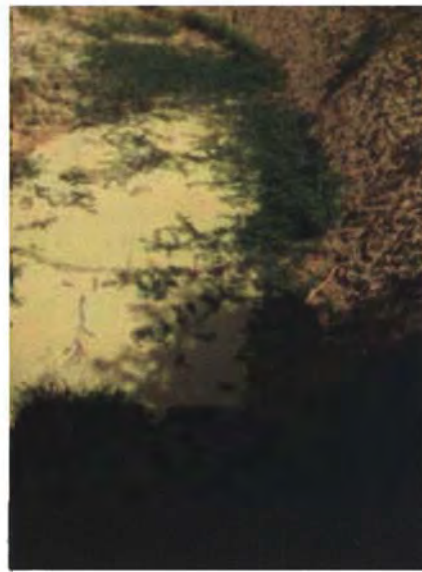

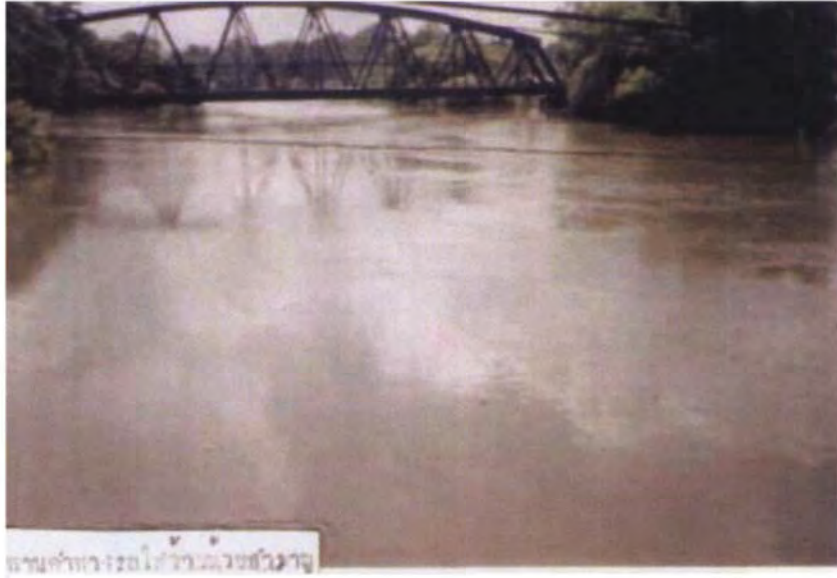

สภาพในอดีต

ฐานกรอบแนวคิดต้นน้ำบริหารจัดการงานวิจัย

ชุดโครงการศึกษาอุทกภัยแห่งลุ่มห้วยสำราญจังหวัดศรีสะเกษ

ชื่อโครงการที่ 7 ศึกษากระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาและวิถีชีวิตระบบนิเวศน์ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ

ชื่อผู้วิจัย นางสาวมนัญญา นาคสิงห์ทอง

คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

โทรศัพท์ 045 – 643600 – 6

คนและสังคม รองรับการแก้ไขอุทกภัยแบบยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพระบบนิเวศน์ “ห้วยสำราญ” ในเขตชุมชนเทศบาลเมืองจังหวัดศรีสะเกษ (การประชุมเชิงปฏิบัติการประชาชนชาวบ้านสองฝั่งห้วยสำราญเทศบาลเมืองศรีสะเกษ) ก่อให้เกิดองค์ความรู้ ดังนี้

ห้วยสำราญแหล่งหากิน ผู้ตั้งเมืองศรีสะเกษได้เลือกเอาพื้นที่รอบล้อมด้วยลำห้วยและหนองน้ำมาตั้งเมือง เช่น ห้วยสำราญ ห้วยน้ำคำ ห้วยแอ่ง ห้วยปูน หนองเม็ก หนองแซ่ หนองสุทง หนองเป่ง หนองลิ้นจี่ หนองญวน หนองหล่ม หนองอีตัย หนองแคน หนองโพธิ์ จึงนับว่าโชคดีที่เมืองศรีสะเกษในสมัยก่อนหากินง่าย ปลาต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์ เมื่อได้มาก็เอามาขาย เอือบเกลือ(ทำเค็ม) ตากแห้ง ย่างไฟ ทำปลาสาม ปลาห้า ไข่ขายหรือแลกข้าวการทำปลาร้าจะเก็บไว้ในไหของขนาดใหญ่ ใช้ผ้าห่อขี้เถ้า หรือเอาไม้ทำจากฝาดปิด ยาด้วยดินเหนียวกันแมลงวัน เอาไข่ขาย แลกข้าว หรือและของต่าง ๆ ที่ต้องการ จำได้ว่าบางปีบ้านเราหาปลาทำปลาร้าได้ถึง ๑๗ ไหของ มีความภูมิใจใคร ๆ ก็หาปลามาแลกปลาร้าที่บ้าน และเลื่องลือว่าคุณแม่ทำปลาร้าได้อร่อย เนื่องจากเรามีอาชีพหาปลาดังนั้นเราจึงต้องตื่นแต่เช้าทุกวันไปถึงห้วยถึงหนองก่อนฟ้าสางยามเบียดยามมอง ภูเบ็ดกุ่มองนำปลามาหากินหรือขายเพื่อจะได้กลับมาทันโรงเรียน ที่จำได้แม่นคือมองเกี่ยวกับกิ่งไม้หรือแ่งหินในหน้าหนาวตอนเช้าที่หมอกขาวลอยปกคลุมทั่วท้องน้ำ เรียกว่ามองช่องหรือมองติดถึงหนาวแค่นั้นเราจำต้องดำน้ำลงไปปลดไม้กลัดดึงให้มองขาดเพราะเป็นเครื่องมือราคาแพง ในตอนกลางคืนเราจะกลับบ้านจากที่ทำมาหากินเมื่อตะวันตกดินแล้ว ดังนั้นในวันเสาร์อาทิตย์จึงแปลกใจที่ครอบครัวข้าราชการใกล้ ๆ บ้านนอนตื่นสายเกือบมองเช้าแล้วบางคนยังไม่ตื่นนอนก็มี

ห้วยสำราญแหล่งชีวิต แหล่งหาปลาในศรีสะเกษสมัยก่อนนั้น ไม่ห่างไกลจากบ้านเราเลย เช่นหนองเม็ก (บึงศรีนครลำดวนหนองน้ำคูเมืองศรีสะเกษ -บริเวณหมู่บ้านจตุรโชคและสถานีประมงศรีสะเกษขณะนี้) หนองแซ่น้อย หนองแซ่ใหญ่(บริเวณหมู่บ้านกุลวดีวิลเลจในปัจจุบัน) หนองสุทง หนองเป่ง หนองลิ้นจี่ (บริเวณโรงเรียนเทศบาล ๓ สำนักงาน เกษตรจังหวัดและสถานสงเคราะห์เด็กปัจจุบัน) หนองหล่ม หนองญวน (บริเวณหมู่บ้านกุลวดีโนนทรายทอง บ้านโนนทรายทองปัจจุบัน) หนองเหล่านี้ปลิงชุมมาก ต้องคอยปลิดปลิงแล้วปาทิ้งให้ห่างไป หรือเสียขึงพืดกับพื้นดิน หรือเก็บใส่กระป๋องยาฉุนบ่อย ๆ และรวมทั้งการหาปลาในลำห้วยสำราญ อ่องเอียน กุดหวาย เป็นต้น หนองที่

สำคัญคือ หนองเม็ก เพราะกว้างใหญ่เต็มไปด้วยบัวหลวง ในหน้าแล้งจะมีคนไปขุดรากบัว ไปลงหนอง
น้บร้อย ๆ คน และใช้ต้นสะแบงใหญ่ริมหนองเม็กฝังด้านเหนือเป็นค้ำบังไฟของการจัดงานประเพณี
บุญบั้งไฟจังหวัดศรีสะเกษอยู่หลายปี ทำน้ำด้านทิศใต้เป็นทำควายมีน้ำใสลึกเพราะเป็นหาดทราย ใ้
อาบได้สบาย วิวควายชอบลง ด้านทิศเหนือเป็นทำดินดำ ดินเหนียวสีดำของหนองเม็กสามารถนำไป
ป็นงานช่างฝีมือได้ เมื่อมีการขุดลอกหนอง พ.ศ.๒๕๔๗ พบว่ามีปริมาณทรายและดินเหนียวจำนวน
มากที่นำไปใช้ประโยชน์ที่กระจายไปเกือบทั่วเมืองได้

อดีตที่ไม่มีวันหวนคืน ห้วยสำราญเป็นแหล่งที่มีปลาชุมชุมที่สุด เนื่องจากเป็นลำห้วยที่มีป่า
ไม่อุดมสมบูรณ์สองฟากฝั่ง ไม่ว่าต้นแคน(ตะเคียน) กระโดนน้ำ ส้มกุ้ง ยาง ทวลึง หว่า มะแขว เมื่อหน้า
เขาะฝั่งในหน้าน้ำ ต้นไม้จำนวนมากล้มลงในลำห้วยเป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำ ป่าไม้ริมฝั่งได้ผลิดน้ำจัน
น้ำใจก้นบ้นพืชน้ำบนสายไหลลงเต็มน้ำสะอาดให้ลำห้วยไม่เหือดแห้ง แต่น้ำเสียตายทุกวันนี้ป่าไม้ถูก
ทำลาย น้ำเสียจากเมืองไหลลงสู่ลำห้วย การวางยาเบื่อเพื่อจับปลาปีละ ๔ - ๕ ครั้งได้ทำลายความ
สมบูรณ์ของห้วยสำราญช่วงไหลผ่านเมืองศรีสะเกษลงจนหมดสิ้นลง ในสมัยก่อนเวลาลงอาบน้ำ ปลา
และกุ้งมักจะตอดแข้งขา ลำตัวของเราเสมอ ในหน้าน้ำขึ้นน้ำจะเขี้ยวกราก ปลาแม่น้ำโขงจะว่ายผ่าน
แม่น้ำมูลทวนน้ำขึ้นมา ถ้าดำน้ำลงไปในหน้าฝนน้ำขึ้นใหม่ จะหนวกหูเสียงปลาแต่ละชนิดระดมลำห้วย
ฝั่งห้วยร่มครึ้มเป็นป่าดงดิบ มีสัตว์ป่านานาชนิด เช่น ไก่ป่า อีเห็น กระต่าย นกคุ้ม นกกะทา นกกะบา
นกเขา กะปอม กะท่าง แตน งูเห่ล้อม งูสิง กระรอก กระแต ตะพาบน้ำ เต่า กบ เขียด อึ่ง และแมลง
หาได้ไม่ยากเป็นสัตว์ที่เป็นอาหารและเอาไปขายได้ แหล่งเรียนรู้การว่ายน้ำของเราอยู่ที่ท่าขอน ห้วย
สำราญตรงกับเรือนจำศรีสะเกษ ขณะนี้ เป็นขอนแก่น(ตะเคียน) ขนาดใหญ่หลายคนโอบ ทอดลง
ไปกลางลำห้วย มีกิ่งก้านสาขายื่นยาวไปในทิศทางต่าง เราไปเล่นบนขอนเป็นแหล่งกระโดดน้ำในท่า
ต่าง เล่นงอ(ซ่อนหาในน้ำ) อีกฟากหนึ่งเป็นหาดทราย ท่าขอนเป็นที่อาบน้ำในตอนเย็นของครอบครัว
เรานานหลายปี จนกระทั่งเราย้ายไปเรียนต่างจังหวัดจึงห่างจากท่าขอนไป

ทำน้ำห้วยสำราญ มีผักและพืชพรรณนานาชนิด เห็ด ผลไม้ป่า ดอกไม้ป่า ลำห้วย มีหาด
ทรายคองวังที่ขาวสะอาดจำนวนมาก เช่น วังพิราบ วังยาว ท่าขอน ท่าคุก ท่าประปา ท่ากกแคน ท่าเท
เมล์ ท่าชำผักหนาม ท่าควาย ท่าบ้านหนองดินทราย ฯลฯ เรียงรายตลอดลำห้วย แต่น้ำเสียตายที่หาด
ทรายได้หมดสิ้นจากการขุดขนทรายไปใช้ในการก่อสร้าง พื้นห้วยสำราญเป็นหินดินดาน มีชอก มีถ้ำที่
ปลาอาศัย มีต้นไม้ ขอนไม้ โกง(โพรง)ไม้ รากฝอยของต้นไม้ริมฝั่งที่เรียกว่าหมอยพ้อค้ำ มีปลาน้ำจืด
หอย กุ้งและสัตว์น้ำของแม่น้ำมูลและแม่น้ำโขงทุกชนิด ปลา มีรสอร่อยเพราะน้ำไหลและสามารถทำ
การประมงได้ตลอดปี แม้ไม่มีเครื่องมือไปมเอาตามหมอยพ้อค้ำ(รากฝอยของต้นไม้ที่ยื่นลงไปน้ำ)
หรือยกโกง(โพรง)ขอนไม้ก็พอกินในครอบครัวแล้ว ถ้าจะไปหาปลาให้ก่อไฟตั้งหม้อไว้พอน้ำเดือดก็ได้
ปลากลับมาพอดี หักครึ่งมัดแดงวิ่งอย่างรวดเร็วมาเขย่าลงหม้ออร่อยที่สุด ปลาที่ได้มักไม่มีการครว(แหะ

หรือชำแหละ)เพราะจะทำให้เสียสร้อย ครอบครัวของเราในสมัย พ.ศ.๒๕๙๐ -๒๕๑๐ หากินในการจับสัตว์น้ำด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังนี้

การดักลอบหรือวางลอบหรือการลงต้อน ลอบเป็นเครื่องมือจับปลาที่ทำจากการสานไม้ไผ่ รูปกลม ขนาดกว้างตั้งแต่ ๑ คืบ ถึง ๑ เมตร ยาวประมาณ ครึ่งเมตร ถึง ๒ เมตร มีหลายแบบ คือ ลอบนอน จะวางราบกับพื้นดิน มิงาให้ปลาเข้าด้านหัวของลอบ ลอบยืนจะวางตั้งกับพื้น มิงาให้ปลาเข้าด้านข้าง ลอบยืนมี ๒ แบบ คือแบบกลมตลอดหัวตัดท้ายตัด และแบบท้ายตัดแต่หัวลอบรวบไม้ไผ่มัดเข้าด้วยกัน

การใส่ลอบ ถ้าลงต้อน(แนวรั้วกันดักปลาขนาดยาวขวางตลอดลำห้วย) ทำเสาไม้ขนาดโคนขาเป็นระยะห่างหนึ่งเมตร มีเสาค้ำ มีราวไม้ไผ่และฝากันปลาขึ้นลง คือทำที่ใส่ลอบขวางลำห้วยสำราญ เมื่อน้ำขึ้นหรือลดลง เจาจะรู้ใส่ลอบ ฝากันทางเดินของปลาทำจากการสานไม้ไผ่หรือลำแขม หรือลำไม้ที่มีขนาดเล็กผิวเรียบ อาจจะมียาม(กุ)วันละครึ่งหรือหลายครั้งก็ได้ ต้อนของเรามีหลายแห่ง เช่น ที่ทำน้ำประปา ท่ากกแคน(ตรงเรือนจำศรีสะเกษขณะนี้) ท่าม้าโยก(มีต้นยางและเครือหมากอย่างมากหนา ทึบ ไม่กลัวตกลงมา เด็กรุ่นเรามักขึ้นไปโยกตัวบนต้นไม้เหมือนควบม้า) ปีนป่ายโยกมำกันทั้งวัน

ที่ทำแก่ง(แก่ง)บักแ้ว ตรงสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองศรีสะเกษ ทุกวันนี้ ก็เป็นทำเลที่เหมาะสมในการลงต้อน เป็นคอวังน้ำมีหาดทราย มีเกาะกลางลำห้วยมีต้นไม้รักทึบ ทำให้ต้อนมั่นคง ทำเพิงพัก ด้านฝั่งตะวันตกได้ร่มป่าไม้กระด้นที่แสงแดดส่องไม่ถึงพื้นดิน ไข้ใบและผลกระด้นต้มส้มปลาได้ดีด้วย จะได้ปลามาก โดยเฉพาะในหน้าหนาว น้ำลด ในบางวันเราสามารถขายปลาได้นับพันบาทก็มี ปลาที่ได้มากคือปลาสร้อยขี้มหรือปลาขาวสร้อย ปลาเกด ปลาแขยง ปลาขาว บางวันได้ถึงห้าบาทกะตาฮวง (ตะกร้าพื้นเมืองขนาดใหญ่สานด้วยไม้ไผ่ หาบหนึ่งมีสองใบ) ในช่วงน้ำขึ้นทำลอบดักปลาขึ้น เมื่อมุดตาลงไปในน้ำ จะได้ยินเสียงปลาแต่ละชนิดสนั่นก้องลำน้ำห้วยสำราญเลยทีเดียว

การอยู่จิบ เมื่อคุณพ่อลงต้อน คือกันห้วยสำราญด้วยฝายไม้ไผ่และลำแขมแล้วทำช่องว่างของต้อนให้กว้างราว ๑ เมตร แล้วทำนั้งร้านพอนคนนั่งนอนได้เพื่อนั่งอยู่จิบ จิบซึ่งเป็นเครื่องมือจับปลาที่สานจากด้ายหรือป่านคล้ายโพพาง ผูกจิบติดกับขาไม้สามเหลี่ยม ดักทางปลาที่ว่ายลงไปตามสายน้ำไหล ซึ่งผู้นั่งจิบต้องคอยจับเส้นเชือกที่ผูกโยงมาจากส่วนปลายของจิบ หรือมัดแขนไว้เมื่อเอนหลับไป ถ้าปลาลงจิบเส้นเชือกจะกระตุก ต้องรีบยกจิบงัดขึ้นมาจับปลา ผู้อยู่จิบมักจะก่อกองไฟบนร้านจิบแก้หนาว ทำอาหาร จุดยาสูบ ซึ่งสามารถนั่งหรือนอนอยู่จิบได้ทั้งกลางวันหรือกลางคืน รวงจิบของเรามีที่เดียวคือที่ทำเหมล ซึ่งเป็นการทำที่นักโทษนำถ้ำเหมล(อุจจาระ)มาเททิ้งในป่าแล้วนำถ้ำเหมลไปล้างน้ำที่นั่น แต่ต่อมาได้มีการนำโด่ง(โพพาง)มาขายในท้องตลาดเราหันมาใช้โด่ง ก็เลิกอยู่จิบเพราะโด่งทำง่ายกว่า ได้ปลามากกว่า ไม่ต้องนอนเฝ้าตลอดคืน

การลงโด่ง ต่อมา มีการสานโด่ง(โพพาง) ใส่แทนจิบและไม่ต้องนั่งเฝ้า ส่วนปลายโพพางผูกลอบหรือไซ ไว้เก็บปลาที่ถูกน้ำซัดไปลงโด่ง ต้องทำรั้วฝืด(กัน)ด้วยฝายหรือกิ่งไม้ใบไม้หนาทึบ กันน้ำ

ให้น้ำไหลแรงตรงช่องว่างที่ใส่โถ่ง ปลาสารพัดชนิดทั้งขนาดเล็ก จนถึงขนาดกลาง และขนาดใหญ่ กุ้ง ปู จะไหลไปรวมกันที่ท้ายโถ่ง ยกขึ้นมาได้ปลาเป็นหาบ ๆ หลายสิบกิโลกรัม นำไปขายหรือทำปลาร้าได้จำนวนมาก ปลาที่ลงโถ่งส่วนหนึ่งจะตายเพราะกระแสน้ำพัดแรงไปแออัดกัน ท่าโถ่งที่เราได้ปลามากคือท่าแก้งบักแก้ว เป็นท่าที่มีแก่งมีเกาะกลางห้วยสำราญด้านล่างเป็นพื้นหินดินดาน เราได้ปลามากในตอนเช้าของแต่ละวัน หลายหาบตะกร้าใหญ่ ซึ่งคุณแม่อีกแบ่งขายและที่เหลือทำปลาร้า

ถ้าเป็นหน้าน้ำลด ลมหนาวพัดมา ปลาจะลงคือว่ายหน้าน้ำลด น้ำงวดไปยังแม่น้ำมูล แม่น้ำโขง พวกเราจะเอาเรือขวางไว้หน้าดอน หรือทางตาข่ายตางแหเหนือราวดอน ปลาที่จะลงไปยังแม่น้ำมูลมาปะทะดอน ลงไม่ได้จะกระโดดข้ามดอนลงไปตกในลำเรือ หรือดันกระดัวในตาข่ายที่ชิงไว้ในอากาศ ก็สามารถจับปลาขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ได้เหมือนกัน

การใส่ลอบรวง คือถ้าน้ำขึ้นสูง น้ำพัดแรงน้ำลึกดำน้ำไม่ถึง คุณพ่อไม่สามารถใส่ลอบลงตอนขวางลำห้วยได้ ต้องขยับการใส่ลอบขึ้นไปใส่ลอบยังฝั่งใดฝั่งหนึ่งไปเรื่อย ๆ ตามระดับน้ำ เป็นการจับปลาริมฝั่งเมื่อน้ำขึ้นมากหรือน้ำหลาก รวงลอบของเรามีที่ทำกกแคน ทำขอน สามารถยาม(กุ้)ได้ทุกวัน หรือวันละหลายครั้งเหมือนกัน แต่ปกติเราจะไปยามทุกเช้าและทุกเย็น

ในหน้าแล้ง น้ำนิ่งปลาไม่เข้าดอน หรือดอนลอบขวางทางเดินเรือ คุณพ่อจะเอาเชือกผูกลอบหย่อนทิ้งไว้ในลำน้ำ ปลาบางชนิดเช่น ปลาบู่ ปลาตะเพียนเข้าไปในลอบแล้วออกมาไม่ได้ก็สามารถไปยาม(กุ้)ได้ปลาเหมือนกัน ทั้งที่ไม่น่าเชื่อว่าวางไว้เฉย ๆ ปลาก็เข้าลอบ

การใส่เบ็ดหรือวางเบ็ด เป็นการประมงหลักของครอบครัว ทำได้ตลอดปีการใส่เบ็ดของเราทำได้หลายแบบ เช่น

เบ็ดโยง ในหน้าแล้งจะวางเบ็ดโยงโดยผูกเชือกหรือทำคันเบ็ด เพื่อหย่อนเบ็ดอยู่เหนือน้ำ มักทำในวังน้ำหรือที่ร่ม ใช้เหยื่อปลาหมอบเป็น ๆ ปลาตุกเป็น ๆ ปลาหลดเป็น ๆ ปลาอืด แมงกะซอน แมงสาบ ฮวก (ลูกฮอด) กุ้ง หนูหรือกบหรือเขียดเป็น ๆ ให้ดินอยู่บนพื้นผิวน้ำจะได้ปลาค้าว ปลาชะโด ปลากด ปลาสุต ปลาซีกะ(จิ้งเหลน) ปลาตุก ฯลฯ พวกเรามักผูกเบ็ดโยงไว้ที่ท่าเรือนจำเก่าในหน้าแล้งจะได้ปลาค้าวขนาด ๑ - ๓ ก.ก. เป็นประจำ หน้าแล้งเรามักใส่เบ็ดปลาค้าวที่ทำคอกหมูเรือนจำเก่าเมื่อได้ปลาค้าวขนาดเขื่อง จะได้ยินเสียงไซโยโฮฮิ้ว เคาะจาน เคาะถัง เคาะข้างลำเรือ ร้องเพลงแห่แหนปลาค้าวกันมาในลำเรืออยู่บ่อย ๆ ด้วยความดีใจ

เบ็ดฝีก(ราว) ข้ามลำห้วย หน้าน้ำขึ้นใช้เหยื่อปลาหมอบเกล็ดขนาดเล็ก หรือปลาหมอบ ดักปลาปิ้ง (เทโพ) ซึ่งจะมีขนาดตั้งแต่ หนัก ๑ กิโลกรัมถึง ๒๐ กิโลกรัม เวลาปลาปิ้งกินเบ็ด สังเกตได้ง่ายเพราะคันไม้ริมฝั่งห้วยที่ผูกราวเบ็ดจะถูกปลาดึงขย่มสั่นไหว บางคนจะแขวนเกราะหรือกระดิ่งไว้เป็นสัญญาณ ถ่วงราวเบ็ดด้วยสมอหินหรืออิฐสอง สามสี่ ก้อน บางครั้งใช้เหยื่อไส้เดือนสำหรับปลาทุกชนิด เช่น ปลาซีกะ(ปลาสุกุลปลาแขยงที่มีตัวลายขาวดำเหลือ) ปลาหมู ปลาดอง ปลาหลด(กระทิง) ปลาดอง(กราย) ปลากด ปลาเชื่อม(ปลาสุกุลปลาเนื้ออ่อน) ปลาเค็ง (คัง) ฯลฯ ใช้เหยื่อหัวหอยจวบ(ขม)

สำหรับปลาหนู (คล้ายปลากด) ในหน้าน้ำกำลังลด ใช้เหยื่อไส้ไก่ สำหรับปลากด เหยื่อตะขาบหรือปู ตัวเล็กสำหรับปลาช่อน เหยื่อลูกเขียดสำหรับปลากินเนื้อ เบ็ดราวใส่หน้าน้ำแก่ง(หลาก)จะใส่ตามป่าไม้หรือทางเดินที่น้ำท่วมถึง มักจะได้ปลาช่อนตัวเขื่อง เอาไปลอกหนังสับแล้วทำส้มปลาช่อนอร่อยพอ ๆ กับส้มเนื้อหมูหรือส้มเนื้อวัว ถ้าหน้าแล้ง จะลุยใส่เบ็ดราวไปตามความยาวของลำห้วย และมักถูกรบกวนจากนักทอดแหในหน้าแล้ง ปกติเบ็ดเพียงจะใส่ข้ามห้วยประมาณเจ็ดแปดสาย แต่ละสายห่างกันตามวังน้ำใช้ตัวเบ็ดสายละประมาณ ๒๐ - ๔๐ ตัว ยาม(กู่)ได้ปลาทั้งวันทั้งคืนตามแต่จะขยันกู่(ยาม) ต้องนั่งหลังขดหลังแข็งยามเบ็ดพร้อมกับลูปดบตัวรินและตัวเหลือบที่มีอยู่ชุกชุม ที่เป็นสาเหตุแห่งความคัน ถ้าเราใส่เบ็ดมาก ๆ บ่อย ๆ จับไส้เดือนโดนเมือกปลา คมเบ็ด ทุกวันซ้ำแล้วซ้ำอีก มือเรามักจะบาดเจ็บแผล อักเสบ ต้องเอาผ้าพันไว้ เบ็ดอีกแบบคือเบ็ดสำหรับปลาหลดจะมีขนาดเล็ก สมัยก่อนใช้ลวดทองแดงขดให้โค้งเป็นรูปเบ็ดนำมาฝนด้านปลายให้คม ปาดเป็นเงียง มีลักษณะโย้ เรียกว่าเบ็ดคางผู้เฒ่า ใช้เป็นเบ็ดราวหรือเบ็ดคันก็ได้ กลางคืนเราวางตะเกียงไว้ที่คอเรือแล้วยามเบ็ดแมลงตัวเล็ก ๆ จะมาเล่นไฟตะเกียง ตกลงไปในน้ำ ปลาชีว ปลาปึกไก่เป็นฝูงมากคอยกินแมลง เป็นภาพสวยงามมาก

เบ็ดคัน จะใส่ตามคันนาหนองเม็ก หนองแซหรือตามฝั่งห้วย ใส่ในลักษณะเบ็ดจม หรือเบ็ดโยง(ลอย)ก็ได้ ใช้เหยื่อสำหรับการหาปลาแต่ละประเภท เช่น ใช้เหยื่อปลาอืด(ตัวเล็กเท่าปลาหางนกยูง คล้ายปลาไหลผสมปลาหลด) สำหรับปลากด ใช้เหยื่อไส้เดือนสำหรับปลาทุกชนิด ใช้สับขุ่นไล่ดัดเป็นท่อนเล็ก สำหรับปลาดุก รวมทั้งเหยื่อหอยจะได้ปลาหนู แมงจี่ซอน (ใช้ล่อยสำหรับปลาช่อน จมสำหรับปลาทุกชนิด) เขียด ฮวก ปลวก แมงเม่า กุ้ง ไส้ไก่ พงหนู ฯลฯ ซึ่งเหมาะสำหรับปลาแต่ละชนิดที่แตกต่างกัน คุณพ่อเคยพาไปใส่เบ็ดถึงบ้านคูสระ บ้านไผ่ บ้านสร้างแก้ว อำเภอรามัญใต้ ต้องหาบถังไส้เดือน ข้องปลา เสบียงอาหาร ฝ่าโนนดินทราย กุดเตอะ กุดหวาย ข้ามแม่น้ำมูล เพื่อหาปลา มาขาย การไปใส่เบ็ดในช่วงหัวค่ำปลามักจะกินเบ็ด ดังนั้นถือว่าเป็นช่วงเวลาที่ดี เราต้องหมั่นในการ ยามเบ็ด ปลดปลา เปลี่ยนเหยื่อพอเวลาล่วงไปสองทุ่มปลากินเบ็ดก็จะน้อยลง การไปใส่เบ็ดไกล ๆ ต้องอาศัยนอนตามเถียงนาชาวบ้านก็จะหุงข้าวต้มปลากินบางครั้งมีมะขามสดในเถียงนาก็เอาลงมาต้ม ปลา ขอฟัก ขอฟริกจากชาวบ้านกินซึ่งชาวบ้านทุกแห่งมีน้ำใจเอื้อเฟื้อดีมาก

เบ็ดทกหรือเบ็ดป้อมหรือตกเบ็ด จะต้องหาทำเลที่ดี นั่งเฝ้ารอ ใส่ทุ่นที่สายเบ็ดเวลาปลา ตอดหรือฮุบเบ็ด ทุ่นจะกระดิกหรือจม ต้องทก(กระตุกหรือกระชากหรือวัดหรือยกคันเบ็ดอย่างรวดเร็ว) ขึ้นมา บางครั้งมีการหย่อนถ้ำ คือ ทำเลที่มีก้อนหิน รูถ้ำ โพรงหินไต้ น้ำ เป็นที่อาศัยของปลา ต้องดำ น้ำลงไปวางเบ็ด หย่อนลงไปในโพรงถ้ำ ปลาหากินเหยื่อ ทุ่นที่สายเบ็ดจะกระดิกหรือจมลงก็สามารถ ยกสายเบ็ดพร้อมตัวปลาขึ้นมาได้ แต่ผู้ทำต้องลงน้ำต้องเปียกน้ำ เหยื่อที่ใช้ในการตกเบ็ดเรียกว่าชี ทักแก่(ไส้เดือนขนาดเล็ก สีแดงมีในดินทรายละเอียดบริเวณน้ำขุ่น) ทำเลการหย่อนถ้ำของเราคือวัง ยาวบริเวณตรงกับป่าเรือนจำที่เต็มไปด้วยโพรงหินไต้ น้ำ มีข่าวเล่าลือว่า มีคนตายในห้วยสำราญแถว

ท่าทางเกรียนเพราะลงไปหย่อนเบ็ดในถ้ำโพรงหินในช่วงที่กว้างพอมือเข้าไปได้ ขยับเลื่อนมือไปจุดที่โพรงหินแคบเอามือออกไม่ได้เลยจมน้ำตาย

แก่งเหลื่อมหรือแก่งเลื่อมล่อปลา ใช้วิธีการติดเบ็ดไว้กับโลหะสีชาวมันวาวแบน ๆ คล้ายมิดดิลีบ หรือคล้ายปลาชิว แล้วใช้คันเบ็ดล่อไม่ไผ่ขนาดยาว ลากไปตามสายน้ำ ให้ปลาเข้าใจว่าเป็นปลาขาวตัวเล็ก กระโดดสับเหยื่อคล้ายกับการใช้เบ็ดรอกตกปลาสมัยนี้ ปลาที่ได้คือปลาสุด(ปลาที่มีเกล็ดสีขาวหรือปลากะสูบ) ปลาชี่โกะ หรือปลากินเนื้อ แหล่งในการหาเหยื่อไส้เดือนมีหลายแหล่ง เช่น ไส้เดือนบ้านที่ปลาชอบจะอยู่ที่ป่าต้นขนุนสวนนักโทษ ไส้เดือนนาที่เหนียวไม่ล่อนง่ายจะอยู่ที่นา Лугัน ส่วนในหน้าหนาวไส้เดือนตัวใหญ่จะออกมาไต่ตามทาง ตามถนน เราช่วยกันออกไปเก็บบริเวณหน้าศาล หน้าศาลากลางจังหวัด ปีหนึ่งใช้ไส้เดือนจำนวนมากในการหาปลา เราแบ่งไส้เดือนใส่กะลาขนาดใหญ่ที่ขีดถูอย่างสวยงามเจาะรูปากกะลา ๒ ข้างร้อยด้วยเชือกแล้วแบ่งเหยื่อไส้เดือนลงในกะลา แล้วเอาสายกะลาล้องคอเหมือนใส่สายสร้อยคอ เมื่อเราไปยามเบ็ดเปลี่ยนเหยื่อ พร้อมสะพายข้องหรือเอาข้องใส่ปลาเม็ดเอาไว้ด้วย

การใส่มองหรือการวางข่ายหรือวางตาข่ายด้ายหรือในลอน มองหรือข่ายทำจากด้ายหรือในลอน สมัยก่อนไม่ใช้มาตรวัดมองเป็นเซนติเมตร เช่นทุกวันนี้ แต่จะเอานิ้วแยงเข้าไปวัดในตามอง ถ้านิ้วก้อยสอดเข้าไปได้พอดีเรียกมองก้อย ถ้าพอดีแต่ค่อนข้างบีบเรียกว่ามองก้อยฮัด(รัด) ถ้าหลวมพอแกว่งนิ้วก้อยได้ เรียกมองก้อยแก่ง(แกว่ง) มีทั้งมองซี่(ใช้นิ้วชี้วัด) ซี่ฮัดซี่แก่ง มองโป (ใช้นิ้วโป้งวัด) โปฮัดโปแก่ง มองสอง(ใช้สองนิ้วคือนิ้วชี้และนิ้วกลางวัด) มองสาม (ใช้นิ้วชี้ นิ้วกลางและนิ้วนางวัด) มองสี่(ใช้นิ้วชี้ นิ้วกลาง นิ้วนาง นิ้วก้อยวัด) และมองห้า(ใช้ฝ่ามือวัด) ถ้ามากกว่านั้นก็คำนวณเป็นมองหก เจ็ด แปด เก้าไปเรื่อย ๆ เพื่อใช้จับปลาที่มีตัวโตขึ้นตามลำดับ

สมัยก่อนไม่มีมองลูกที่ทำหุ่นลอยด้วยพลาสติกหรือโฟมแล้วถ่วงให้มองจมน้ำด้วยตะกั่วถ่วงสำเร็จรูปเช่นทุกวันนี้ มองก็สานเอง ตั้งแต่ถึถึงห่าง เวลาทางมองก็ติดกันกล้วยยาวคืบหนึ่ง ปาดผิวให้สามารถเกี่ยวเชือกคร่าวมองได้ ให้มองลอยอยู่ในระดับผิวน้ำ ทำเป็นหุ่นเป็นระยะไปตามเหมาะสม มองดูเห็นชัดเจน ถ้าน้ำไหลหรือลมจัด ก็จะถ่วงดินมองด้านล่างด้วยก้อนหิน หรือลวดที่ติดเป็นท่อนสั้น ๆ บิดเกี่ยวไว้ บางครั้งก็ใส่มองชนิดฝ่งห้วย ดักปลาที่หากินตามริมฝั่ง

ถ้าเป็นหาดทรายหรือดินโคลน มีน้ำไหลก็จะโยยทรายโยยดินเลนมาถมดินมองกันน้ำพัดมองให้ปลิว ปลาที่ติดมอง(ข่าย)มีนานาชนิด ูปลา ูเหลื่อม ูสิง ก็มักจะติดมองแล้วตายคามองเพราะสำลักน้ำหายใจไม่ออก สำหรับปลาตอง (กราย)ที่มักผุดจากตอไม้ พุ่มไม้ ขึ้นมาหายใจ ก็มักจะปุมองไว้ข้างบน เมื่อผุดขึ้นมาก็จะติดมอง จึงมักจะปุมองปลิว บนขอนไม้หรือบนเยาะ(กร่า) สำหรับดักรอกปลาตองที่มักจะผุดขึ้นมาติดมอง ในหน้าแล้งคุณพ่อมักพาไปนอนหาดทรายใส่มอง หาแหล่งร่มไม้ที่ราบรื่น ก่อกองไฟไว้ตลอดคืน คืนไหนโชคดี มีการทอดแหตอนกลางคืน คนทอดแห ๑๐- ๒๐ คน ผ่านมาทางที่เราใส่มอง คุณพ่อมักจะไปรอในที่ทางมอง คอยบอกพวกทอดแหว่า มองเต๋อ มองเต๋อ ปลาที่ตื่นการ